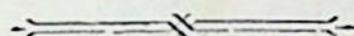
ATLAS-LEERBOEK
DER
AARDRIJKSKUNDE
met den tekst tegenover de Kaarten

DOOR
J. ROLAND en E. DUCHESNE



LIJST DER KAARTEN EN INHOUDSTAFEL :

UITGAVE 1913

NAMEN
AD. WESMAEL-CHARLIER, Uitgever
RUE DE FER, 51

Diag nr 1.

Mississippi (en Missouri) (Amerika) 7.200 Km.

Nijl (Afrika) 6.400 Km.

Amazonenstroom (Amerika) 5 500 Km.

Blauwe stroom (Azië) 5.200 Km.

Kongo (Afrika) 4.700 Km

Wolga (Europa) 3.400 Km.

Donau (Europa) 2.800 Km.

Don (Europa) 2.100 Km.

Rijn (Europa) 1.225 Km.

Weichsel (Europa) 1.050 Km.

Maas (Europa) 900 Km.

Seine (Europa) 776 Km.

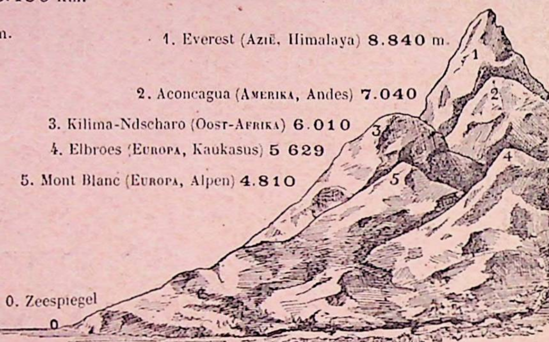
De lengte der Stroomen vergeleken.

De voornaamste Stroomen der Wereld en eenige Stroomen van Europa.

De Hoogte der grootste Bergen vergeleken in de verschillende werelddeelen.

1. Everest (Azië, Himalaya) 8.840 m.
2. Aconcagua (Amerika, Andes) 7.040
3. Kilima-Ndscharo (Oost-Afrika) 6.010
4. Elbroes (Europa, Kaukasus) 5 629
5. Mont Blanc (Europa, Alpen) 4.810

0. Zeespiegel



De lengte van het Net der Spoorwegen vergeleken in de verschillende Staten van Europa.

(Lengte der spoorlijnen *per duizend vierkante kilometers.*)

1e rang : België.

België (283 Km.).
Gr.-Brittannië (133 Km.).
Zwitserland 120 Km.).
~~Duitschland (114 Km.).~~
Nederland (97 Km.).
Frankrijk (92 Km.).
Denemarken (84 Km.).
~~Oostenrijk-Hongarije~~ (68 Km.).
Italië (60 Km.).
Portugal (31 Km.).
Zweden (30 Km.).
Spanje (29 Km.).
Roemenië (28 Km.).
Griekenland (25 Km.).
Bulgarije (20 Km.).
Servië (18 Km.).
Turkije (12 Km.).
Rusland (11 Km.).
Noorwegen (9 Km.).

Spanje (1 Km.).
Rusland (7 Km.).
Portugal (10 Km.).
Italië (10 Km.)
Zwitserland (14 Km.).
Zweden (15 Km.).
Oostenrijk-Hongarije (18 Km.).
Frankrijk (23 Km.)
Duitschland (25 Km.).
Groot-Brittannië (39 Km.).
België (67 Km.).
Nederland (156 Km.).

1e rang : Nederland.

De lengte van het Net der Waterwegen vergeleken in de voornaamste Staten van Europa.

(Lengte der waterwegen *per duizend vierkante kilometers.*)

ATLAS-LEERBOEK

DER

AARDRIJKSKUNDE

met den tekst tegenover de Kaarten

DOOR

J. ROLAND en E. DUCHESNE

LIJST DER KAARTEN EN INHOUDSTAFEL :

UITGAVE 1913

NAMEN

AD. WESMAEL-CHARLIER, Uitgever

RUE DE FER, 81

Prijs : 1,25

EIGENDOM.

Alle exemplaren dragen de handteekening der schrijvers.

E Duchesne



VOORAFGAANDE BEPALINGEN.

I. — DE HEMEL- OF WINDSTREKEN.

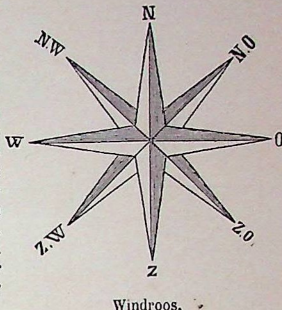
De hoofdwindstreken. — Over dag zien wij de zon in verschillende punten van den hemel. Naar die verschillende standplaatsen heeft men vier *hoofdwind-* of *hemelstreken* vastgesteld. Deze zijn : het *oosten*, het *westen*, het *zuiden* en het *noorden*.

Het *oosten* is het punt van den hemel, waar de zon opgaat. — Het *westen* is het punt, waar zij ondergaat. — Het *zuiden* is het punt, waar wij de zon des middags zien. — Het *noorden* is het punt tegenover het zuiden.

De tusschenstreken. — Tusschen de hoofdwindstreken liggen vier *tusschenstreken*. Zij zijn : *het noordoosten*, — het *zuidoosten*, — het *zuidwesten*, — en het *noordwesten*.

De windroos. — De verschillende hoofd- en tusschenstreken worden voorgesteld door eene figuur, die men *windroos* noemt.

In de windroos en ook op de aardrijkskundige kaarten ligt het noorden van boven, het zuiden van onderen, het oosten rechts en het westen links. Doorgaans schrijft men de afkortingen N. voor noorden, Z. voor zuiden, O. voor oosten en W. voor westen.



Windroos.

II. — LAND EN WATER.

Vorm der Aarde. — De Aarde is een reusachtige *bol*, die eenen omtrek heeft van 40.000 Km. Men stelt haar in 't klein voor door eenen *aardbol*.


De Aarde in de ruimte.

De aarde is *los in de ruimte*, dat wil zeggen dat zij geen enkel steunpunt heeft.

Wij onderscheiden aan de oppervlakte der aarde vaste deelen, *land* genoemd, en vloeibare deelen, die men *water* heet.

A. — *Het land.*

Aan de oppervlakte van het land zien wij *vlakten*, *bergen* en *dalen*.

Berg. — Een *berg* is eene zeer groote massa land of rots, die boven den omringenden bodem uitsteekt.

De deelen van eenen berg zijn : de *voet* of het onderste gedeelte ; de *hellingen* ; de *top* of *kruin*, het hoogste punt van den berg.

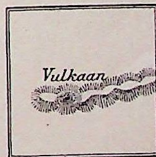
Eene *bergketen* is eene rij van bergen, die op elkander volgen.

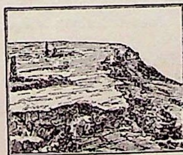
Een *heuvel* is een kleine berg.

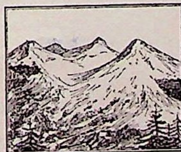
Vulkaan. — Een *vulkaan* of *vuurspuwende berg* is een berg, die brandende stoffen uitwerpt door eene opening, die men *krater* noemt.

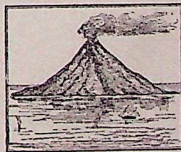







Hoogvlakte.


Bergketen.


Vulkaan.

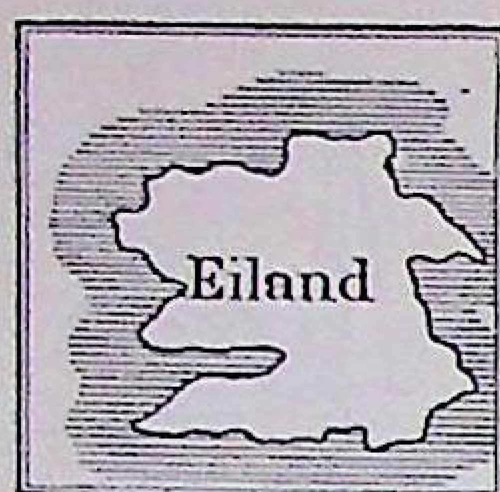
Vlakte. — Eene *vlakte* is eene groote uitgestrektheid grond, die effen is.

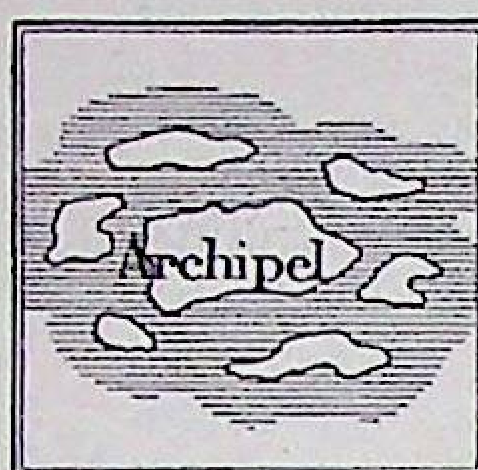
Eene *hoogvlakte* is eene vlakte, die hooger ligt dan het omliggende land.

Dal. — Men noemt *dal* of *vallei* de laagte tusschen twee bergen.

Eiland.—Een *eiland* is een stuk land, dat aan alle kanten door water omgeven is. — Een *archipel* is eene groep van verscheidene eilanden, welke dicht bijeen liggen.

Kaap. — Eene *kaap* is een stuk land, dat in zee vooruitspringt.





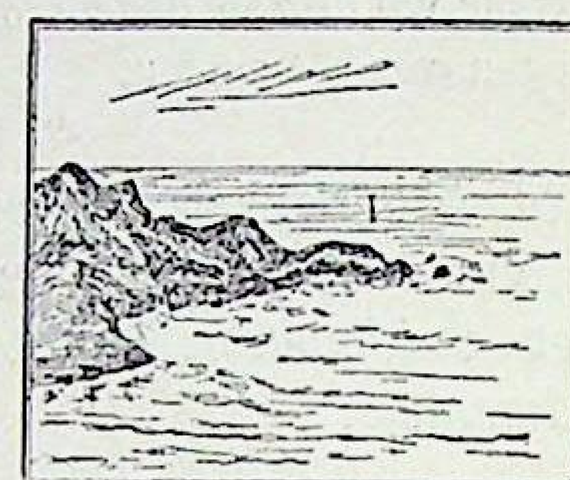





Eiland.


Archipel.


Schiereiland en landengte.


Kaap.

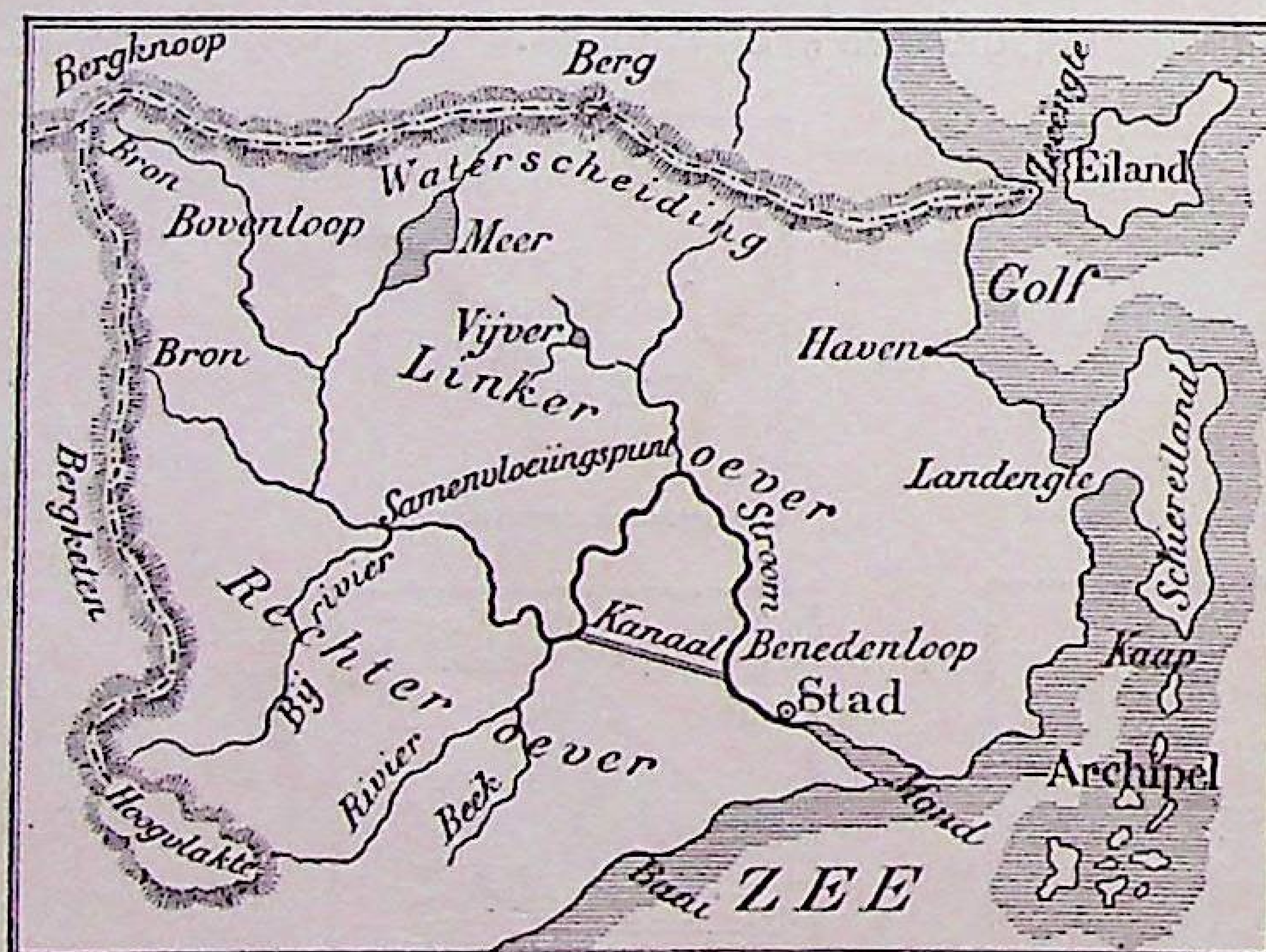
Schiereiland; landengte. — Een *schiereiland* is een stuk land, dat aan alle zijden, ééne uitgenomen, door water omgeven is.

Eene *landengte* is eene strook lands, die het schiereiland met het vasteland verbindt.

Kust. — Men noemt *kust* het land langs de zee. Een *strand* is eene kust, die zachtjes afhelt. Gewoonlijk is het met zand of keitjes bedekt.

B. — *Het water.*

Men vindt op de aarde *zout* water, dat een overgrooten plas vormt, *zee* of *oceaan* genoemd, en *zoet* water,



dat door de *stroomende wateren* naar de zee afloopt.

Stroomende wateren. — De *stroomende wateren*, ook *waterloopen* genoemd, worden naar hunne grootte onderscheiden in *beken, rivieren* en *stroomen.*

Eene *beek* is een smalle en ondiepe waterloop.

Eene *rivier* is grooter en is gevormd door de vereeniging van verscheidene beken.

Eeñ *stroom* is een breede en diepe waterloop, die in de zee uitmondt. — Een *kanaal* of eene *vaart* is een water, door den mensch gegraven.

Deelen van eenen waterloop. — De deelen van eenen waterloop zijn : de *bron*, de *mond*, de *samenvloeiingspunten*, de *bedding* en de *oevers*.

De *bron* of *oorsprong* van eenen waterloop is de plaats, waar hij begint te loopen.

De *mond* van eenen stroom is de plaats, waar hij in de zee uitloopt.

Het *samenvloeiingspunt* van twee waterloopen is de plaats, waar zij zich vereenigen.

De *bedding* van eenen waterloop is de diepte, waarin hij loopt.

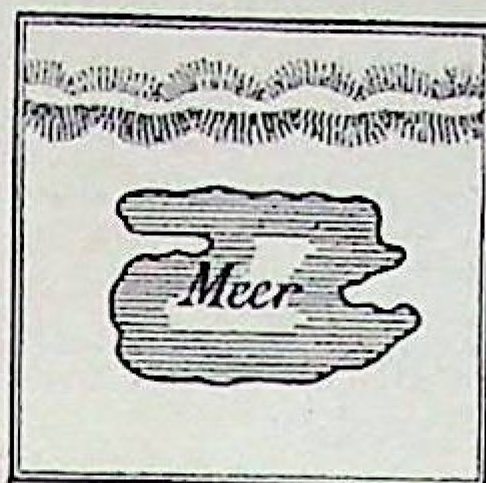
Aan weerszijden van de bedding zijn de *oevers*. Wanneer wij, op het water, het aangezicht stroomafwaarts keeren, dan hebben wij rechts, den *rechteroever*; links, den *linkeroever*.

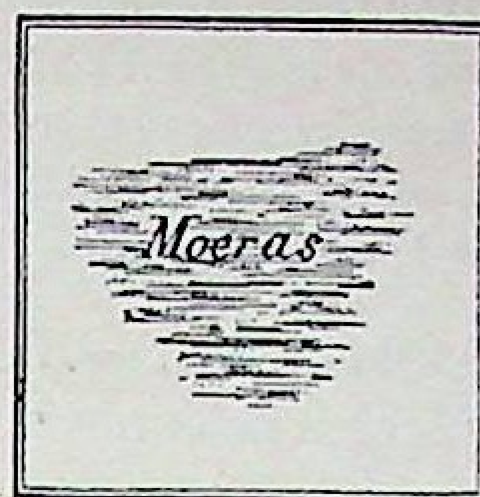
Bekken. — Het *bekken* of het *gebied* van eene zee, een meer of eenen waterloop is de landoppervlakte, waarvan de wateren naar deze zee, meer of stroom afloopen.

De bekkens zijn van elkaar afgezonderd door *waterscheidingen*.

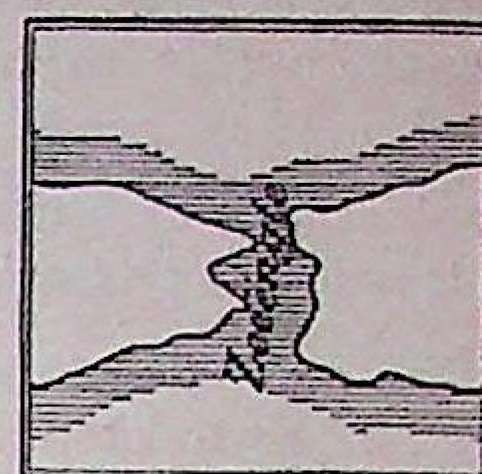
Meer. — Een meer is een aanzienlijke plas zoet of zout water, rondom door land omgeven.

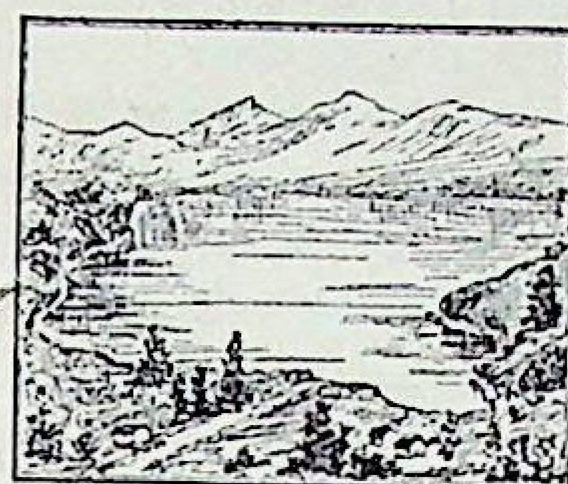
Golf. — Eene *golf* is een deel van de zee, dat diep in het land dringt. — Eene *baai* is eene kleine golf.

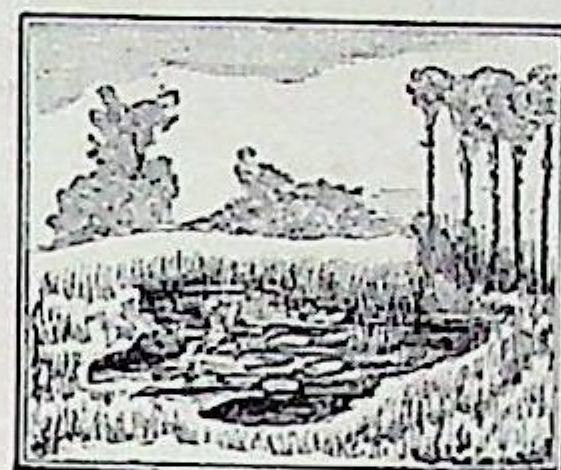


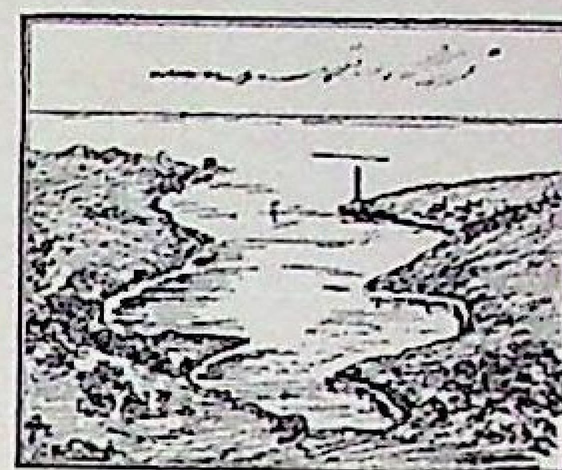







Meer.


Moeras.


Golf en baai.


Zeeëngte.

Moeras. — Een moeras is een stilstaand water, dat den grond nauwelijks bedekt.

Zeeëngte. — Eene *zeeëngte* is een zeearm, die twee landen scheidt en twee zeeën of gedeelten van zeeën verbindt. — Sommige zeeëngten worden *nauw, kanaal* of *straat* geheeten.

III. — STAATKUNDIGE VERDEELINGEN.

Plaatsen. — De woningen der menschen staan zelden vervan elkander : meestal vormen zij groepen, die volgens hunne grootte den naam dragen van *gehucht*, *dorp*, *vlek* of *stad*.

Een *gehucht* is eene kleine groep huizen, die van eene grootere verwijderd ligt.

Een *dorp* is eene grootere verzameling huizen, die door boeren, landbouwers en handwerkslieden bewoond worden.

Een *vlek* is een groot dorp.

Eene *stad* is een groot vlek, met regelmatige en geplaveide straten. Men vindt er openbare pleinen, schoone gebouwen en rijke magazijnen. De wijken er van, die rondom de stad liggen, worden soms *voorsteden* genoemd.

De gemeente. — Eene *gemeente* is eene plaats, waarvan de bewoners hetzelfde bestuur hebben.

Het gemeentebestuur bestaat uit de volgende overheden : den *burgemeester*, de *schepenen* en den *gemeenteraad*. De burgemeester wordt benoemd door den Koning; de schepenen worden verkozen door den gemeenteraad en de leden van den gemeenteraad door de gemeentekiezers.

De ambtenaren der gemeente zijn : de *gemeentesecretaris*, de *gemeenteontvanger* en de *commissaris van politie* of de *veldwachter*.

De gemeenteoverheden vergaderen in het *gemeentehuis* of *stadhuis*, een gebouw dat aan de gemeente toebehoort. Deze bezit ook *scholen* en een *kerkhof;* vele gemeenten bezitten daarbij nog *gemeentegrond* en *gemeentebosschen*.

Iedere gemeente heeft haar *grondgebied*, wiens grenzen haar scheiden van de naburige gemeenten.

Het kanton. — Verscheidene gemeenten vereenigd vormen een *kanton*.

Het *rechterlijk kanton* wordt gevormd door de gemeenten, die van een zelfde vredegerecht afhangen.

De *vrederechter* zetelt in de rechtbank voor eenvoudige politiezaken of in het vredegerecht. De plaats waar die rechtbank gevestigd is, is de *hoofdplaats* van het rechterlijk kanton.

Het arrondissement. — Een *arrondissement* wordt gevormd door de vereeniging van verscheidene kantons. Er zijn *rechterlijke* arrondissementen en *bestuurlijke* arrondissementen.

In de hoofdplaats van het *rechterlijk arrondissement* zetelt de rechtbank van eersten aanleg voor burgerlijke en boetstraffelijke zaken. — Aan het hoofd van het *bestuurlijk arrondissement* staat een arrondissementscommissaris, die belast is met het toezicht over het goed bestuur der gemeenten.

De provincie. — Verschillende arrondissementen vereenigd vormen eene *provincie*.

Iedere provincie wordt bestuurd door eenen *gouverneur*, die den Koning vertegenwoordigt. Hij wordt bijgestaan door de *bestendige deputatie :* deze bestaat uit zes leden, door de provinciale raadsleden uit hun midden verkozen. De *provinciale raad* bestaat uit een zeker getal leden, die in de verschillende kantons der provincie verkozen worden.

De stad, waar de overheden der provincie zetelen, is de *hoofdplaats* der provincie.

Het koninkrijk. — België is een koninkrijk; het bestaat uit negen provinciën.

Te Brussel, de hoofdstad van het land, verblijft de Koning en zetelt de Regeering. Daar komen de Wetgevende Kamers bijeen. Deze zijn : de Senaat en de Kamer van Volksvertegenwoordigers.

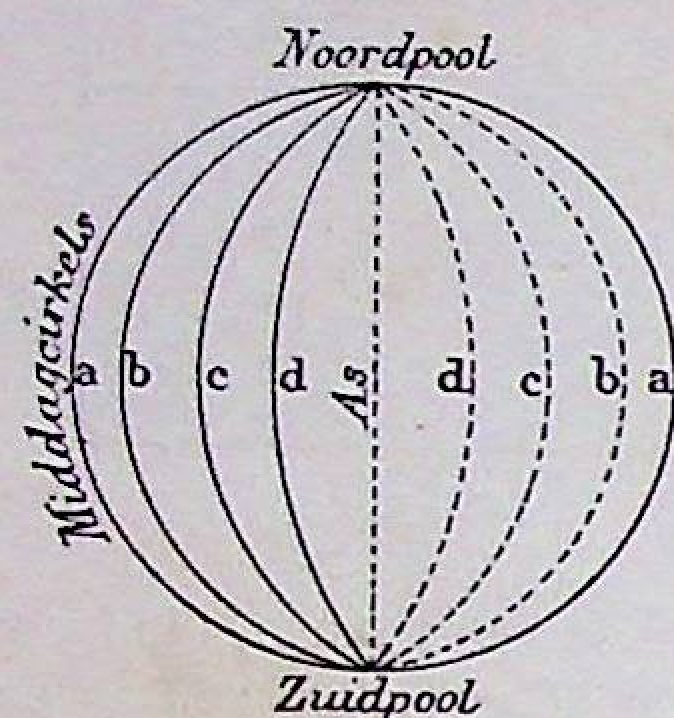
WERELDKAART.

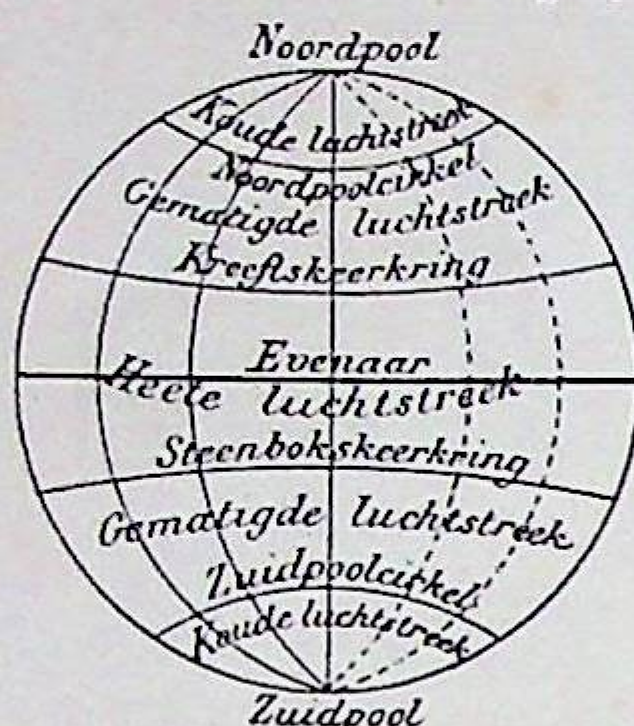
As en polen. — De aarde wentelt om zich zelve. Deze beweging, welke overeenkomt met die van eenen draaitol, gebeurt rondom eene rechte lijn, *as* genoemd.

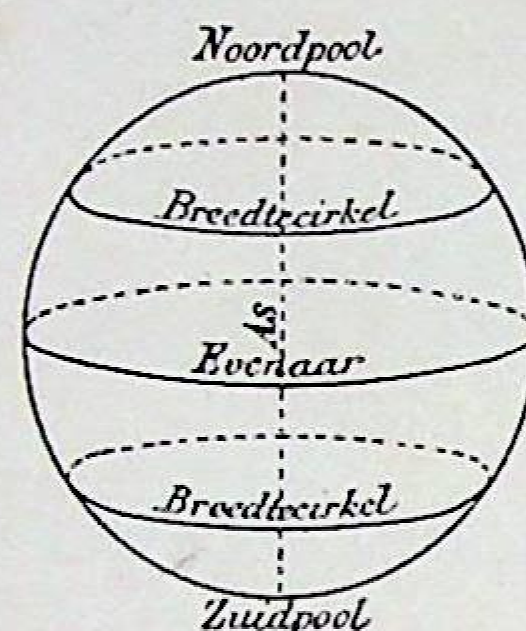
De *polen* zijn de eindpunten der as. — De eene is de *noordpool;* de andere de *zuidpool,*

Cirkels. — Op den aardbol kan men *groote cirkels* en *kleine cirkels* trekken.

De *groote cirkels* zijn die, welke den aardbol in twee gelijke deelen of *halfronden* verdeelen. — De *kleine cirkels* zijn die, welke den aardbol in twee ongelijke deelen verdeelen.







Middagcirkels. — De *middagcirkels* of *meridianen* zijn de groote cirkels, die door de beide polen gaan.

Evenaar. — De *evenaar* is de groote cirkel, waarvan alle punten op gelijken afstand van de beide polen liggen.

Breedtecirkels. — Men noemt *breedte-* of *parallelcirkels* de kleine cirkels, evenwijdig met den evenaar. Onder deze zijn de twee *keerkringen* en de twee *poolcirkels.*

De *keerkringen* zijne twee breedtecirkels, die op gelijken afstand van den evenaar liggen. De noordelijke heet *Kreeftskeerkring*, de andere is de *Steenbokskeerkring.*

De *poolcirkels* zijne twee breedtecirkels, die op gelijken afstand van iedere pool getrokken zijn De noordelijke is de *Noordpoolcirkel;* de andere is de *Zuidpoolcirkel.*

Luchtstreken. — De *keerkringen* en de *poolcirkels* verdeelen de aarde in vijf *luchtstreken.*

1° De *heete luchtstreek*, die tusschen de keerkringen gelegen is en door den evenaar doorsneden wordt; — 2° de twee *gematigde luchtstreken*, tusschen de keerkringen en de poolcirkels; — 3° de twee *koude luchtstreken*, binnen de poolcirkels.

Vastelanden. — Het land der aarde wordt verdeeld in drie *vastelanden.* Deze zijn :

1° Het *oude vasteland* of de *Oude Wereld*, bestaande uit : Europa, Azië en Afrika; — 2° het *nieuwe vasteland* of de *Nieuwe Wereld*, bestaande uit Amerika; — 3° het *zuidelijke vasteland* of *Australië.*

Werelddeelen. — De drie vastelanden vormen, met het andere land der aarde, vijf groote deelen, welke men *werelddeelen* noemt. Het zijn :

Europa; — Azië; — Afrika; — Amerika; — en *Oceanië.* — Amerika vervalt in twee helften : Noord-Amerika en Zuid-Amerika.

Oceanen. — De vastelanden verdeelen de zee in vijf *oceanen.* Het zijn :

De *Atlantische Oceaan;* — de *Groote* of *Stille Oceaan;* — de *Indische Oceaan;* — de *Noordelijke IJszee;* — en de *Zuidelijke IJszee.* (De ligging op de kaart bestudeeren.)

PLATTE WERELDKAART.

I. — Groote reizen. — Het was Christoffel Columbus, die in 1492 de reeks opende der groote aardrijkskundige ontdekkingen. — Vóór dit jaar kende men noch Amerika, noch Oceanië, noch zelfs geheel het oude vasteland.

Christoffel Columbus vertrok uit Spanje in 1492, stak het eerst den Atlantischen Oceaan over en ontdekte Amerika.

Vasco de Gama zeilde in 1497 de zuidpunt van Afrika om (kaap de Goede Hoop), stak den Indischen Oceaan over en landde aan de kusten van Indië. Hij vond den *zeeweg naar Indië.*

Magelhaen vertrok uit Spanje in 1519, trok door den Atlant. Oceaan en voer ten Z. van Amerika door de straat, die zijnen naam draagt. Hij doorkruiste den Grooten Oceaan en werd op de Philippijnen gedood. Zijne schepen kwamen in Europa terug en volbrachten de *eerste reis om de wereld.* Zij duurde 3 jaar.

Ook **Cook**, een Engelsch zeevaarder, deed in 1758 eene reis om de wereld, in dezelfde richting als Magelhaen. Op twee andere reizen waagde hij zich in de Zuid. en Noord. IJszeeën.

La Pérouse, een Fransch zeevaarder, vertrok uit Brest in 1785, voer door den Grooten Oceaan en leed schipbreuk aan het eiland Vanikoro (Oceanië).

Mac-Clure (Vereenigde Staten) voer in 1853 door de Beringstraat, tusschen Azië en Amerika. Door de Noordelijke IJszee kwam hij in den Atlantischen Oceaan en ontdekte aldus de *noordwestelijke doorvaart.*

Nordenskjöld, een Zweedsch zeevaarder, scheepte zich in 1879 op de *Vega* in. Langs het N. van Europa en Azië bereikte hij de Beringstraat en volbracht de *noordoostelijke doorvaart.*

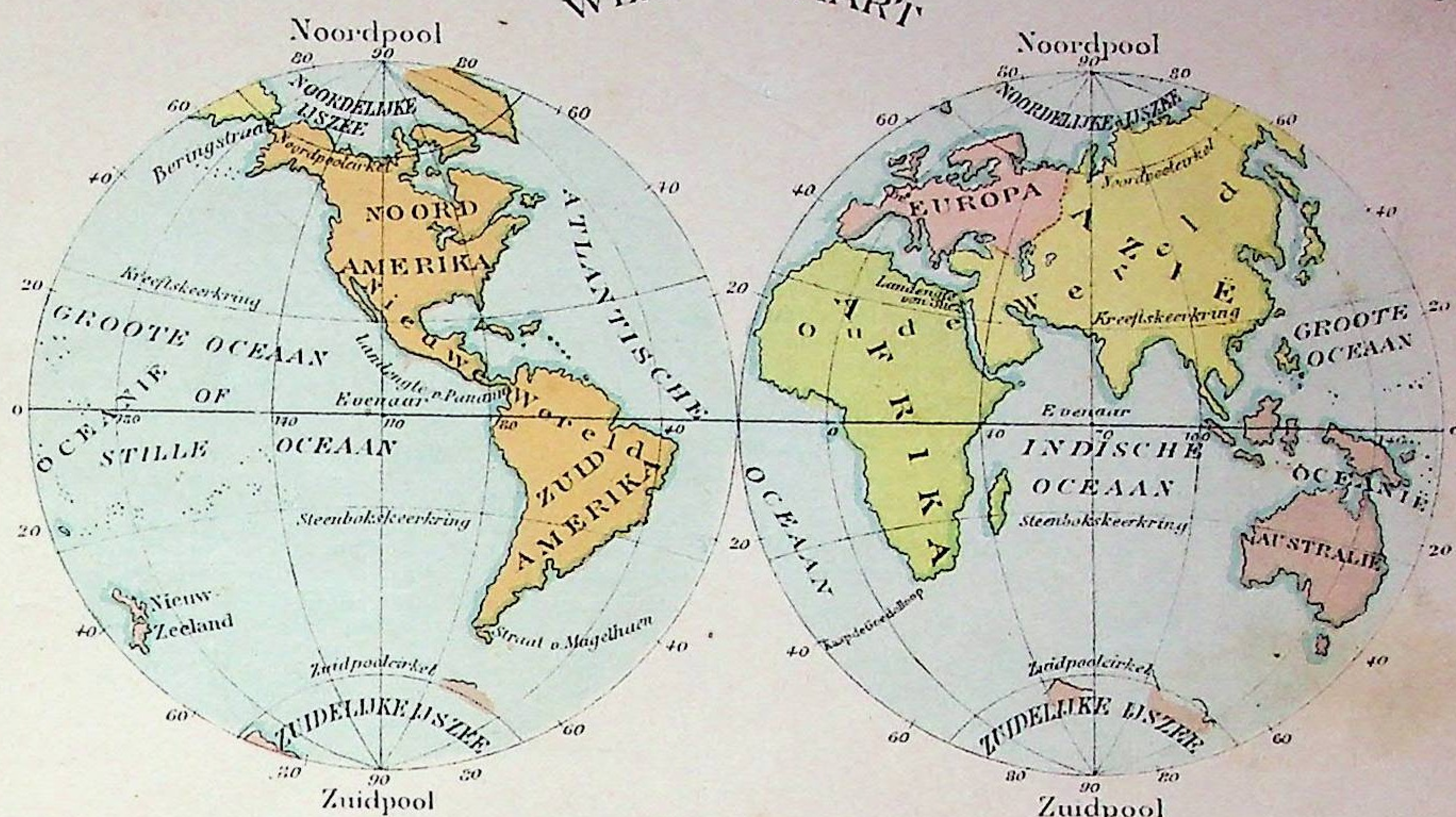
Nansen, een Noorsch ontdekkingsreiziger, verliet Christiania in 1893 aan boord van de *Fram* : hij wilde de Noordpool bereiken. Hij volgde den weg van Nordenskjöld tot de eilanden van Nieuw Siberië en geraakte tot den 86en breedtecirkel.

De Gerlache, een Belgisch zeeofficier, scheepte zich in aan boord der *Belgica* en geraakte, in 1898, tot over 71° Z.-B Hij was de eerste, die binnen den Zuidpoolcirkel overwinterde.

Amundsen, een Noorsch ontdekkingsreiziger, bereikte de Zuidpool, den 14en December 1911.

II. — Menschenrassen. — Het menschdom is verdeeld in verschillende rassen ; het *blanke* of *Kaukasische* ras; — het *gele* of *Mongoolsche* ras ; — het *zwarte* ras ; — het *olijfkleurige* of *Maleische* ras ; — en het *koperkleurige* of *roode* ras. (Zie kaart en diagram).

WERELDKAART



PLATTE WERELDKAART: GROOTE REIZEN EN MENSCHENRASSEN.

NOORDELIJKE IJSZEE
GROENLAND
Spitzberg
A. van Nieuw Siberie
De Vega 1879 1880
Noordpoolcirkel
IJsland
Vardo
NOORD AMERIKA
Quebec
New York
San Francisco
Nieuw Orleans
Liverpool
Londen
Hamburg
Amsterdam
Antwerpen
Bordeaux
Lissabon
St Petersburg
Gothenburg
EUROPA
Konstantinopel
Kanaal en Landengte v. Suez
Suez
AZIË
Peking
Jokohama
Kanton
Kreeftskeerkring
Bombay
Calcutta
Kalikoet
Philippijnen
Weg v. Columbus
Havana
Kanarische E.
ATLANTISCHE OCEAAN
Sandwich E.
Landengte van Panama
Panama
AFRIKA
Evenaar
Banana
INDISCHE OCEAAN
Singapoore
Batavia
OCEANIE
E. Vanikoro
Callao
Lima
ZUID AMERIKA
Rio Janeiro
Valparaiso
Buenos Aires
Kaapstad
Kaap de Goede Hoop
AUSTRALIE
Sydney
Melbourne
Nieuw Zeeland
Weg van Cook
Weg van La Perouse
Weg van Magelhaen
Steenbokskeerkring
GROOTE OCEAAN
OF
STILLE OCEAAN
Straat van Magelhaen 1520
ZUIDELIJKE IJSZEE
Zuidpoolcirkel

GROOTE REIZEN

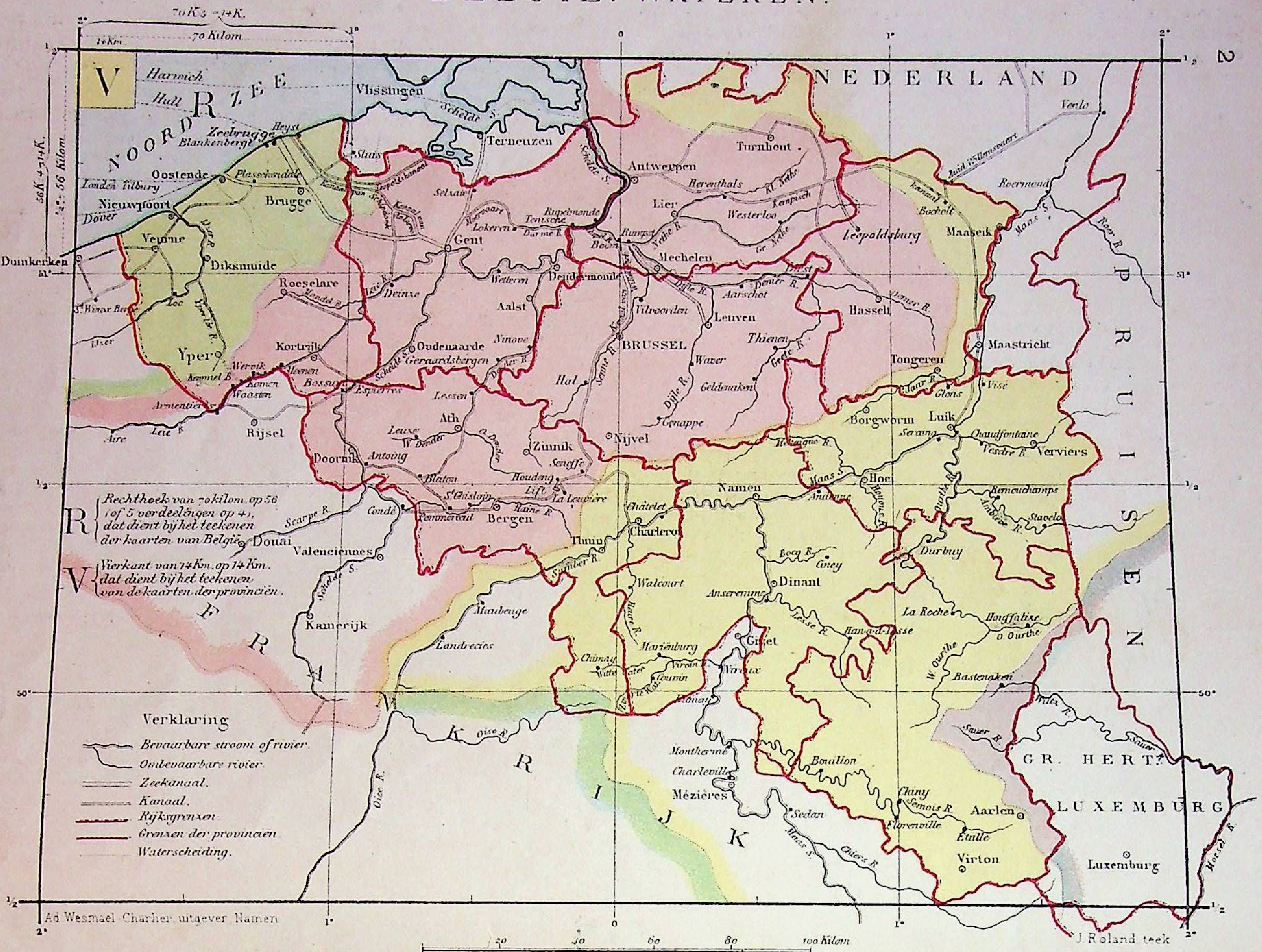
Weg van Columbus	Weg van La Perouse
Vasco de Gama	Mac Clure
Magelhaen.	Nordenskjöld
Cook.	Nansen.

MENSCHENRASSEN

Koperkleurige ras 10 millioen.
Maleische ras 40 millioen
Zwarte ras 150 millioen
Mongoolsche ras 650 millioen.
Kaukasische ras [illegible] millioen.

Ad Wesmael-Charlier uitgever Namen
J [illegible]

BELGIË: WATEREN.



BELGIE : HOE MEN DE KAART TEEKENT EN DE AFSTANDEN BEREKENT.

Hoe men de kaart teekent. — De kaart van België kan gemakkelijk geteekend worden in eenen rechthoek, gevormd door twee meridianen en twee parallelcirkels (zie kaart 2).

1° *Van het N. naar het Z.* — Een graad, het 360e deel van den cirkelomtrek, is gelijk aan 40.000 Km. (omtrek der aarde), gedeeld door 360; dit maakt ongeveer 112 Km. — Een halve graad is dus 56 Km.

2° *Van het O. naar het W.* — Iedere graad telt, in het N. van België, slechts 70 Km.

Daaruit volgt : de rechthoek R, dien wij als grondslag aannemen voor het teekenen der *kaart van België*, meet op het terrein 70 Km. op 56, of 5 verdeelingen op 4, die elke eenen afstand voorstellen van 14 Km.

Het vierkant V, van 14 Km. zijde, dient tot eenheid of grondslag bij het teekenen van de kaarten der *provinciën van België*.

Afstand. — Oppervlakte. — Met dit stelsel valt het gemakkelijk niet alleen den afstand, maar ook de oppervlakte te berekenen. — Inderdaad, voor de oppervlakte van het vierkant V vinden wij 14 Km. × 14 Km., dat is ongeveer 20.000 Ha. en voor die van den rechthoek R, 20 maal zooveel of ongeveer 4 000 Km².

N. B. — Deze nota is bestemd voor de onderwijzers. — De leerlingen moeten in de lijnen van het kaartennet niets anders zien dan *bekende lengten*, die hen in staat stellen, altijd en overal op de kaart, den afstand en de oppervlakte te schatten.

BELGIE : WATERLOOPEN EN KANALEN.

Stroomgebieden. — België ligt in twee *zeegebieden* en in vijf *stroomgebieden*.

De twee zeegebieden zijn dat van de *Noordzee* en dat van het *Kanaal*. Het eerste omvat bijna het gansche grondgebied; tot het tweede behoort slechts een klein deel van Henegouwen. — De vijf stroomgebieden zijn die van den *IJzer*, de *Schelde*, de *Maas*, den *Rijn* (door de Sauer) en de *Seine* (door de Oise). — Het Schelde-en het Maasbekken zijn veruit de grootste. Het eerste heeft, in België, eene oppervlakte van 14.665 Km², dit maakt bijna de helft van het grondgebied. Het tweede beslaat 12 480 Km² of de $\frac{5}{6}$ van hetgeen overblijft.

De stroomgebieden van IJzer en Schelde liggen in Laag- en Midden-België. Zij zijn gevormd door laagvlakten en heuvels met zwakke helling. — Deze stroomen en hunne bijrivieren zijn gewoonlijk bevaarbaar, hebben water tot aan den boord en stroomen langzaam : op verschillende plaatsen in Vlaanderen is de strooming bijna niet te bemerken (de Leie, verval per Km. : 0,10 m.).

De gebieden van Maas, Sauer en Oise liggen bijna heel in Hoog-België Deze wateren, zoowel als hunne bijrivieren, loopen door bergachtige streken. Van daar hunne groote snelheid en verval (de Hoyoux, verval per Km. : bijna 10 m.); de kleine watervallen en stroomversnellingen, die wij op verschillende plaatsen aantreffen; van daar ook hunne kronkelingen of bochten, hun klaar water en de vele fijne visschen en schelpdieren, die men er vangt (forellen, kreeften).

De Schelde. — De Schelde is een *vlaktestroom* : zij heeft een zwak verval, een tragen, diepen en regelmatigen loop. Hare oevers zijn plat en haar waterspiegel komt bijna overeen met de hoogte van de omringende vlakte; zij is *bevaarbaar* van natuur en heeft hooge en lage tij tot Gent toe. Bij hoogwater stijgt de waterspiegel 4 m. te Antwerpen. De Schelde is onze voornaamste waterweg; zij mag met de Theems vergeleken worden.

Lengte : 370 Km., waarvan omtrent 200 in België; — breedte : 20 m. aan de grens; 500 te Antwerpen; — diepte : 2 tot 3 m. te Doornik; 5 te Gent, 9 te Antwerpen (bij laag water); — voornaamste hoogte : 90 m. aan hare bron; 16 aan de grens; 3 te Gent; 0 te Temsche; — verval per Km. in België : 0,08 m.

Bevaarbare bijrivieren. — De Scarpe, van Atrecht (Arras); — de Leie, van Aire; — de Mandel, gekanaliseerd, van Roeselare; — de gekanaliseerde Dender, van Ath; — de Durme, gekanaliseerd, van Lokeren; — de Rupel; — de Dijle van hare samenvloeiing met den Demer af; — de Demer, van Diest; — de Nethe; — de Groote Nethe, van Westerloo; — de Kleine Nethe, van Herenthals.

De IJzer is bevaarbaar, en zijne bijrivier, de Yperlee, is gekanaliseerd van Yper af.

De Maas. — De Maas is een *bergstroom* : sterk verval, snelle loop, afwisselende diepte, onregelmatige watervoorraad; — hare bedding ligt in een dal en is van weerszijden met hoogten afgezet. Van natuur is zij niet bevaarbaar; om haar bevaarbaar te maken tot Luik heeft men haar water door sluizen moeten tegenhouden.

Lengte : 900 Km., waarvan omtrent 200 in België; — breedte : 80 m. aan de grens; 120 te Namen; 140 te Luik; — diepte : van verschillende meters vóór Luik tot 0,60 m. tusschen Luik en Maastricht, — voornaamste hoogte : 400 m aan de bron, 100 aan de grens, 77 te Namen, 58 te Luik, 27 te Maaseik; — verval per Km. in België : 0,40 m. (dus vijf maal grooter dan dat der Schelde).

Bevaarbare bijrivieren. — De Samber gekanaliseerd; — de Ourthe gekanaliseerd van af Comblain-au-Pont.

Kanalen of vaarten. — Laag-België heeft een volledig net van kanalen, dank zij zijnen vlakken bodem. In Midden-België zijn er minder; in Hoog-België geene.

Er zijn vijf kanalen *van groote doorsnede* (voor zeeschepen) : het zeekanaal van Brugge naar Zeebrugge; het kanaal van Gent naar Oostende, over Brugge; de vaart van Gent naar Terneuzen; de vaart van Brussel naar Boom of vaart van Willebroek; het kanaal van Leuven naar den Rupel, over Mechelen.

De vaarten *van kleine doorsnede* (voor rivierschepen) zijn op de kaart te bestudeeren. Ziehier degene, die de Schelde verbinden met de Maas : 1°) de vaart van Antwerpen naar Maastricht of de Kempische vaart; 2°) de vaart van Charleroi naar Brussel voortgezet door de vaart van Willebroek); 3°) het Centrum-kanaal, dat nog niet

voltrokken is en dat het kanaal van Bergen naar Condé moet verbinden met dat van Charleroi naar Brussel (te Seneffe).

Opmerkingen. — In de vruchtbare vlakten van het Scheldebekken houdt men zich vooral met *landbouw* bezig. In het gebied der Maas vindt men vele delfstoffen; het is het land der *steengroeven* en der *metaalnijverheid*, der *groote bosschen* en der *schoone landschappen*.

Merkwaardig zijn nog ten opzichte der twee groote Belgische stroomen :

1° *De overeenkomst hunner bijrivieren :* links komt de Leie overeen met de Samber, en rechts de Haine, de Dender en de Rupel met de Semois, Lesse en Ourthe. Deze laatste, evenals de Rupel, ontlast eene groote uitgestrektheid gronds van het overtollige water.

2° *De bijna gelijke richting der valleien :* de Leie, de Schelde, de Dender, de Senne, de Dijle, de Geete, de Maas en de Ourthe loopen bijna evenwijdig.

Te Gent neemt de Schelde in eens eene andere richting; ook de Maas te Namen; daarna loopen beide stroomen naar het Noorden, de eerste van af Dendermonde, de tweede van af Luik.

De Zee. — De Belgische kust is een strand, met duinen afgezet. De zee is ondiep; zandbanken hebben het hoodig gemaakt er lichtschepen te plaatsen. Bij hooge tij klimt het water gemiddeld 4m50.

BELGIE : ALGEMEEN UITZICHT.

Grenzen. — De grenzen van België zijn : ten N., het koninkrijk der Nederlanden; — ten O., het koninkrijk der Nederlanden, het koninkrijk Pruisen en het Groot-Hertogdom Luxemburg; — ten Z. en ten W., Frankrijk; — ten N. W., de Noordzee, die het van Groot-Brittannië scheidt.

België is dus voordeelig gelegen tusschen de landen van Europa, die het meest aan nijverheid en handel doen.

Vorm. — België heeft den vorm van een rechthoekigen driehoek. — De geheele lengte zijner grenzen is 1.338 Km., waarvan slechts 67 Km. kust.

Oppervlakte; bevolking. — 29.455 Km^2; het is een der kleinste Staten van Europa; — 7 millioen 490 duizend inwoners, dit maakt 254 per Km^2. Met dit cijfer komt België op den eersten rang in Europa voor de betrekkelijke bevolking.

Verdeeling. — Door het hoog en laag van zijnen bodem is België in drie groote deelen te verdeelen : *Laag-België*, *Midden-België* en *Hoog-België*.

1° **Laag-België** omvat het geheele Noorden. Het is eene *vlakte*, die bijna gansch effen is. Het grootste gedeelte van deze streek ligt geene 20 m. boven den zeespiegel, sommige plaatsen liggen er zelfs beneden. De zuidergrens er van wordt gevormd door eene lijn over Yper, Kortrijk, Oudenaarde, Aalst, Vilvoorde, Leuven en Maastricht.

Laag-België, dat eertijds door de zee bedekt was, bestaat uit *zandachtige* gronden, welke zeer vruchtbaar zijn in Vlaanderen, maar onvruchtbaar in het N. der provinciën Antwerpen en Limburg.

2° **Midden-België** ligt tusschen Laag-België en de vallei van Samber en Maas, van de Fransche grens tot Maastricht. Het beslaat het midden van het land en vormt den overgang van het lagere naar het hoogere gedeelte : het bestaat uit *hoogvlakten*, die trapsgewijze hooger en hooger worden, maar bijna nooit meer dan 200 m hoog zijn.

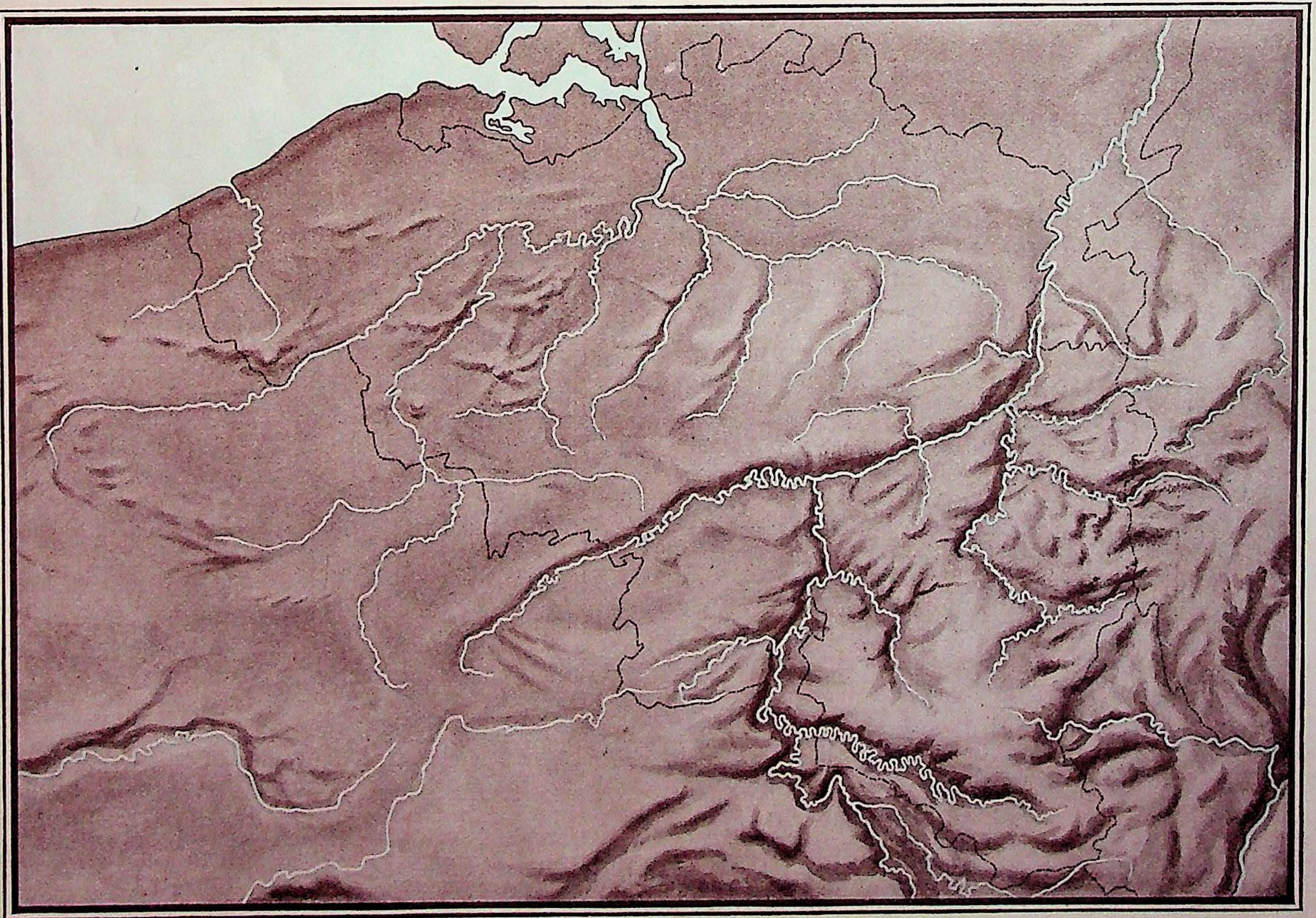
Midden-België is gevormd door *kleigronden*, die zeer vruchtbaar zijn; naar het Z. toe vindt men veel nijverheid.

3° **Hoog-België** ligt heel en al bezuiden de vallei van Samber en Maas; het omvat heel het Z.-O. van het land. Het is eene *bergachtige streek*, welke bestaat uit eene reeks heuvels, die door diepe en kronkelende valleien gescheiden zijn. Van de boorden van Samber en Maas klimt de bodem voortdurend tot den *kam der Ardennen*. Daar is hij bijna altijd boven de 400 m. hoog en bereikt de 675 m. aan de Baraque-Michel. Eens den kam voorbij, helt hij langzamerhand af

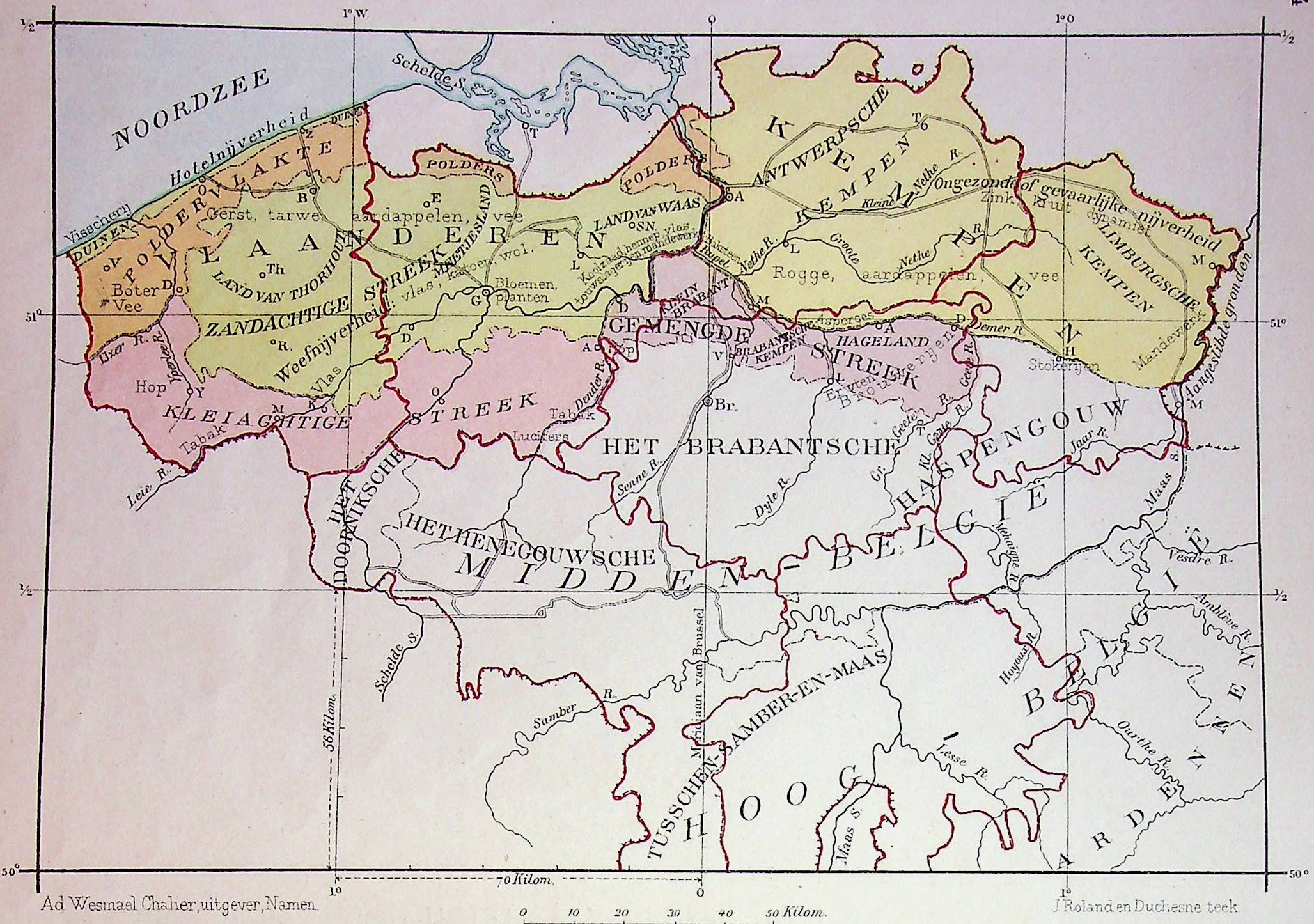
De bodem, gevormd door *rotsachtige* gronden, was eertijds met uitgestrekte wouden bezet en nog vindt men er groote bosschen. Het land is weinig geschikt voor de bewerking, maar men treft er vele steengroeven aan.

Algemeen uitzicht. — Het algemeen voorkomen van ons land is dat van twee hellende platte vlakken ruggelings tegeneen gezet, van weerszijden de Ardennen. Het eerste vormt eene lange helling naar het N.-W. en beslaat de $\frac{6}{7}$ van het grondgebied; het tweede is veel kleiner en loopt zuidoostwaarts af.

BELGIE : ALGEMEEN UITZICHT.



LAAG - BELGIË.



Ad. Wesmael Charlier, uitgever, Namen.

J. Roland en Duchesne teek.

Sommige streken van ons land hebben nog bijzondere namen, die voortkomen van hunne *geschiedenis*, hunne *ligging* of hun *uitzicht*. Zij vormen **streken** of **landen**, die zich van de overige onderscheiden door hun *natuurkundig kenmerk*, de *voortbrengselen van den bodem*, den *aanleg* en de *bezigheden van hunne bewoners*.

I. LAAG-BELGIE.—Laag-België omvat 3 natuurlijke streken : 1° de *Kempen*, verdeeld in *Antwerpsche* en *Limburgsche Kempen*; —2° *Vlaanderen* met de *Duinen*, de *Polders*, de *zandachtige* en de *kleiachtige streek* der Vlaanderen; — 3° de *gemengde streek*, in het Z. der Antwerpsche Kempen en bestaande uit *Klein-Brabant*, de *Brabantsche Kempen* en *Hageland*.

II. MIDDEN-BELGIE. — Midden-België omvat 3 natuurlijke streken : 1° *Haspengouw*; — 2° Het *Brabantsche*; — 3° Het *Henegouwsche*, met het *Doorniksche*.

III. HOOG-BELGIE. — Hoog-België omvat 6 natuurlijke streken : 1° *Tusschen-Samber-en-Maas*; — 2° *Condroz*; — 3° *Famenne*; — 4° Het *Land van Herve*; — 5° de *Ardennen*; — 6° *Belgisch Lotharingen*.

Laag-België.

1.—DE KEMPEN EN DE GEMENGDE STREEK.

NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging en oppervlakte. — De Kempen omvatten heel het N.-O. van België, tusschen de Schelde en de Maas, van de Nederlandsche grens tot den Rupel, de Dijle en den Demer en eene lijn van Hasselt naar Maastricht. Zij worden verdeeld in *Antwerpsche Kempen* en *Limburgsche Kempen*.

De *gemengde streek*, bezuiden de Antwerpsche Kempen, kan er mede verbonden worden. Zij ligt tusschen den Beneden-Dender en de Geete en heeft voor zuidergrens eene lijn van Aalst naar Thienen over Vilvoorde en Leuven. Zij wordt gevormd door *Klein-Brabant*, tusschen den Beneden-Dender en de Beneden-Senne; de *Brabantsche Kempen*, tusschen de Beneden-Senne en de Beneden-Dijle en *Hageland*, tusschen de Dijle en de Geete.

De oppervlakte der Kempen en der gemengde streek samen is omtrent 5.500 Km², dit maakt bijna 1/5 van België.

Hoog en laag. — De Kempen liggen gansch in Laag-België en behooren tot de groote *Baltische laagvlakte* van het N.-W. van Europa.— Hunne hoogte ligt tusschen 10 en 95 m.

A. *De bodem en de ondergrond.* — De Kempen liggen in de *zandachtige streek*. Eertijds waren zij door de zee bedekt. De bodem is gevormd door eene dikke *laag zand*, die de zee er achterliet.

Bij de boringen, die men er onlangs deed, ontdekte men op groote diepte belangrijke *kolenlagen*. De zuidergrens van het Kempisch kolenbekken wordt geteekend door eene gebogen lijn, die uit het midden der provincie Antwerpen vertrekt, den Demer volgt en te Maastricht uitloopt.

B. *Gesteldheid van den bodem.* — De Kempen vormen eene *effene vlakte*; slechts hier en daar vindt men zandheuveltjes, *duinen* genaamd.

De streek is weinig vruchtbaar en ook weinig bevolkt. Men vindt er slechts *eenige dorpen*, *magere velden* en *heidegronden* naast *dennenbosschen* en *moerassen*.

Klimaat. — Het Kempisch klimaat mag als *scherp* beschouwd worden; dat wil zeggen dat de winter er zeer koud en de zomer zeer warm is. De oorzaak hiervan ligt in de natuur van den bodem : de *zandgrond is gauw warm, maar verkoelt even snel*.

Jaarlijks valt in de Kempen gemiddeld 700 mm. water.

Wateren. — De rivieren zijn *vlakterivieren* met zeer zwak verval. *Haar benedenloop is bevaarbaar*.

Men vindt er *water* op zeer geringe diepte. Daardoor komt het dat de *huizen zoo verspreid liggen*. Men graaft er immers den grond zonder moeite om, boort er gemakkelijk putten en vindt er ook licht water. Iedereen zoekt zich dan ook dicht bij zijne landerijen te vestigen.

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking. — De Kempen zijn *dun bevolkt*. Rekent men er Antwerpen en omstreken af, dan blijven maar 610.000 inw. meer over, dat maakt 140 per Km². (België, 254 per Km².)

De oorzaak van deze zwakke dichtheid is te zoeken in de *armoede van den grond*, het *gemis aan voldoende nijverheid* en in de *uitwijking*.

De bevolking der gemengde streek bedraagt omtrent 260.000 inw. of 236 per Km². Deze dichtheid is hieraan toe te schrijven dat de gemengde streek den overgang vormt van de zandachtige naar de kleiachtige streek en dat de grond er gewoonlijk zeer vruchtbaar is.

Woningen. — De huizen zijn gebouwd uit *baksteen* of *leem*. Het dak is van *pannen* of *stroo*. — De huizen zijn doorgaans *dungezaaid*, wij hebben al gezegd waarom. Er zijn *weinig* dorpen en alle liggen ver van malkaar af.

Taal. — In gansch de Kempen wordt *Vlaamsch* gesproken.

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Landbouw. — In de Kempen is de **landbouw arm**; men houdt er zich vooral bezig met **veeteelt**.

A. *Voedingsgewassen.* — Zooals in alle magere en lichte gronden verbouwt men er vooral *rogge* en *aardappelen*.

In de gemengde streek verbouwt men daarbij *asperges* in de omstreken van Mechelen en *vroege erwten* te Kessel-Loo (Leuven) en omstreken.

B. *Voedergewassen.*— De Kempen hebben *natuurlijke weilanden*. Men verbouwt er ook voedergewassen, *beeten, klaver, lucerne, spurrie, rapen* in tweeden oogst.

C. *Ontginning der bosschen.* — De Kempen zijn met vele *dennenbosschen* bezet.

D. *Veeteelt.* — De Kempenaren vinden vooral hun bestaan in het teelen van *rundvee*. De stallen leveren *melk, boter, kaas* en *slachtvee*. Vooral in de omstreken van Hasselt en Antwerpen wordt het vee vet gemest met den afval der stokerijen. — De teelt van *zwijnen* is algemeen.

De *bijenteelt* (heidebloemen) en het *neerhof* komen op den tweeden rang. Vooral te Merchtem en te Londerzeel, in Klein-Brabant, wordt handel gedreven in gevogelte (Brusselsche en Aarschotsche kippen). — De *jacht* is vooral rijk aan *waterwild*.

Handel en nijverheid. — De nijverheid is **weinig ontwikkeld**; er is **weinig** handel.

A. *Delfstoffen.* — Als *brandstof* heeft men *turf*; het kolenbekken wordt nog niet ontgonnen. — Als *voortbrengselen der groeven* heeft men *wit zand* voor de glasblazerijen en *pottenbakkersklei* aan de boorden van de Nethe, den Rupel en de Schelde, vooral te Boom. Men bakt er steen, pannen en draineerbuizen mede; te Bree ook aarden pijpen en potten.

B. *Metaalnijverheid.* — *Zink-* en *loodfabrieken* — ongezonde nijverheid — zijn in de Kempen gevestigd (een dun bevolkt land), vooral langs de Kempische waterloopen en kanalen (voor het gemak om ertsen en brandstof te vervoeren). Men heeft er te Overpelt, Lommel, Balen-aan-Nethe, Boom, Hoboken. — Te Mechelen staan de *werkhuizen der Staatsspoorwegen*. — Te Hoboken *scheepstimmerwerven*.

C. *Weefnijverheid.* — De *weverij* levert *tapijten, kant, gewoon laken* en *wollen stoffen, gebreide goederen* in verschillende plaatsen, zooals te Moll, Mechelen en Herenthals.

D. *Landbouwnijverheid.* — *Stokerijen* treft men vooral aan te Hasselt en te Antwerpen; zij leveren bekenden *jenever*. — De *brouwerij* heeft eene groote uitbreiding genomen: te Antwerpen *(gersten)*, Bornhem, Diest en Leuven (*wit Leuvensch*). — Nog te vermelden zijn het maken van *verduurzaamde asperges* en *erwten (conserven)* te Leuven, Mechelen en Duffel.

E. *Nijverheid van bijzonderen aard.* — Zie de studie der provinciën.

2. — VLAANDEREN.

NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging en oppervlakte. — Vlaanderen is eene vlakte, die zich over het W. en N.-W. van België uitstrekt. Zij beslaat het grondgebied van West-en Oost-Vlaanderen.

Zij omvat vier verschillende streken:

1° De *Duinen*, langs de zee;

2° De *Polders*, die van 10 tot 11 Km. breed zijn langs de Duinen, en in de poldersstreken van Oost-Vlaanderen en Antwerpen voortloopen. *Veurne-Ambacht* is het gedeelte er van tusschen de zee, den IJzer en de Fransche grens;

3° De *zandachtige streek* der Vlaanderen, ten N. eener lijn van Yper naar Aalst over Thorhout. Zij omvat het *Land van Thorhout*, het *Meetjesland* (Land van Eekloo) en het *Land van Waas*;

4° De *kleiachtige streek* der Vlaanderen, ten Z. der voorgenoemde.

De geheele oppervlakte is gelijk aan die der twee provinciën samen: 6,235 Km², dat is meer dan een vijfde van gansch België.

Hoog en laag. — Twee deelen vallen te onderscheiden: het eene ten N., met de Polders en de zandachtige streek; het andere ten Z., met de kleiachtige streek. — Het noordelijke deel, dat als grens heeft de lijn Yper-Kortrijk-Aalst, ligt in Laag België. Het behoort tot de groote *Baltische laagvlakte*, ten N.-W. van Europa. Het is eene streek, die bijna effen en *regelmatig* is. De hoogte er van is nooit 1 m. boven den zeespiegel en in de Polders ligt zij er op vele plaatsen beneden. — Het zuidelijke deel, ten Z. der lijn Yper-Kortrijk-Aalst, ligt in Midden-België. *De bodem klimt er trapsgewijze* en aan de grens der streek rijst eene *haast onafgebroken lijn van heuvelen*, die als voornaamste toppen heeft: den Kemmelberg ten Z. van Yper (162 m.), de hoogten bij Ronse (Pottelberg, 157 m., Hootondberg, 150 m.) en de heuvels bij Geerardsbergen.

A. *De bodem en de ondergrond.* — DE DUINEN. — De Belgische kust is op heel hare lengte, 67 Km., met *duinen* afgezet. Dit zijn *zandheuvels* van verschillende hoogte en breedte: zij zijn tusschen 8 en 30 m. hoog; hunne breedte loopt van 2.300 m. uit in eene strook van eenige meters.

De duinen hebben twee vijanden: den wind op den top en de zee aan den voet. Tegen den wind, die de kruin voortdurend wegveegt, heeft men beplantingen van *zandriet, zanddoorn* en *naaldhout* aangelegd. Deze maken hunne losse oppervlakte vaster. — Tegen de baren, die bij hooge tij den voet der duinen uitvreten, heeft men dijken opgeworpen en van afstand tot afstand golfbrekers opgericht. Dit zijn eene soort muren in steen, baksteen of rijshout, die het strand dwarsuit van de kust doorsnijden.

DE POLDERS. — De *Polders* liggen naast de Duinen. Deze landen zijn gevormd door *aangeslijkte aarde* en bestaan uit eene helft *zand*, een vierde *klei*, omtrent 15 % *kalkgrond*; *turf* en *organische stoffen* voor de rest. In Veurne-Ambacht, dat gansch in de Polders ligt, bereiken zij den IJzer en zijne aanslijkingen. Ook op de twee oevers der Lage Schelde, stroomafwaarts van Antwerpen, vermengt zich de poldergrond met de aanspoelingen van den stroom.

Vereenigingen, die men *wateringen* noemt, zorgen er voor dat de stilstaande wateren naar de zee afloopen. De Polders werden,

dank zij de voortdurende vochtigheid van den bodem, in vette weilanden en zeer vruchtbare landerijen herschapen.

DE ZANDACHTIGE STREEK. — Op de Polders volgt de *zandachtige streek* der Vlaanderen. Eertijds was zij bedekt door de zee, die er eene *laag zand* achterliet, welke soms 2 of 3 m. dik is en *van natuur* onvruchtbaar. Maar de ondergrond is op verschillende plaatsen *kleiachtig*. Ook is het den mensch gelukt, door herhaalde opgravingen en de verbetering van de bovenlaag, van deze streek eene der vruchtbaarste van het land te maken. De vochtigheid van den bodem hielp er veel toe. Het is de *verbeterde* zandstreek : het Land van Waas vormt er het oostelijk uiteinde van en wordt terecht de *lusthof van België* genoemd.

DE KLEIACHTIGE STREEK. — Na de aldus verbeterde zandachtige streek komt de *kleiachtige streek* der Vlaanderen. De overgang gebeurt langzamerhand : hoe meer men naar het Z. gaat, hoe meer klei men onder het zand vindt (zand-en kleistreek); ten laatste heeft men nog alleen *Haspengouwsch leem*.

B. *Gesteldheid van den bodem.* — Heel Vlaanderen is eene *effene, voortloopende* vlakte, bezaaid met altijd groene weiden en bouwlanden.

Klimaat. — De nabijheid der zee heeft het klimaat *regelmatig* gemaakt, dat wil zeggen minder koud in den Winter, minder warm in den Zomer. Vlaanderen heeft dus een *zacht* klimaat.

Op de kust valt het *minst water* : gemiddeld 600 mm. per jaar. — Het klimaat der Polders is *ongezond* : de *polderkoorts* heerscht er.

Wateren. — De rivieren zijn *vlakterivieren* met zeer zwak verval en tragen loop. Gewoonlijk zijn zij *bevaarbaar* : zelfs op de beken kunnen lichte booten varen.

Daarbij lieten de geringe hoogte en de regelmaat van den bodem toe een net van kanalen te graven, die de wateren onderling en met de zee verbinden.

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking. — Vlaanderen is *zeer bevolkt* : 2 millioen inwoners of 320 per Km².

Deze groote dichtheid is toe te schrijven aan de *vruchtbaarheid van den bodem*, maar ook aan de *geschiedkundige rol* en de *aardrijkskundige ligging* van Vlaanderen.

Woningen. — De huizen zijn van *baksteen*, soms ook van *leem*. Het dak is van *pannen* of *stroo*.

De pachthoeven zijn bijna altijd door *levende hagen* omgeven. Gewoonlijk zijn ze nogal *dun gezaaid*. Dit komt voort uit de gemakkelijkheid om water te vinden : de inwoners vestigden zich langs de wegen of kort bij hunne velden.

Taal. — In Vlaanderen wordt *Vlaamsch* gesproken.

Men spreekt *Waalsch* in vier gemeenten van West-Vlaanderen bij de Fransche grens (Waasten), in vijf andere, dicht bij die van Henegouwen (Moescroen) en in drie van Oost-Vlaanderen, ten W. van Ronse.

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Landbouw. — DE DUINEN. — Het duinzand *kan moeilijk omgewerkt worden.*

Toch verbouwt men er *rogge, vroege aardappelen* en *groenten*. — Men teelt er ook *ezels* en *muilezels*, die gedurende het badseizoen aan het strand benuttigd worden. Op zekere plaatsen vindt men vele *wilde konijnen*.

DE POLDERVLAKTE. — De Polders zijn eene streek van *landbouw* en *veeteelt*. **Tarwe** en **gerst**, de gewassen der vette gronden, worden er het meest verbouwd. Daarna komen *veldboonen* en *haver*. — Het vette en vochtige leem der Polders geeft zeer goede weiden, dienstig voor het *vetmesten van vee* en het *fokken van paarden*. De koeien leveren er goede melk en boter (boter van Diksmuide) en, met de *ossen*, uitmuntend slachtvee. Men treft er ook vele *zwijnen* aan.

DE ZANDACHTIGE STREEK. — A. *Voedingsgewassen.* — Zooals in de Kempen en om dezelfde reden verbouwt men er vooral **rogge** en **aardappelen**. Daarna komt *haver*.

B. *Voedergewassen.* — Er zijn *natuurlijke weiden*, maar ook vele voedergewassen : *beeten, klaver, rapen* (in tweeden oogst).

C. *Nijverheidsgewassen.* — Vlaanderen is de streek van het *vlas*, den *hennep* en het *koolzaad*.

Het belang van deze gewassen is echter verminderd door de mededinging der vreemde landen en het ontdekken van stoffen, die ze in de nijverheid voordeelig kunnen vervangen. — De *cichoreiteelt* blijft bloeien.

Van bijzonderen aard is de *bloemkweekerij*, die haren zetel heeft in Gent en omstreken. Men vindt er ook groote boomkweekerijen.

D. *Ontginning der bosschen.* — In de streek tusschen Thielt, Brugge en Eekloo zijn vele *dennenbosschen* : het zijn overblijfsels van uitgestrekte wouden, die dit land bedekten, dat eertijds het *Houtland* genoemd werd.

E. *Veeteelt.* — In Vlaanderen teelt men zware *werkpaarden* en *rundvee* van Hollandsch ras, *zwijnen*, *tamme konijnen* en *gevogelte* van het neerhof.

F. *Akkerbouw.* — De eigendommen zijn *zeer verbrokkeld.*

De pachthoeven zijn gemiddeld niet meer dan 3 Ha. groot, ook in de kleiachtige streek. In de Polders daarentegen vindt men meest hoeven van 20 tot 50 Ha.

KLEIACHTIGE STREEK. — De grond is er *van natuur* rijk en brengt overvloedig **tarwe** en **gerst** voort. De andere voedings-, voeder- en nijverheidsgewassen zijn omtrent dezelfde als die van het noordelijk gedeelte.

Daarbij komen twee nijverheidsgewassen meer : *hop* in de omstreken van Poperinghe en Aalst en *tabak* in de valleien van de Leie en den Dender. — In de *weiden* langs de Leie wordt linnen gebleekt.

Nijverheid en handel. — Eenige steden uitgezonderd, doet men in Vlaanderen *meer aan landbouw dan aan nijverheid.*

A. ***Delfstoffen en metaalnijverheid.*** — In de Polders haalt men *turf* uit; *potaarde* langs Schelde, IJzer en Yperlee; ook *zand.* — De metaalnijverheid telt te Gent *groote werkhuizen voor machines en weefgetouwen*; te Brugge, *staalfabrieken.*

B. ***Weefnijverheid.*** — De *weefnijverheid* is de voornaamste in Vlaanderen : *vlas, katoen, wol, hennep, jute* en *zijde.* — Gent, Roeselare en Lokeren zijn de groote middelpunten der *vlasnijverheid* voor het spinnen; Gent, Roeselare, Kortrijk en Aalst voor het weven. — Gent, dat men soms het Belgisch Manchester noemt, is ook de voornaamste zetel der *katoennijverheid*; daarna komen Ronse, Aalst, en St-Nikolaas.

De *wolnijverheid* heeft in Vlaanderen nog enkel eenige spinnerijen te St-Nikolaas, Ronse en Moescroen. — *Hennep* wordt gebruikt tot het bereiden van zeildoek, paklinnen en naaigaren te Lokeren en te Hamme; tot het maken van koorden en touwwerk te Hamme, Dendermonde en omstreken. — *Jute* komt uit Indië en levert vezels, die den hennep vervangen. Zij wordt bewerkt te Gent en in eenige andere plaatsen voor het vervaardigen van ruwe stoffen, zooals paklinnen en zakken. — De *zijdebewerking* komt maar op den tweeden rang : vooral te Deinze en te Aalst. — Eindelijk nog de *kantnijverheid*, die in Vlaanderen algemeen is en het maken van *tapijten* te Hamme, St-Nikolaas, Ingelmunster, Thorhout en Brugge.

C. ***Landbouwnijverheid.*** — De voornaamste takken zijn :de *brouwerij* (Gentschen uitzet en Oudenaardsch); de *stokerij* te Gent en te Brugge; de *mouterij, maalderij, olieslagerij* en het *drogen van cichorei.*

D. ***Nijverheid van bijzonderen aard.*** — Zie de studie der provinciën.

Midden-België.

1. HASPENGOUW. — 2. HET BRABANTSCHE. — 3. HET HENEGOUWSCHE EN HET DOORNIKSCHE.

NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — HASPENGOUW. — Haspengouw ligt tusschen de Maas, den Demer, de Geete en de Groote Geete. Het loopt voort in de provincie Namen tot over de Samber. — Zijne oppervlakte is omtrent 2.500 Km², dit maakt $\frac{1}{12}$ van België.

HET BRABANTSCHE. — Het Brabantsche ligt tusschen den Dender en de Groote Geete. — Zijne oppervlakte is omtrent 2.450 Km², of $\frac{1}{12}$ van België.

HET HENEGOUWSCHE. — Het Henegouwsche ligt tusschen Vlaanderen en Brabant, ten N.; de Fransche grens en de Samber ten Z.; het Doorniksche, ten W. en Haspengouw, ten O. — Zijne oppervlakte is omtrent 2.400 Km², of ook bijna $\frac{1}{12}$ van België.

HET DOORNIKSCHE. — Het Doorniksche (Tournaisis) omvat het arrondissement Doornik, de kantons Leuze en Peruwelz uitgenomen. — Zijne oppervlakte bedraagt omtrent 410 Km².

Hoog en laag. — De vier streken liggen in Midden-België. — Haspengouw is eene *hoogvlakte*, zacht afhellend naar het N.-W. — Brabant en Henegouwen zijn *vlakten* met kleine heuvels en ook licht afhellend.

In Haspengouw klimt de hoogte van een honderdtal meter ten N. W. tot 175 of 200 m. langs den linkeroever van Samber en Maas; in Brabant is de hoogte van 80 m. ten N. tot 200 m. ten Z ; in Henegouwen, van 20 m. op de oevers der Schelde tot 200 m. langs de Samber. — Eene lijn van 100 m. hoog loopt door de twee streken en vormt eenen hoek met Brussel als top en twee lijnen, Brussel-Zinnik-Quiévrain en Brussel-Maastricht, als zijden.

A. ***De bodem en de ondergrond.*** — De vier streken maken deel uit van de *kleiachtige streek.* — Zij zijn bedekt met eene laag *Haspengouwsch leem*, die van 3 tot 4 m. dik is. Dit leem, van natuur zand-en kleiachtig met veel kalkgrond, is brokkelig. Het slorpt zonder moeite lucht en water op en laat de wortels gemakkelijk doordringen. Het is aan hem dat deze streek, vooral Haspengouw, hare bekende vruchtbaarheid te danken heeft.

In de lagen van den ondergrond vindt men op zekere plaatsen *zand, krijt* (vallei der Jaar), *keien* (Haspengouw), *mergel* en *phosphoorzure kalk* (Haspengouw en Bergen). — Aan de zuidergrens van Brabant en den noordrand van Henegouwen bevat de bodem *koolstofhoudenden kalkgrond*, die als arduin en kalksteen ontgonnen wordt; *kwarts*, dat als plaveisteen dient in de bovenvallei van de Groote Geete; *porfier*, waarvan men plaveien maakt te Quenast en te Lessen. Ook in het Doorniksche wordt kalk gevonden.

Eindelijk ten W. en ten O., van Quiévrain tot Luik en verder op, langs Haine, Samber en Maas, zijn *kolenlagen* van verschillende breedte. Zij bereiken soms 15 Km. en zelfs meer. Aan de Samsonbeek, ten O. van Namen, zijn zij onderbroken, maar op korten afstand.

B. ***Gesteldheid van den bodem.*** — Gansch de streek vormt eene breede en kronkelende *vlakte.* Er liggen veel dorpen in, met boomen omgeven en gescheiden door vette weilanden.

Alleen Henegouwen, dat eertijds vooral aan landbouw deed, werd door de nijverheid veranderd : de *Borinage* is het *zwart land* geworden en een der voornaamste kolenmiddens der

wereld. Het *Centrumbekken*, zoowel als het *bekken van Charleroi*, staan vol werkhuizen, glasblazerijen en koolmijnen. Het is eene *nijverheidsstreek*, die in België alleen in het Luikerland haar gelijke vindt. Ten N. ligt het land der steengroeven : Lessen, Zinnik en Ecaussines.

Klimaat. — De streek ligt doorgaans niet zeer hoog; daarom ook heeft zij een klimaat, dat het *middenklimaat* van ons land vormt.

In den Winter is het er kouder dan aan de zee, maar warmer dan in de Kempen. In den Zomer is het er warmer dan aan de zee, maar koeler dan in de Kempen. — Er valt jaarlijks gemiddeld 700 mm. water.

Wateren. — Zooals overal in Midden-België, hebben de rivieren een *snel verval*. Ook zijn zij *niet bevaarbaar*, tenzij aan de uithoeken der streek, de Schelde en de Dender, de Samber en de Maas.

Van de vier streken is het in Haspengouw dat het meeste en het beste *onderaardsche water* gevonden wordt. Het ligt echter gewoonlijk meer dan 10 m. diep. — De putten, waarrond de bevolking ging samenwonen, zijn tamelijk zeldzaam en moeilijk te boren. Zoo komt het dat de dorpen er nogal talrijk zijn.

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking. — De drie streken zijn *zeer bevolkt*. Haspengouw telt 935.000 inw. (het Luikerland inbegrepen), dit maakt 374 per Km²; — het Brabantsche, 1.375.000 inw. of 561 per Km² (deze streek heeft de grootste betrekkelijke bevolking); — het Henegouwsche, 1 millioen inw., of 417 per Km².

Deze groote dichtheid is toe te schrijven aan de *zeer groote vruchtbaarheid van den bodem* en daarbij, voor Haspengouw aan het Luikerland; voor Brabant, aan Brussel en de voorsteden; die alleen bijna 750.000 inwoners hebben; voor Henegouwen, aan zijne groote nijverheid.

Woningen. — De huizen zijn van *baksteen* en soms ook, in Henegouwen en Brabant, van *steen der streek*. De daken zijn van *pannen* of *leien*.

Al wordt de streek gekenmerkt door groote hoeven, toch zijn de eigendommen er *zeer verbrokkeld*. De bevolking woont er in *groepen* om de redenen, die wij hierboven aangegeven hebben. De dorpen en gemeenten zijn er talrijk en liggen dicht bij malkaar.

Taal. — De taalgrens loopt door de streek van W. naar O. en volgt eene bijna rechte lijn van Lessen naar Visé. Men spreekt *Vlaamsch* in het N. dezer grens, *Waalsch* in het Z. en *Fransch* in de begoede familiën. Brussel en voorsteden vormen eene gemengde streek, waar Fransch en Vlaamsch gesproken wordt.

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Landbouw. — Haspengouw doet vooral aan *landbouw*. Men kweekt er meest **suikerbeeten** en **tarwe**. Ook in het Brabantsche is het zoo; maar in Waalsch-Brabant vindt men het meest suikerbeeten. — Henegouwen doet aan *landbouw* en aan *nijverheid*.

A. *Voedingsgewassen.* — Men verbouwt vooral **tarwe**, het gewas der vette gronden. Men doet er ook *rogge*, *haver* en *gerst* op. — *Aardappelen* worden gekweekt voor het plaatselijk verbruik en den uitvoer.

Overal vindt men vele *fruitboomen* : appelboomen, pereboomen, kerseboomen, pruimeboomen, reine-claudeboomen ; Limburgsch Haspengouw (Land van Loon) is echter het meest bekend voor zijne opbrengst en handel in fruit. *Aardbeziën*, *aalbeziën* en *groenten* worden vooral rondom de steden verbouwd. Blijven nog de *serredruiven* en *vroege groenten*, aardbeziën, tomaten, enz te Hoeylaart, Overyssche en in andere gemeenten rondom de hoofdstad.

B. *Voedergewassen.* — Geene enkele der drie streken is grasrijk. Toch heeft elke pachthoeve, hoe klein ook, hare *beemden*, die met hagen omsloten zijn en als weiland dienst doen. De valleien der Senne en der Dijle hebben schoone weiden. — Als voedergewassen zaait men er *klaver* en *lucerne*.

C *Nijverheidsgewassen.* — Op de eerste plaats komen de **suikerbeeten**. In Haspengouw is bijna $\frac{1}{4}$ van den bodem met suikerbeeten beplant.

Daarbij komen nog *wijngaarden* op de zuidelijke helling der heuvels langs de Maas, in de omstreken van Hoei, van Bas-Oha tot Amay; *hop*, in het land van Assche, kort bij Aalst; *tabak*, vooral langs de Haine (Obourg), te Roisin en in het Doorniksche; *cichorei*, vooral ten W. van Ath; *artsenijplanten*, langs den Dender, te Lessen; een weinig *vlas* en *koolzaad*, kort bij de grens van Vlaanderen.

D. *Veeteelt.* — Vooral het *paard* wordt als werkdier gebruikt. In Henegouwen fokt men meer paarden dan rundvee. In het Brabantsche en vooral in Haspengouw worden *ossen* en *koeien* als trekdieren gebruikt. Hun voeder is minder duur en de koe geeft tevens melk. *Zwijnen* worden algemeen geteeld ; ook *pluimgedierte* is er in overvloed.

Nijverheid en handel. -- Al zijn Haspengouw en Brabant vooral *landbouwstreken*, toch is er ook veel *nijverheid*. Haspengouw bezit de metaalnijverheid in het Luikerland; Brabant steengroeven in het Z.; Henegouwen is vooral de streek der *nijverheid*.

A. *Delfstoffen.* — Bij de studie van het hoog en laag der streek hebben wij de rijkdommen van den ondergrond doen kennen. Wij herhalen enkel dat *steenkolen* de voornaamste delfstof zijn, niet alleen van de streek maar ook van gansch België (jaarlijksche opbrengst, 23 millioen ton ; waarde, meer dan 300 millioen frank; 140 000 mijnwerkers). De kolenlagen zijn verdeeld in vijf bekkens : *a)* de *Borinage*, ten W. van Bergen ; *b)* het *Centrum*, tusschen Bergen en eene lijn over Courcelles, le Pieton en Landelies, aan de Samber; *c)* het *bekken van Charleroi*, tusschen deze lijn en Tamines ; *d)* het *bekken van Namen* of der *Beneden-Samber ; e)* het *Luikerbekken*. (In dit laatste onderscheidt men de *mijnen der hoogvlakte*, in het land van Herve.)

Bij de voorgenoemde delfstoffen komen nog : *metaalertsen* (ijzer en zink) in Haspengouw, langs de Maas, vooral te Couthuin en Engis; bouwsteen in Brabant : *witte steen* te Gobertange en Blanmont; klein *graniet* te Ligny; in Henegouwen, *zwart marmer* te Basècles en *pottenbakkersklei*, meest te Baudour. — In Brabant levert Genval zeer gezocht *mineraalwater* en Court-St-Étienne bezit eene *arsenikhoudende bron*.

B. ***Metaalnijverheid.*** — De nijverheid van het *gietijzer*, *ijzer* en *staal* heeft vele werkhuizen in het Luikerland, het Centrumbekken, het bekken van Charleroi, en in vele belangrijke plaatsen van Brabant : *hoogovens* te Seraing, Ougrée, Jemeppe en Grivegnée (20 in 't geheel); te La Louvière, Marchienne-au-Pont, Monceau-sur-Sambre, Dampremy, Marcinelle, Couillet, Châtelineau en Bouffioulx; *staalfabrieken* te Seraing, Ougrée, Angleur, Tilleur, Luik, Grivegnée en Jupille; *machines* en *werktuigen* worden vervaardigd in dezelfde plaatsen en ook in Brussel en voorsteden; *spoorweg-* en *trammaterieel* te Seraing, Tweebeek (Tubize) en Nijvel; *smelterijen*, *ketelmakerijen*, *klinkbouten-* en *nagelfabrieken* op verschillende plaatsen; *verglaasd ijzer* te Gosselies; *ontroomers* te Remicourt, bij Borgworm en *landbouwmachines* te Gembloers (Naamsch Brabant); *messen* te Gembloers en te Namen; *stalen pennen* te Floreffe. — Bij de staalnijverheid komt de *wapenmakerij*, voor welke Luik in gansch de wereld bekend is. Jaarlijks maakt men er ongeveer 3 millioen vuurwapens : geweren, pistolen, revolvers. Luik bezit ook nog eene *koninklijke kanonnengieterij*. De werkhuizen van Cockerill, te Seraing, maken ook vuurwapens en te Herstal maakt men *wapens*, *rijwielen* en *automobielen*.

Op den tweeden rang komt de *zinknijverheid*. Zink wordt bewerkt in de groote werkhuizen der Vieille-Montagne, te Angleur, Hollogne-aux-Pierres en Flône (Hermalle-sous-Huy); — te Engis, Ougrée, Ampsin, Sclaigneaux (Seilles), en Corphalie (Antheit-lez-Huy). — *Lood* bewerkt men alleen te Sclaigneaux; *koper* te Luik en Grivegnée.

C. ***Weefnijverheid.*** — De *weefnijverheid* is van minder belang. — Luik heeft eene *vlasspinnerij;* Brussel en omstreken : Loth, Vorst, Ruisbroek, Eigen-Brakel weverijen van linnen, wollen en katoenen *stoffen*; Tweebeek (Tubize) en Obourg maken *kunstzijde*.

D. ***Glas- en aardewerk.*** — De *glasnijverheid* is eene der voornaamste in Henegouwen. Zij wordt ook beoefend langs de Beneden-Samber en in het Luikerland. *a) Ruiten* in het Centrumbekken en in dat van Charleroi, te Herbatte (Namen) en Jambes, te Chênée en Vaux-sous-Chèvremont. *b) Kristal* in het Centrum en te Val-Saint-Lambert (Seraing). *c) Spiegelglas* te Roux, Courcelles, Aiseau, Floreffe, Franière, Moustier en Auvelais.

Het *aardewerk* is ook goed vertegenwoordigd : *gleiswerk* en *pottengoed* te Baudour en La Louvière; *vuurvaste voorwerpen* in dezelfde plaatsen en ook te Charleroi, St-Ghislain en Andenne; *potten* te Haine-Saint-Pierre, Bouffioulx en Andenne; *aarden tegels* te La Louvière, Jurbize en Doornik; *baksteen; cement* in het Centrum, den Borinage en het Doorniksche (*hydraulische kalk*).

E. ***Papierfabrieken.*** — Het maken van *papier* is eene voorname nijverheid in Waalsch-Brabant. Men heeft vele papierfabrieken te Nijvel, Waver en omstreken : Virginal, Mont-Saint-Guibert, La Hulpe, Gastuche, enz. — Men vindt er ook te Hoei, Andenne en St-Servais, bij Namen.

F. ***Landbouwnijverheid.*** — In de eerste plaats komt het maken van *beetsuiker*. In Haspengouw, het Henegouwsche en het Brabantsche treft men vele *suikerfabrieken* (94) en *rasperijen* (14) aan.—Er zijn belangrijke *stokerijen* te Hoei, Lembeke en Hal. — De *brouwerij* levert het zoogenaamde *seizoen-bier* in Haspengouw, *bleek bier* te Hoegaarden en *bruin bier* in Henegouwen. — De *maalderij* telt vele stoommolens langs de Maas en de Samber, langs waar haar de granen uit Antwerpen toekomen. — De samenwerkende melkerijen ontwikkelden de *melknijverheid*. — In Limburgsch Haspengouw vindt men vele *siroopmakerijen* (125 tot 130). — Het maken van *scheikundige meststoffen* heeft in de laatste jaren zeer toegenomen : phosphaat, superphosphaat, zwavelzuur soda (Couillet).

G. ***Nijverheid van bijzonderen aard.*** — Zie de studie der provinciën.

Handel. — De handel is zeer groot. Belangrijke *jaarmarkten* en *markten* worden gehouden te Luik, Borgworm, Hoei, Tongeren; te Thienen, Leuven, Waver, Anderlecht (varkens) en Brussel.

's Woendags wordt de *beurs* te Brussel bezocht door al de nijveraars van het land Bergen is de eerste *kolen-* en *suikermarkt* van België. Men verhandelt er ook veel *graan*, even als te Ath, Charleroi en Namen. Charleroi en Luik zijn de verkoopplaatsen van het *ijzer* en van de voortbrengselen der metaalnijverheid

MIDDEN - BELGIË.

VLAANDEREN
VLAAG - BELGIË
KLEIACHTIGE STREEK DER VLAANDEREN
ANTWERPSCHE KEMPEN
LIMBURGSCHE KEMPEN
GEMENGDE STREEK
HET BRABANTSCHE
Weelde nijverheid
Landbouwnijverheid
HET HENEGOUWSCHE
BORINAGE
Kolenmijnen, glasblazerij, aardewerk, metaalnijverheid
HET DOORNIKSCHE
HASPENGOUW
LAND van HERVE
CONDROZ
HOOG BELGIË
TUSSCHEN-SAMBER-EN-MAAS

Schelde S.
Leie R.
Dender R.
Senne R.
Dyle R.
Demer R.
Nethe R.
Kl. Nethe R.
Rupel R.
Geete R.
Jaar R.
Vesdre R.
Amblève R.
Ourthe R.
Hoyoux R.
Bocq R.
Lesse R.
Maas S.
Samber R.

Hop
Groenten
Tabak
Lucifers
Cichorei
Plavelen
Artsenijplanten
Papierfabrieken
Tarwe
Beetwortels
Suikerfabrieken
Stokerijen
Fruit
Phosphaat

0 10 20 30 40 50 Kilom

Ad. Wesmael Charlier uitgever, Namen

J. Roland en Duchesne teek.

HOOG - BELGIË.



Ad. Wesmael-Charlier, uitgever, Namen

J. Roland en Duchesne teek.

Hoog-België.

1. CONDROZ. — 2. TUSSCHEN-SAMBER-EN-MAAS. — 3. FAMENNE.

NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging en oppervlakte. — Tot de zoogenaamde Condrusische streek behooren : 1° *Condroz*, ten N.-O.; 2° *Tusschen-Samber-en-Maas*, met het Veen, ten Z.-W.; 3° *Famenne*, ten Z.-O.

Condroz en Tusschen-Samber-en-Maas komen gansch overeen; zij zijn slechts door de Maas gescheiden. Famenne is de voortzetting van Condroz.

CONDROZ. — Condroz ligt aan den rechteroever der Maas, van de Fransche grens tot Luik. Famenne en de Ardennen vormen zijne oostergrens, geteekend door eene lijn, die de Lesse doorsnijdt te Houyet, de Ourthe te Durbuy, de Amblève boven Aywaille en uitloopt aan de Vesdre, beneden Pepinster. — Zijne oppervlakte is omtrent 1.750 Km², of bijna $\frac{1}{17}$ van België.

TUSSCHEN-SAMBER-EN-MAAS. — Tusschen-Samber-en-Maas is het deel der provinciën Henegouwen en Namen tusschen de Samber, de Maas en de Fransche grens. Het Veen is de zuidelijke strook er van; het paalt aan Frankrijk en heeft zijne noordergrens ten N. van Chimay en Mariënburg. — De oppervlakte der streek, het Veen inbegrepen, is omtrent 2.080 Km², of $\frac{1}{14}$ van België.

FAMENNE. — Famenne ligt in de zinking van den bodem tusschen Condroz en de Ardennen. Het strekt zich uit van de Fransche grens, ten O. van Givet, tot de Ourthe, ten Z. van Durbuy, tusschen de twee volgende grenslijnen : te N. onder Houyet, Ciergnon, Leignon en Durbuy; ten Z. onder Beauraing, Wellin, Tellin, Rochefort, Jemelle en Marche. — Zijne oppervlakte is omtrent 700 Km², of $\frac{1}{42}$ van België.

Hoog en laag. — De gansche streek ligt in Hoog-België. — Van de hoogten der Samber in Tusschen-Samber-en-Maas en der Maas in Condroz, klimt de *bergachtige bodem* alras van 175 m. en 200 m. tot 350 m. Het hoogste punt, 366 m., is te *Rièzes*, bij Chimay.

A. *De bodem en de ondergrond.* — De gansche streek, met uitzondering van het Veen, hehoort tot de *kalkachtige streek*.

Het kenmerk van den bodem is eene afwisseling van *zachte* rotsbanken (kalkgrond) en *harde* rotsbanken (grauwak, leien, kwarts-en-lei). De eerste weerstaan minder aan het water : ook liggen de valleien alle in de kalkgronden. De tweede hebben weerstaan en vormen ruggen, die men in de streek *tiges* noemt.

B. *Gesteldheid van den bodem.* — De Condrusische streek vormt den overgang van Haspengouw naar de Ardennen, voor gesteldheid en rijkdom van den bodem. Hare *hoogvlakten*, gewoonlijk wel bebouwd, behooren tot Haspengouw; de *bergachtige bodem* en de *beboschte deelen* tot de Ardennen.

Het Veen heeft een *leiachtigen* bodem en bestaat uit rotsachtige en onvruchtbare hoogvlakten. Hier en daar zijn deze bezet met groote bosschen, die een moerassigen ondergrond hebben. Men vindt er den grootsten zoetwaterplas van België, te weten het meer van Virelles (115 Ha.).

Klimaat. — Door de hoogte van den bodem en de verwijdering van de zee is de gemiddelde warmtegraad *lager* dan die van Midden-België. — Gemiddeld valt er 800 mm. water per jaar.

Wateren. — De wateren zijn *niet geschikt voor de scheepvaart*, ten gevolge van hun snel verval.

De Hoyoux is de rivier van België, die het grootste verval per Km. heeft (9,50 m.; de Leie, 0.10 m. of 95 maal minder); ook vormt zij vele kleine watervallen.

Van de Fransche grens tot Luik heeft men de Maas *bevaarbaar* gemaakt door het plaatsen van sluizen, die het water tegenhouden. — De Ourthe werd gekanaliseerd van Comblain-au-Pont af, waar zij met de Amblève samenvloeit.

Algemeen bekend is het dat de rivieren soms onder den grond verdwijnen en er grotten vormen. Dit is toe te schrijven aan de werking van het water op de kalklagen (grotten te Han, Remouchamps en Freyr).

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking. — De Condrusische streek is *weinig bevolkt*. — Condroz telt 175.000 inwoners, of 100 per Km²; Tusschen-Samber-en-Maas ook 175.000 inw., of 84 per Km²; Famenne 37.500 inw., of slechts 54 per Km² (België, 254 per Km²).

De oorzaak dezer weinige dichtheid is toe te schrijven aan den *bodem*, die *weinig dienstig is voor den landbouw* en aan het *gebrek* of *gemis aan nijverheid*.

Woningen. — De huizen zijn van *steen der streek* of van *baksteen*. De daken van *leien*, minder van *pannen*.

De dorpen zijn *dun gezaaid*. Condroz is de streek der *groote eigendommen* en *pachthoeven* : men vindt er vele van 100 Ha., die in Vlaanderen zoo zeldzaam zijn.

Taal. — In gansch de streek wordt *Waalsch* gesproken en *Fransch* in de begoede familiën.

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Landbouw. — De Condrusische streek doet vooral aan *landbouw*. Er is volkomen gemis aan nijverheidsgewassen.

A. *Voedingsgewassen.* — In Condroz verbouwt men meest **spelt**, maar ook veel *haver*, *tarwe* en *rogge*. — *Aardappels* worden voor het plaatselijk verbruik aangekweekt.

Er zijn vele *fruitboomen*, vooral in het kanton Fosses, in den hoek van Tusschen-Samber-en-Maas, dien men Marlagne noemt.

B. *Voedergewassen.* — De ontwikkeling van de veeteelt maakte het noodig *kunstweiden* aan te leggen

naas de *natuurlijke weilanden*. — Als voedergewassen verbouwt men er vooral *beetwortels, klaver, lucerne* en *Spaansche klaver*.

C. ***Ontginning der bosschen***. — De streek bevat *vele bosschen*, waarvan eenige zeer groot zijn, zooals het woud van Senzeilles, benoorden Chimay en het woud van Couvin.

D. ***Veeteelt***. — In de pachthoeven vindt men zeer vele *paarden*; deze worden bijna alleen gebruikt voor den landbouw. Toch teelt men in deze streek meest *hoornvee*. *Zwijnen* worden overal geteeld; de *schapenteelt* vermindert. *Pluimgedierte* houdt men meest voor de eieren.

In de Condrusische streek is veel *wild*, vooral klein wild : hazen, konijnen, fazanten, patrijzen. *Reebokken* loopen in de groote bosschen. — De *vangst* van lijsters en kleine vogels wordt in den trektijd beoefend. — De rivieren zijn zeer *vischrijk*.

Nijverheid en handel. — Zooals overal in Hoog-België, haalt men ook hier *vele delfstoffen* uit, vooral uit de groeven.

A. ***Delfstoffen***. — *Kolen* worden uitgehaald langs Samber en Maas; *ijzererts* in Tusschen-Samber-en-Maas, langs de Hoyoux en de Maas en in de streek van Ferrières-Werbomont (Luiksch Condroz). — Van belang zijn ook de *voortbrengselen der steengroeven* : *bouwsteen* (klein graniet) in Luiksch Condroz, te Anthisnes, Ouffet, Sprimont; in de valleien der Hoyoux en der Maas, vooral te Samson; *plaveien* op dezelfde plaatsen en ook langs de Ourthe en de Amblève, vooral te Poulseur, Esneux, Comblain en Aywaille; *kalksteen* overal; verschillende soorten *marmer* in vele plaatsen : zwart marmer te Rochefort en te Denée, rood marmer te Chimay en elders, blauw marmer te Wellin; *leien* te Oignies; *pottenbakkersklei* te Andenne.

Spontin levert zeer gezocht *mineraalwater*. De Bocq en Hoyoux voorzien de hoofdstad van water.

B. ***Metaalnijverheid***. — De metaalnijverheid bezit, in Luiksch Condroz, *smederijen* en *pletterijen* langs de Hoyoux (Marchin en Hoei) en de Beneden-Ourthe (Tilff en Embourg); in Naamsch Condroz is Ciney bekend voor zijne *ijzerwaren*; Tellin, in Famenne, voor zijne groote *klokkengieterij*; Jemelle, voor zijne *herstellingswerkhuizen* der Staatsspoorwegen. In Tusschen-Samber-en-Maas *bewerkt men metaal* te Thy-le-Château.

C. ***Aardewerk***. — In Tusschen-Samber-en-Maas wordt *aardewerk* gebakken : te Bourlers en Forges, Morialmé en Bouffioulx *baksteen, pannen* en *draineerbuizen*, en *potten*; ook te Andenne en omstreken.

D. ***Landbouwnijverheid***. — De *brouwerij* (bier van Dinant), de *stokerij* (Hoei), de *melkerij*; ook de *bijenteelt*, want de streek heeft vele honighoudende bloemen en planten.

E. ***Nijverheid van bijzonderen aard***. — Zie de studie der provinciën.

4. — HET LAND VAN HERVE.

NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging en oppervlakte. — Het Land van Herve ligt tusschen de Maas en de Vesdre. Het omvat het N.-O. der provincie Luik. — Zijne oppervlakte is omtrent 500 Km² of $\frac{1}{59}$ van België.

Hoog en laag. — Het Land van Herve behoort tot Hoog-België. — Het is gevormd door opeenvolgende *golvende hoogvlakten*. Van 200 m. aan den rechteroever der Maas klimt de hoogte tot 400 m. en zakt dan weer af naar de Pruisische grens en de Vesdre.

A. ***De bodem en de ondergrond***. — Het Land van Herve ligt heel en al in de *kalkachtige streek*. De bodem bestaat uit lagen *klei* of *kalk-en-kleigrond*, van natuur ondoordringbaar en bedekt met eene laag *Haspengouwsch leem*. Een vruchtbare bodem en een vochtige ondergrond kenmerken het Land van Herve.

B. ***Gesteldheid van den bodem***. — De vruchtbare bodem en de vochtige ondergrond geven rijke *weilanden* en prachtige *boomgaarden*; zij zijn gescheiden door *levende hagen* en eigen aan de streek.

Klimaat. — In het Land van Herve is de warmtegraad *lager* dan in Midden-België. Dit is toe te schrijven aan de hooge ligging en de verre verwijdering van de zee.

Er valt ook meer regen : gemiddeld 875 mm. water per jaar.

Wateren. — De rivieren zijn *niet geschikt voor de scheepvaart* : hun verval in te groot. De onderaardsche wateren doen vele *bronnen* ontspringen.

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking. — Het Land van Herve is *zeer bevolkt* : 220.000 inw. (Verviers en omstreken inbegrepen), of 440 per Km² (België, 254 per Km²).

Woningen. — De huizen zijn gebouwd uit *steen der streek* en gedekt met *leien*. — De bevolking is nogal *verspreid*, ter oorzake van de talrijke bronnen. — De eigendommen zijn *zeer verbrokkeld*.

Taal. — In het Land van Herve hoort men de vier talen, die in België gesproken worden : *Waalsch*, in het grootste gedeelte der streek, ten W., ten Z. en in het midden; *Duitsch*, naar de Pruisische grens toe; *Vlaamsch*, langs Hollandsch Limburg; *Fransch*, in de begoede familiën van het Waalsche deel.

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Landbouw. — Het Land van Herve is vooral de streek van het *gras*. Men kweekt er ook vele *fruitboomen* : appel-, pere- en kerseboomen.

Veeteelt. — In de pachthoeven vindt men geene *paarden;* er is immers geen bouwland, men brengt geene zware voortbrengselen naar de markt en vervoert geene meststoffen. — Maar er zijn vele *hoornbeesten,* bijna alle *melkkoeien.* — Ook het getal *zwijnen* is groot : men voedert ze met de tweede rang-voortbrengselen der melkerij. — Op het *neerhof* loopen vele hennen, die meest voor de eieren gehouden worden.

Nijverheid en handel. — De zuidwesterhoek van het Land van Herve ligt in de *kolenstreek.* Het deel er tegenover is de *mijnstreek* van Moresnet en Bleiberg. Een derde bestaat uit Verviers en omstreken : het is de streek der *wolnijverheid.*

A. *Delfstoffen.* — Men delft *steenkolen* uit in verschillende mijnen der *hoogvlakte* en langs Maas en Vesdre. — De *lood-* en de *zinklagen* van Bleiberg en Moresnet zijn uitgeput of worden niet meer ontgonnen op Belgisch grondgebied. — Hier en daar wordt *kalkgrond* uitgehaald voor het plaatselijk verbruik. — De *klei,* wel bekend met zijnen Luikschen naam « dielle », wordt met fijne kolen vermengd en geeft eene spaarzame brandstof.

B. *Metaalnijverheid.* — Verschillende plaatsen in het Z.-W. der streek doen mede aan de nijverheid van het Luikerland : *wapenmakerijen ; zinkfabriek* te Prayon (Forêt); *pletterijen* en fabrieken van *landbouwgereedschap* te Chaudfontaine, *landbouwmachines* te Fléron. Visé heeft eene *scheepstimmerwerf.*

C. *Weefnijverheid.* — De *wolnijverheid* wordt beoefend in Verviers en omstreken : *wasscherijen, ververijen, spinnerijen, lakenfabrieken.*

De opbrengst dezer nijverheid is de wereld door bekend en kan wedijveren met die der Fransche en Engelsche fabrieken.

D. *Landbouwnijverheid.* — De landbouwnijverheid dezer streek hangt samen met hare bijzondere voortbrengselen : melk en vruchten. Men vindt er *melkerijen, kaasmakerijen* (Herfsche kaas en boter) en *siroopmakerijen.*

De *leernijverheid* heeft *looierijen,* vooral te Herve, en groote *schoenmakerijen,* te Dison en te Herve. — Herve is het middelpunt van den *handel* in de voortbrengselen der streek.

5. — DE ARDENNEN

NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging en oppervlakte. — De Ardennen strekken zich uit tusschen het Land van Herve en Belgisch Lotharingen; dus : van de Vesdre tot eene lijn die uitgaat van Muno, aan de Fransche grens, en uitloopt op die van het Groot-Hertogdom, te Attert, over Florenville en Chiny. De westergrens wordt gevormd door Condroz en Famenne.

Hunne oppervlakte is omtrent 4.300 Km², of $\frac{1}{7}$ van België.

Hoog en laag. — De Ardennen liggen gansch in Hoog-België. De hoogte er van is 300 meter op den rand van Condroz en Famenne, klimt tot 500 m. en 671 m. op den kam der Ardennen en zakt dan weer af tot 400 m. aan de grenzen van Belgisch Lotharingen.

De Ardensche kam, de voornaamste van België, loopt van het Z.-W. naar het N.-O. en heeft als hoogste punten : de *Croix-Scaille* (500 m.) aan de Fransch-Naamsche grens; de hoogvlakte van *Recogne* of Libramont-St-Hubert (506 tot 589 m.) ; de *Baraque-Fraiture* (651 m.) en de *Baraque-Michel* (675 m).

A. *De bodem en de ondergrond.* — De Ardennen maken deel uit van de *leiachtige* streek. — De ondergrond bestaat uit drie voorname rotssoorten : *leien, zandsteen, grauwak.* Kalkgrond ontbreekt. — Sommige dezer rotsen zijn verbrokkeld en vormden aldus een *dichten kleiachtigen grond,* die ondoordringbaar is : het zijn de *Hooge Venen.*

B. *Gesteldheid van den bodem.* — De Ardennen zijn de *bergachtigste* streek van België. Zij vertoonen eene *bergland,* gevormd door hooge en lange *hoogvlakten,* met een ruimen gezichteinder. Deze hoogvlakten zijn gescheiden door diepe en kronkelende valleien. Het water der rivieren is zeer helder en vloeit tusschen steile oevers.

De grond is arm en slecht te bewerken. Op de toppen en ruggen der bergen groeien groote bosschen, overblijfsels van het oude Ardennenwoud. Eene groote uitgestrektheid grond is bedekt met brem, heidekruid en varens. Op de hoogvlakten deden de stilstaande wateren moerassen ontstaan, aan wier boorden kort en dicht gras wast : het is het *Veen.*

Klimaat. — Ten gevolge van de hooge ligging en de verwijdering van de zee is het klimaat der Ardennen zeer *scherp.* De winter is er zelfs *kouder* dan men van de aardrijkskundige ligging der streek mocht verwachten. De hoogvlakte der « Baraque-Michel » kan als een « ijs-eiland » beschouwd worden : men vindt er planten en dieren, welke tot de soorten der Alpen- en Poolstreken behooren.

In de Ardennen valt ook *het meest water* : gemiddeld meer dan één meter per jaar, en van 1000 tot 1300 mm. langs den voornaamsten kam.

Wateren. — De hoogvlakte van Recogne of Libramont vormt een echten watertoren : zij is het voornaamste *middelpunt der waterverspreiding* in België. Van daar uit vloeien de Sauer, de Wester-Ourthe, de Lomme, de Lesse en de Vierre, bijvloed van de Semois. — De rivieren zijn alle *bergrivieren* met zeer sterk verval en stortvloeden. Ook zijn zij *niet bevaarbaar.*

Daar de bodem bergachtig is en ondoordringbaar op verschillende plaatsen, hebben de Ardensche rivieren een *onregelmatigen* watervoorraad.

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking — De Ardennen zijn *weinig bevolkt.* Zij tellen slechts 180.000 inw., of 42 per Km². (België, 254 per Km².)

Deze streek heeft de minst dichte bevolking. De voornaamste oorzaken er van zijn de *armoede van den bodem*, het *gemis aan nijverheid* en de *uitwijking*.

Woningen. — De woningen zijn van *steen der streek*, van *baksteen* of van *stampaarde;* zij zijn gedekt met *leem* of *stroo*. — Gewoonlijk staan ze *in groepen*, maar vormen slechts kleine dorpen of gehuchten op grooten afstand van malkander.

Taal. — In de Belgische Ardennen wordt *Waalsch* gesproken. Men spreekt *Duitsch* te Bého, ten Z.-O. van Vielsalm, en te Martelange, aan de Sauer.

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Landbouw. — Zooals in de Kempen heeft men ook in de Ardennen *weinig landbouw;* zij zijn het land der *veeteelt*.

A. ***Voedingsgewassen.*** — Men verbouwt er vooral **haver**. Zij wordt gezaaid in de Lente en past goed in den vochtigen bodem en het klimaat der streek.

Herfstgewassen groeien er minder goed ter oorzake van de strenge winters; daarom ook zaait men er meer *spelt*. Zij vraagt immers zoo geen rijken bodem als de tarwe. — Men plant er ook vele *aardappelen*, die met bodem en klimaat overeenkomen. — Weinig *fruit*.

B. ***Voedergewassen.*** — Het vochtige klimaat is voordeelig voor de *weilanden*, die overvloedig *hooi* opeveren. Ook sommige onbebouwde gronden, waarop een weinig kort gras, brem en varen groeien, worden als weiden gebruikt. Roode *klaver* levert, met andere voedergewassen vermengd, het beste voeder voor het rundvee.

De eenige nijverheidsplant die men er kweekt is de *tabak*, welke men vooral aantreft in de vallei der Semois.

C. ***Ontginning der bosschen.*** — De *bosschen* beslaan het derde van de oppervlakte der Ardennen. Het *Hertogenwoud*,' ten N., bedekt de gansche streek tusschen de Vesdre en de Baraque-Michel. In Luxemburg strekken de bosschen zich uit over drie verschillende strepen van het W. naar het O. Tot de eerste er van behoort het groote woud van St.-Hubert.

De bevolking der boschdorpen houdt zich bijna uitsluitend met de ontginning der bosschen bezig : rooien, vervoeren, vervaardigen van houtskool, mutsaards, hoepels en duigen voor vaten; hand- en stoomzagerijen; klompen en houten gereedschap.

D. ***Veeteelt.*** — De huisdieren van *Ardensch ras* zijn klein, sterk en taai en verschaffen uitmuntend vleesch en andere voortbrengselen. Het ras der *paarden* en *runderen* is aan 't veranderen ten gevolge der kruising. — De *zwijnen* der Ardennen zijn de beste van 't land om hun fijn vleesch. — De *schapenteelt* vermindert overal, maar blijft voortbestaan. — De *bijenteelt* heeft zeer grooten vooruitgang gedaan; het *neerhof* is wel voorzien.

Jacht en *visscherij* leveren veel op. In de groote wouden vindt men veel *grof wild :* herten, reebokken en everzwijnen. Op de hoogvlakten maakt men jacht op kor-en hazelhoenders. — In den trektijd vangt men lijsters en kleine vogelen. — In het zeer helder water zwemmen vele zalmachtige visschen, waaronder de *forel*, die zeer fijn van vleesch is.

Nijverheid en handel. — De drie takken van nijverheid in de Ardennen zijn : die der delfstoffen, de landbouw-, en de boschnijverheid.

A. ***Delfstoffen.*** — Als *brandstof* heeft men *turf* in de Hooge Venen. — Als *metaalertsen*, wat *ijzer* in de Luiksche Ardennen (Stoumont-Stavelot) en *lood* te Longwilly, bij Bastenaken. — De *groeven* leveren meer op : de leigrond, *leien* en *vloertegels* in de overgroote laag van Chimay naar Rijn-Pruisen, vooral te Alle, Herbeumont, Bertrix, Martelange; *slijpsteen* te Vielsalm; *griffels* te Grand-Halleux. — De weinige zandsteen word als *plaveisteen* gebruikt. — Blijft nog het *mineraalwater* van Harre en Chevron.

B. ***Landbouwnijverheid.*** — De voornaamste is de *melkerij* door de vorming van vele samenwerkende melkerijen. — Er zijn ook *brouwerijen* en eenige *stokerijen*. — *Vogel-* en *vischteelt* komen op den tweeden rang. — De fabrieken van *tabak* en *sigaren* der Semois worden al langs om talrijker.

C. ***Nijverheid van bijzonderen aard.*** — Wij spraken reeds van de *houtbewerking*. Nassogne en Florenville zijn het land door bekend om hunne *houten gereedschappen*. Spa vervaardigt fantasie-voorwerpen in vernist hout, bekend onder den naam van *hout van Spa*. Te vermelden zijn nog : *de leerlooierij* (Stavelot, Houffalize, Bastenaken, Bouillon); de *mandenmakerij* te St. Médard, ten Z.-W. van Neufchâteau; eindelijk de *hotelnijverheid*.

6. — BELGISCH LOTHARINGEN.

(Jurastreek.)

NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging en oppervlakte. — Belgisch Lotharingen, ook de *Jurastreek* of *Beneden-Luxemburg* genaamd, ligt in den zuidoosterhoek van België, tusschen de Ardenen, de Fransche grens en de grens van het Groot-Hertogdom. Ten N. wordt het afgepaald door eene lijn die uitgaat van Muno, aan de Fransche grens en uitloopt, over Florenville en Chiny, te Attert, op de grens van het Groot-Hertogdom.

Zijne oppervlakte is omtrent 850 Km², nog het $\frac{1}{35}$ niet van België.

Hoog en laag. — Belgisch Lotharingen maakt deel uit van Hoog-België. — Het ligt op de zuidelijke helling van het Ardensche bergland; het loopt naar het Z. af en zijne hoogte daalt, in deze richting, van 400 tot 200 m.

A. ***De bodem en de ondergrond.*** — Belgisch Lotharingen behoort tot de *mergelstreek*. — Op den

leiachtigen ondergrond ligt eene laag zoogezegde *juragronden*, aldus genaamd omdat zij van dezelfde vorming zijn als de Jura. — Het beste bouwland bestaat uit *kalk*, *klei* en *zand*. — Aan de grens van het Groot-Hertogdom ligt eene laag *ijzererts*, dat men *minette* noemt.

B. *Gesteldheid van den bodem.* — De bodem vertoont eene afwisseling van diepten, zooals de breede vallei der Semois, en hoogten. De eerste zijn met bouw- en weiland bedekt, de tweede gedeeltelijk met bosschen.

Klimaat. — Het klimaat is *zacht* en steekt af tegen het ruwe klimaat der Ardennen.

De oorzaak hiervan ligt natuurlijk in het verschil van hoogte en breedte; maar ook komt dit voort uit het feit dat *Klein-Provence*, gelijk men de streek niet zonder overdrijving noemt, tegen de Noordenwinden beschut is door den kam der Ardennen.

Wateren. — De Semois is niet bevaarbaar; de Vire en de Ton zijn slechts beken.

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking. — Belgisch Lotharingen is *weinig bevolkt*. Het telt 85.000 inwoners, of 100 per Km² (België, 254 per Km²). — Deze weinige dichtheid is toe te schrijven aan de *groote uitgestrektheid van de bosschen en de onvruchtbare gronden*.

Woningen. — De huizen zijn van *baksteen* of *steen der streek*. Zij zijn gedekt met *pannen*, soms ook met *leien*. — De dorpen zijn dungezaaid, weinig bevolkt en liggen ver van malkaar af.

Taal. — Men spreekt er *Duitsch* en *Waalsch*.

Duitsch wordt gesproken in het oostelijk deel, te weten in het bestuurlijk arrondissement Aarlen (Attert, Aarlen, Messancy, Athus, Aubange, Halanzy). — Men spreekt Waalsch in het overige gedeelte der streek: het vormt er een eigenaardigen tongval, het zoogenaamde *gaumais*, dat gesproken wordt bezuiden de Semois, in het land van Virton.

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Landbouw. — Belgisch Lotharingen doet uitsluitend aan *landbouw*, de ertsstreek uitgezonderd.

A. *Voedingsgewassen.* — Men verbouwt er vooral tarwe en masteluin (tarwe en rogge). — De *aardappelen* worden onder de beste gerekend en worden dan ook veel verbouwd. Men doet er ook zeer veel fruit op.

B. *Voedergewassen.* — Buiten de *natuurlijke* en blijvende *weilanden* levert de streek ook vele voedergewassen op: *beeten*, *klaver*, *wikken* en *veldboonen*. — De eenige *nijverheidsplant* is de *tabak*.

C. *Veeteelt.* — Daar men er zich in den landbouw vooral bedient van paarden, is de *paardenfokkerij* dan ook van zeker belang. — Ten gevolge van de ontwikkeling der melkerij, groeit de teelt der *hoornbeesten* meer en meer aan. — Men vindt er ook meer en meer *zwijnen*. — Daarentegen vermindert het getal *schapen*.

Het *neerhof* is algemeen goed voorzien. De *bijenteelt* is van veel minder belang dan in de Ardennen. De *forel* en de *snoek* der Semois zijn bekend om hunnen fijnen smaak.

Nijverheid en handel. — A. *Delfstoffen.* — Men ontgint slechts *zandsteen* en *kalk* voor plaatselijk verbruik en den *witten steen* der Vire (te Grandcourt).

B. *Metaalnijverheid.* — De lagen *ijzererts*, in den zuidoosterhoek ontgonnen, leveren de helft der Belgische opbrengst. Zij gaven oorsprong aan eene belangrijke metaalnijverheid: Athus, Halanzy en Musson hebben zes *hoogovens*; te Athus werd onlangs ook eene *staalfabriek* gebouwd.

C. *Landbouwnijverheid.* — De landbouwnijverheid heeft vooral *melkerijen* en *brouwerijen*. Op den tweeden rang komen *vogel-* en *bijenteelt* en ten laatste de *vischteelt*.

De *houtnijverheid* is algemeen in de woudstreek, die zich, bezuiden de Semois, over een lange strook) uitstrekt. Orval ten W. en Aarlen ten O. zijn de twee voornaamste middelpunten van den *houthandel*. Te Aarlen is daarbij ook eene druk bezochte *graanmarkt*. Virton, Étalle en Florenville houden markten en jaarmarkten.

Roland & Duchesne, *Atlas-Manuel flamand* — 1913.

BELGIE : GESTELDHEID VAN DEN BODEM EN NATUURLIJKE VOORTBRENGSELEN.

Landbouwstreken. — Wat betreft de gesteldheid van den bodem kan België in *zes landbouwstreken* verdeeld worden.

Het zijn : de *polderstreek*; de *zandachtige streek*; de *kleiachtige streek*; de *kalkachtige streek*; de *leiachtige streek*; de *mergelstreek*. — De twee eerste liggen in Laag-België; de kleiachtige streek behoort tot Midden-België; de drie laatste liggen in Hoog-België.

Natuurlijke voortbrengselen. — Weinige landen hebben, op zulk eene kleine oppervlakte, zooveel rijkdom en kunnen, zoo als België, op zich zelven bestaan.

Delfstoffen zijn talrijk in Hoog-België; planten vindt men vooral in Laag België; in Midden-België treft men beide aan.

A. **Delfstoffen.** — ***Brandstof.*** — België is rijk aan *steenkool*. Men haalt ze uit in het bekken, dat zich uitstrekt van Douai tot Aken, langs de Haine, de Samber en de Maas. Het omvat vijf kleinere bekkens : den Borinage, het Centrum, Charleroi, Namen en Luik. Eene andere laag, die nog niet ontgonnen wordt, bestaat in de Kempen. — Men vindt *turf* in de Polders, de Kempen en de Hooge Venen.

Metaalertsen. — België is *arm aan metaalertsen*. *IJzererts* wordt ontgonnen in Belgisch Lotharingen (de helft der opbrengst van België), in Tusschen-Samber-en-Maas en eenige afzonderlijke middens. De opbrengst aan *zink* en *lood* is onbeduidend.

Steenen. — België is ook *rijk aan steenen : marmer* in verschillende plaatsen van Hoog België; *bouwsteen* (blauwe steen of klein graniet, witte steen) ten N. van Henegouwen, ten Z. van Brabant en in Luiksch Condroz; *plaveisteen*, te Lessen en te Quenast en in de valleien der Ourthe, Hoyoux en Groote Geete; *kalksteen* in de kalkstreek en ten N. van Henegouwen; *leien* in de overgroote leibank, die loopt van Chimay tot in Pruisen; *slijpsteen* te Vielsalm; *straatkeien* in Haspengouw.

Aardsoorten. — België heeft *genoeg aardsoorten : potaarde* langs de boorden van Schelde en Rupel, en in de omstreken van Bergen en Andenne; *zand* in de Kempen en in de zand-en-kleistreek; *krijt* en *phosphorzuur krijt* in het gebied van den Beneden-Jaar en in de omstreken van Bergen; *phosphorzuur kalk* in Haspengouw en den Borinage; *mergel* in Haspengouw en Belgisch Lotharingen.

B. **Planten.** — Van de 3 millioen Ha. oppervlakte van België zijn er bijna 2 millioen, of de $\frac{2}{3}$ bouw- en weiland; $\frac{1}{6}$ of 500.000 Ha. bosschen; $\frac{1}{12}$ of 250 000 Ha. onbebouwden grond; het $\frac{1}{12}$ dat overblijft is bezet met huizen en wegen van verkeer : steenwegen, spoorwegen, kanalen en waterloopen. — Van de 2 millioen Ha. landbouwgronden zijn er bijna $\frac{3}{8}$ met gewassen, haast zooveel met weiden, en het overblijvende $\frac{1}{4}$ is met nijverheidsplanten of groenten bezet.

Voedingsgewassen. — België is *rijk aan graangewassen*. Deze zijn, naar het belang hunner opbrengst gerangschikt : *rogge, haver* en *tarwe*. De andere graangewassen, gerst, spelt en boekweit komen maar op den tweeden rang. — *Tarwe* (het gewas der rijke gronden) vindt men vooral in de kleiachtige streek, de Polders en de mergelstreek; *rogge* (het gewas der magere gronden), in de zandstreek; *haver* (die in vochtige gronden en klimaat thuis hoort), in de Ardennen en in Condroz; *spelt* alleen in Condroz, *boekweit* in de Kempen.

Overal verbouwt men *aardappelen*, maar vooral in de zandstreek en in de Ardennen (lichte gronden).

Groenten worden gezaaid nabij de groote steden; te vernoemen zijn vooral de *serreplanten* rondom Brussel en de *bloemkweekerij* te Gent. — *Fruitboomen* wassen meest in het Land van Loon en het Land van Herve, in Belgisch Lotharingen en Marlagne (kanton Fosses).

Nijverheidsgewassen. — België is *arm aan nijverheidsgewassen, suikerbeeten uitgezonderd*. — *Suikerbeeten* worden vooral verbouwd in Haspengouw, Henegouwen en Waalsch-Brabant. *Hop* in de omstreken van Poperinghe en Aalst; *tabak* langs de Leie, de Semois en in Henegouwen. *Cichorei* wordt in 't groot verbouwd rondom Lessen en Thorhout. De teelt van *vlas, hennep* en *koolzaad*, alleen in Vlaanderen, neemt af.

De *weilanden* liggen bijna alleen in het Land van Herve, in Veurne-Ambacht en in een groot deel van de valleien onzer rivieren, vooral der Leie. De *wouden* bezetten vooral de provinciën Luxemburg en Namen. Wij noemen hierbij nog het Hertogenwoud en het Zoniënbosch.

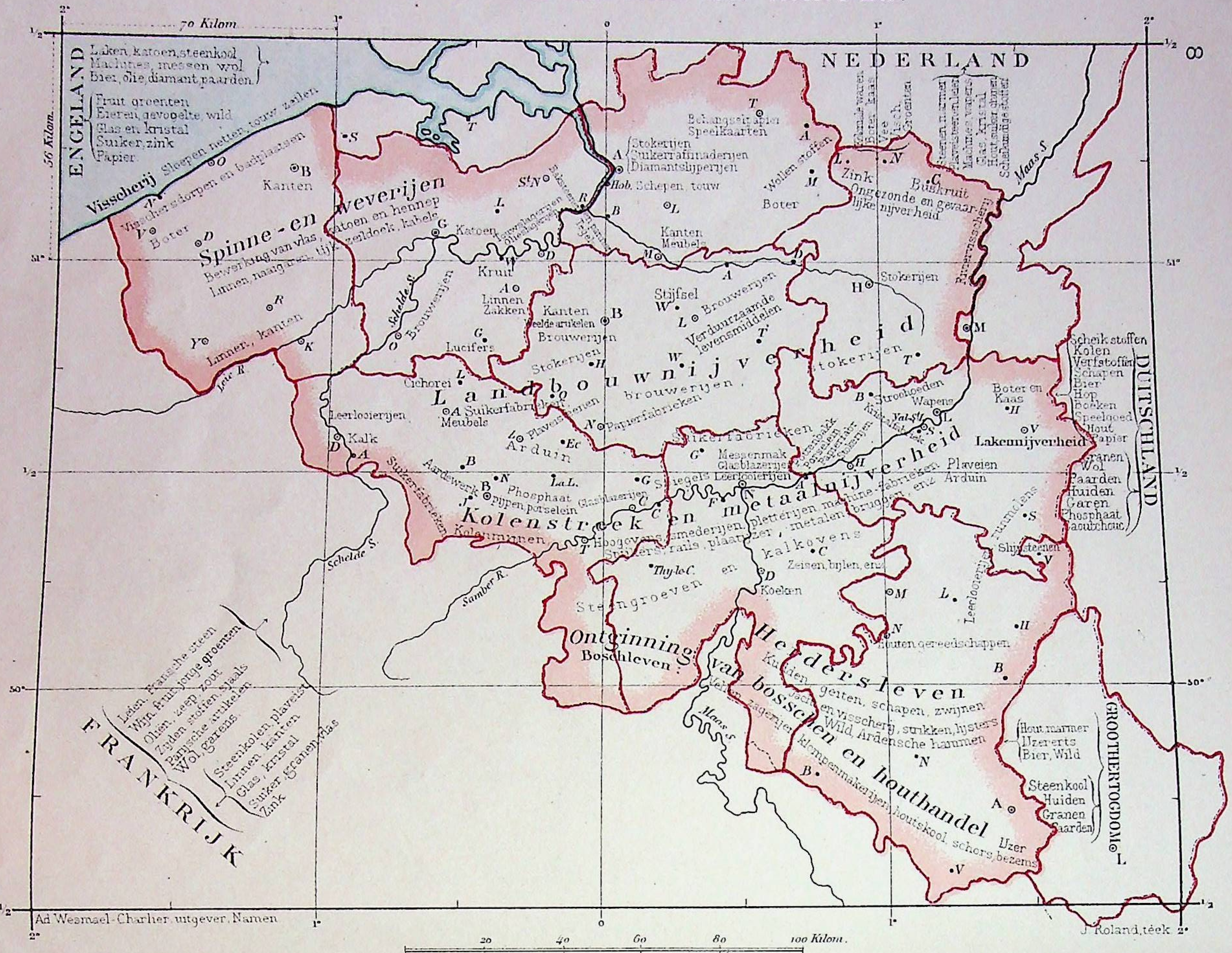
C. **Dieren.** — België *kon meer aan veeteelt doen*. — Men vindt er vooral *rundvee* (1.500.000 koppen) en *zwijnen* (1.200.000). Er zijn minder *paarden* (270.000) en *schapen* (230.000).

Doorgaans zijn de dieren van Laag- en Midden-België zwaar en sterk (ras der vlakte en Brabantsch ras); die van Ardensch ras zijn klein en levendig en verschaffen daarbij uitstekende voortbrengselen : vleesch, melk, wol, enz. Het *neerhof* is wel voorzien, vooral van hennen. De *jacht* is rijk vooral aan klein wild : hazen, konijnen, fazanten en patrijzen. De *rivier-en* de *zeevisscherij* geven veel visch : forel, baars, snoek, paling, enz.; — kabeljauw, rog, tong, tarbot, haring, mosselen, garnalen.

BELGIË: GESTELDHEID VAN DEN BODEM EN NATUURLIJKE VOORTBRENGSELEN.



BELGIË: NIJVERHEID EN HANDEL.



BELGIE : NIJVERHEID EN HANDEL.

NIJVERHEID.

België is een *land van zeer groote nijverheid*. Al is het zeer klein, toch komt het vooraan onder de Staten van Europa; het is een klein Engeland, waar de delfstoffen-, de metaal-, de weef-, de aardewerk- en de landbouwnijverheid even werkzaam zijn.

Delfstoffen. — Deze nijverheid bestaat vooral in het uitdelven der voortbrengselen, welke wij opnoemden bij de studie der delfstoffen, en bekleedt natuurlijk hare eigene plaats in Midden- en in Hoog-België. De voornaamste delfstof is de *steenkool;* hare jaarlijksche opbrengst bedraagt meer dan 23 millioen ton en komt op den 5den rang in de wereld, na de Vereenigde Staten, Groot-Brittannië, Duitschland en Frankrijk.

Metaalnijverheid. — Zij is vooral werkzaam langs het kolenbekken, meer bepaald in de bekkens van het Centrum, Charleroi en het Luikerland. De twee voornaamste takken zijn die van het *ijzer* en van het *zink.*

De eerste bestaat vooral in het maken van *gietijzer, smeedijzer* en *staal;* daarbij komt ook het bewerken dezer voortbrengselen bij het *maken van machines* en *werktuigen. Gietijzer* bekomt men in de hoogovens; deze vindt men vooral langs de Samber en de Maas, want zij vergen veel brandstof. Ook daar wordt het *smeedijzer* bewerkt in de smederijen, smelterijen, pletterijen en ijzerfabrieken. Men vervaardigt *staal* in de staalfabrieken van het Luikerland en Henegouwen. Werkhuizen en fabrieken van *werktuigen* werden zoo wat in alle groote steden opgericht. Onder de voorname takken, die er mede samengaan, noemen wij de *wapenmakerij,* voor welke Luik in de gansche wereld bekend staat; de *messenmakerij,* de *scheepswerven, ijzerwaren, rijwielen, automobielen,* enz., die wij verder bestudeeren.

De *zinkbewerking* (ingevoerd) komt op den tweeden rang; zij heeft hare voornaamste zetels in de provincie Luik en in de Kempen.

Weefnijverheid. — Buiten de lakennijverheid, in Verviers en omstreken, vindt men de weefnijverheid vooral in Vlaanderen. Als grondstof gebruikt zij : *wol, vlas, katoen, hennep* en *jute.* — De *wolnijverheid,* in Verviers en omstreken, heeft wasscherijen, spinnerijen, ververijen en weverijen. — De bewerkingen, die het *vlas* ondergaat, zijn : het roten, braken, kaarden, spinnen, weven en bleeken. Roten, braken en bleeken wordt vooral gedaan in de vallei der Leie, de *gouden rivier* genaamd. Het spinnen en het weven gebeurt in eenige groote middens : Gent, Roeselare, Kortrijk, Aalst en Lokeren. Roeselare maakt het fijnste lijnwaad; Kortrijk is vooral bekend voor zijn damastlinnen. — Gent, het Manchester van België, en Ronse zijn de middelpunten der *katoennijverheid.* — *Hennep* en *jute,* die schijnt hem te zullen vervangen, worden verwerkt in het Land van Waas en in de kolenstreek (kabels).

Bij deze nijverheid moet nog gevoegd worden het maken van *kleederen* in alle groote steden en ook te Binche; *breigoed, kanten, tapijten,* enz.

Aardewerk en glaswerk. — De *glasnijverheid,* voor welke veel brandstof noodig is, is in de koolstreek gevestigd. Zij levert : ruiten, spiegels en kristal. — Men vindt de *aardewerknijverheid* op de plaatsen waar pottenbakkersklei uitgehaald wordt. Zij levert : baksteen, pannen, draineerbuizen, potten, gleiswerk, aarden vloertegels, vuurvaste stoffen, cement, enz.

Landbouwnijverheid. — Zij komt overeen met den rijkdom en de voortbrengselen van den bodem. *Suikerfabrieken* vindt men in de streek, waar suikerbeeten verbouwd worden en *raffinaderijen* in eenige bijzondere plaatsen (Antwerpen, Thienen); de *brouwerijen* en *mouterijen* voorzien in het plaatselijk verbruik; *stokerijen* te Antwerpen, Hasselt, Hoei, Hal; *maalderijen* werden, voor het gemak van vervoeren, opgericht langs de waterwegen en ook nabij de groote steden, waar veel bloem verbruikt wordt; *olieslagerijen* en *tabaksfabrieken* vindt men waar de verwerkte planten gekweekt worden; fabrieken van *verduurzaamde levensmiddelen* (conserven), *siroop, ingemaakte vruchten, boter, kaas,* enz.

Bijzondere nijverheid. — Men vindt in België nog tal van andere takken van nijverheid. Wij vermelden enkel : de *houtnijverheid* in de streek der bosschen, houten gereedschap (Nassogne), meubels, vooral te Mechelen en te Ath, mandenmakerij, enz.; de *lederbereiding :* leerlooierijen in de streek der bosschen en zoo wat overal; schoenmakerijen in alle groote steden en ook te Binche, Herve, Dison, enz.; *scheikundige stoffen* vooral langs de Beneden-Samber; *papierfabrieken* in Zuid-Brabant; *weelde-artikelen* te Brussel en in de andere groote steden, enz.

HANDEL.

België is een *handeldrijvend land.* De handel van het kleine België overtreft dien van het groote Rusland. Hij bereikt bijna de som van 8 milliarden frank en komt op den 6den rang na Groot-Brittannië, Duitschland, de Vereenigde Staten, Frankrijk en Nederland.

Zie achter in dit handboek de tafel van *in-* en *uitvoer* en het diagram van den handel met onze voornaamste *leveranciers* en *klanten.*

BELGIE : MIDDELEN VAN VERKEER.

België heeft vele *middelen van verkeer*. Het zijn de *waterwegen*, de *havens* en het *zeewezen*; de *straatwegen*; de *spoorwegen*; de *posterijen*, de *telegraaf* en de *telephoon*.

1° **Waterwegen.** — Zie de kaart der wateren met den tekst er naast. De geheele lengte der waterwegen in België bedraagt omtrent 2000 Km., waarvan de helft natuurlijke waterloopen en de andere helft kanalen.

2° **Havens; zeewezen.** — België bezit 7 *handelshavens* : zij zijn, gerangschikt naar het belang hunner tonnenmaat : Antwerpen, Oostende, Gent, Brugge-Zeebrugge, Brussel, Nieuwpoort en Selzate. — De voornaamste is Antwerpen, de 6e haven der wereld : in 1911 liepen er 6.900 schepen binnen, met eene tonnenmaat van meer dan 13 millioen ton en voor bijna 6 milliard fr. koopwaren. Ongeveer 100 stoomvaartlijnen, de regelmatige dienst der zeilschepen uitgezonderd, vertrekken uit Antwerpen (77) of leggen er aan (20); zij stellen de stad in geregeld verkeer met de Europeesche en overzeesche landen. Onder deze lijnen zijn : die van Antwerpen-Harwich en van de Belgische Kongomaatschappij, die den afstand van Antwerpen naar Matadi aflegt in 19 dagen. — Drie lijnen verbinden Oostende met Engeland : Oostende-Dover, Oostende-Londen, Oostende-Tilbury.

De dienst Oostende-Dover vervoert reizigers en brieven in 3 uren met de post-paketbooten van den Belgischen Staat : 3 maal per dag doen de booten de reis heen en terug. De lijn Oostende-Londen hoort toe aan eene maatschappij : zij vervoert reizigers en koopwaren. De buitengewone dienst Oostende-Tilbury, ingericht door de Maatschappij Cockerill, te Seraing, alleen voor koopwaren, vervoert levensmiddelen alle dagen, uitgenomen 's Zaterdags. De schepen verlaten Oostende 's namiddags te 2 uur en komen 's avonds aan te Tilbury, aan de Beneden-Theems. Vandaar vervoert men de levensmiddelen per spoor : tegen 4 uur 's morgens komen zij dan op de Londensche markten aan. — Eindelijk verbindt eene lijn Brugge-Zeebrugge met Hull, in Engeland.

België heeft ongelukkig eene *onvoldoende handelsvloot* : 101 schepen, waarvan 93 stoomschepen en 8 zeilschepen. Het heeft geene oorlogsvloot.

3° **Straatwegen.** — De lengte der talrijke wegen door den Staat, de provinciën en de gemeenten aangelegd, is ruim 40.000 Km. (de omtrek der wereld), waarvan 9.700 Km. staatswegen en 31.000 Km. buurtwegen.

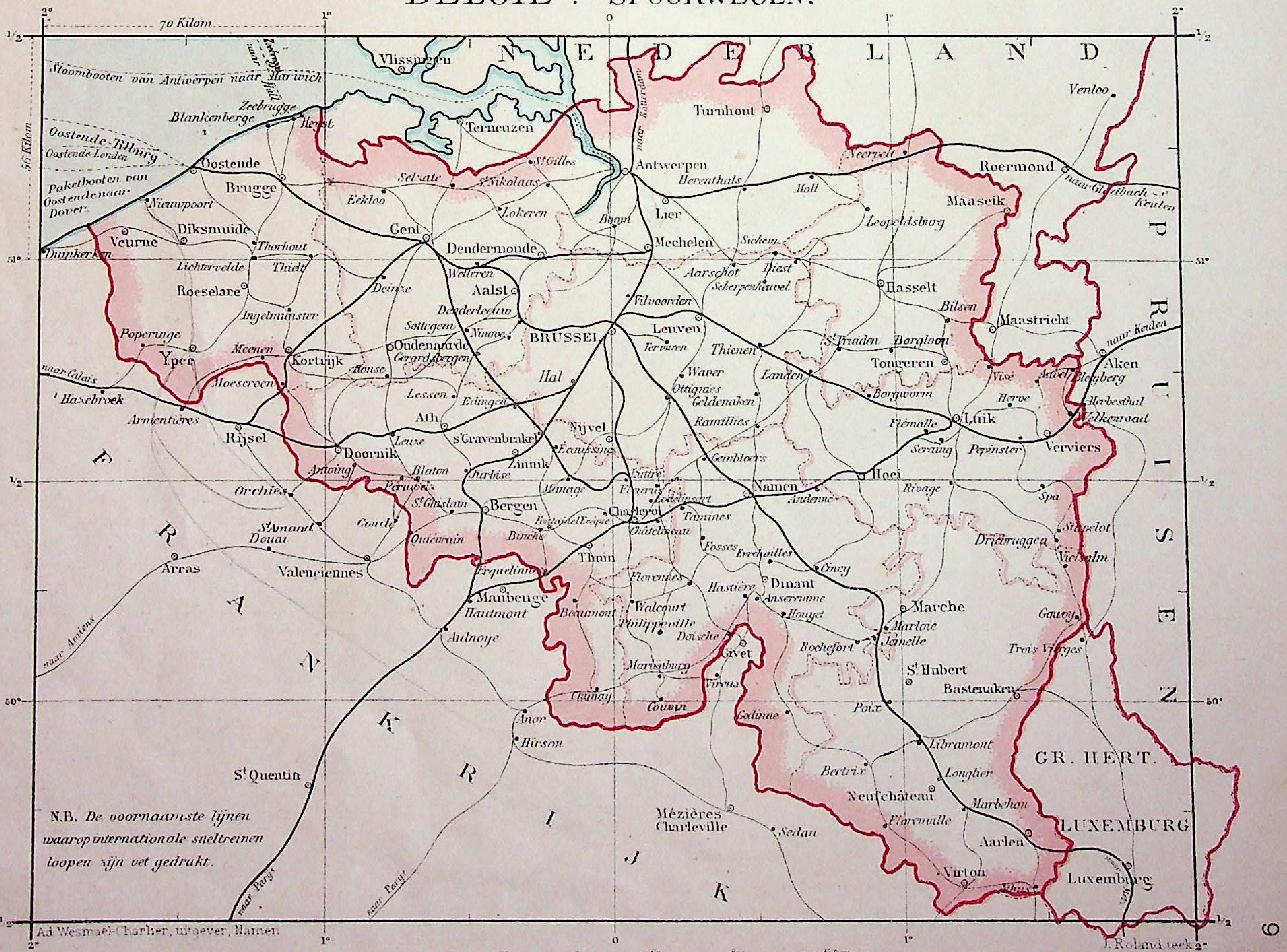
4° **Spoorwegen.** — Het geheel spoorwegennet heeft eene lengte van ruim 8.500 Km., waarvan 4.660 groote verkeerswegen en 3.900 buurtspoorwegen. De voornaamste lijnen naar het *buitenland* zijn :

1° Van Brussel naar Amsterdam, over Mechelen en Antwerpen; — 2° van Brussel naar Keulen, over Leuven, Luik en Verviers; — 3° van Brussel naar Luxemburg, over Namen en Aarlen; — 4° van Brussel naar Parijs over Bergen; — 5° van Brussel naar Calais, over Doornik en Rijsel; — 6° van Brussel naar Oostende, over Gent en Brugge in aansluiting met de stoombooten naar Dover; — 7° van Parijs naar Keulen over Charleroi, Namen, Luik en Verviers; — 8° van Antwerpen naar Gladbach, in Duitschland, over Roermond.

5° **Posterijen; telegraaf; telephoon.** — De *postdienst* wordt in België verzekerd door omtrent 1.400 postkantoren en hulppostkantoren, plaatselijke bureelen en bewaringsbureelen, die over het gansche land ingericht zijn. — De eerste electrische *telegrafen* in ons land dagteekenen van 1850. Tegenwoordig is de lengte der telegraaflijnen 8.000 Km. en die der telegraafdraden 44.000 Km. Een onderzeesche kabel verbindt Oostende met Dover. — De *telephoon*, eerst in 1876 uitgevonden, heeft in enkele jaren duizenden draden boven de straten onzer groote steden gespannen. De voornaamste plaatsen van ons land zijn onderling en ook met het buitenland door de telephoon verbonden. De geheele lengte der telephoondraden wordt geschat op meer dan 255.000 Km.

N. B. — De spoorwegen moeten uitsluitend op de kaart aangeleerd worden. Men begint met de groote buitenlandsche lijnen; daarna komen die, welke de voornaamste steden van het land verbinden; vervolgens de lijnen van minder belang. — Men kan deze studie gemakkelijker maken door *denkbeeldige reizen*, die tevens de leerlingen oefenen in het gebruik van het *Officieel Treinboek*. Voor elke reis kan men als volgt te werk gaan : 1° op de kaart, aan het begin van het *Treinboek*, stelt men het reisplan vast; — 2° op de genummerde tafels zoekt men den afstand in Kilometers, de uren van vertrek, aankomst en aansluiting der treinen; — 3° men zoekt den prijs op van het plaatsbiljet in de tafel, achter in het *Treinboek*.

BELGIË : SPOORWEGEN.



BELGIË: STAATKUNDIGE VERDEELING.

Verklaring:

- Grens der talen
- Rijksgrens
- Grenzen der provinciën

- Hoofdplaats eener provincie
- „ van een rechterlijk arrondissement
- „ van een bestuurlijk „

Ad Wesmael-Charlier, uitgever, Namen.

J. Roland, teek.

BELGIE : STAATKUNDIGE INRICHTING.

Regeeringsvorm. — België is eene *grondwettelijke vertegenwoordigende monarchie*, met een erfelijk opperhoofd. Het is eene monarchie, omdat het maar één hoofd heeft, den *Koning*. Het is grondwettelijk, omdat het eene *Grondwet* heeft, die de wederkeerige rechten en plichten regelt van vorst en natie en ook de algemeene inrichting van den Staat. Het is vertegenwoordigend, omdat het volk zijne macht overgeeft aan *volksvertegenwoordigers*.

De Grondwet stelt vast « dat alle macht uitgaat van het volk ». De drie groote machten zijn : de *wetgevende macht*, de *uitvoerende macht* en de *rechterlijke macht*. De wetgevende macht geeft de wetten, wijzigt en trekt ze in. Zij wordt uitgeoefend door den Koning, de *Kamer van Volksvertegenwoordigers* en den *Senaat te zamen*. — De uitvoerende macht zorgt voor de uitvoering der wetten. Zij berust bij den Koning alleen, die haar uitoefent door tusschenkomst van zijne Ministers (nu ten getale van elf). — De rechterlijke macht moet de wetten toepassen en de overtredingen straffen. Zij beoordeelt ook geschillen tusschen de burgers. Zij wordt uitgeoefend door de gerechtshoven en rechtbanken.

Brussel is de *hoofdstad* van het land, dat wil zeggen de zetel der regeering. De Belgische *vlag* bestaat uit de nationale kleuren : rood, geel en zwart, rechtvallend en het zwart langs den stok. Het *wapen* van België is een leeuw met de spreuk: *Eendracht maakt macht*, in het Vlaamsch; *L'union fait la force*, in het Fransch.

Bestuurlijke verdeeling. — In bestuurlijk opzicht is het *koninkrijk* verdeeld in negen *provinciën*; elke provincie in *bestuurlijke arrondissementen* en deze in *gemeenten*. Iedere provincie wordt bestuurd door eenen *gouverneur*, die den Koning vertegenwoordigt. Hij wordt bijgestaan door de *Bestendige Deputatie*, een lichaam van zes leden door den *Provincialen Raad* uit zijn midden benoemd. Deze bestaat uit een zeker aantal leden, die door de verschillende rechterlijke kantons der provincie verkozen worden. — Aan het hoofd van elk bestuurlijk arrondissement staat een *arrondissementscommissaris*. Hij wordt benoemd door den Koning en waakt, onder de bevelen van den gouverneur, op het goed bestuur der gemeenten. De verkiezingen voor de wetgevende Kamers geschieden per bestuurlijk arrondissement. — Elke gemeente wordt bestuurd door eenen *burgemeester*, benoemd door den Koning, en door de *schepenen*, welke door den *gemeenteraad* uit zijn midden verkozen worden. De gemeenteraadsleden worden verkozen door de gemeentekiezers.

Rechterlijke verdeeling. — In rechterlijk opzicht wordt elke provincie verdeeld in *rechterlijke arrondissementen* en deze in *rechterlijke kantons*. Elk rechterlijk arrondissement bezit eene *rechtbank van eersten aanleg*, ieder kanton een *vredegerecht*. Boven deze rechtbanken staan drie *beroepshoven*, te Brussel, Luik en Gent en een *verbrekingshof*, te Brussel, voor gansch het koninkrijk.

Voor eene meer uitgebreide studie van de voornaamste punten der grondwet, de provinciale en gemeentelijke inrichting, de rechterlijke inrichting zie men *Atlas-Handboek der Geschiedenis van België* door dezelfde schrijvers, bladzijde 70.

Eerediensten. — De Staat erkent vier eerediensten en bezoldigt hunne bedienaars. Het zijn : de *Katholieke* eeredienst, de *Protestantsch-Evangelische* eeredienst, de *Anglikaansche* eeredienst en de *Joodsche* eeredienst.

Meest alle Belgen behooren tot den katholieken eeredienst. In dit opzicht is België verdeeld in zes *bisdommen* : het aartsbisdom Mechelen, waarvan het hoofd de primaat der Belgische Kerk is, en de vijf bisdommen Brugge, Gent, Doornik, Namen en Luik.

Talen. — Men spreekt *Vlaamsch* in het N. van het land, boven eene lijn van Meesen naar Visé; *Waalsch* en *Fransch* in het Z.; *Duitsch* in eenige gemeenten uit het N.-O. der provincie Luik en het O. van Luxemburg.

Onderwijs. — Het onderwijs is verdeeld in drie trappen : het *lager onderwijs*, het *middelbaar onderwijs* en het *hooger onderwijs*. — Lager onderwijs wordt gegeven in de *lagere scholen*, de bewaarscholen, de scholen voor volwassenen en de normaalscholen. — Het middelbaar onderwijs omvat twee graden : den lageren graad met de *middelbare scholen* en de middelbare normale afdeelingen, en den hoogeren graad met de *athenæa* en colleges. — Hooger onderwijs wordt gegeven in de *hoogescholen* of *universiteiten*. Er zijn er vier : te Luik, Gent, Brussel en Leuven. Tot het hooger onderwijs rekent men ook een zeker getal bijzondere scholen van hoogere studie, zooals het Hooger Handelsinstituut (Antwerpen), de Militaire school en de Krijgsschool (Brussel), de Zeevaartschool (Antwerpen en Oostende), de Veeartsenijschool (Cureghem), de Landbouwschool (Gembloers), de Mijnschool (Bergen), de Koloniale School (Tervuren), enz.

Gewapende wacht. — De gewapende wacht bestaat uit het *leger* en de *burgerwacht*. Tot het Belgisch leger behoort ook de *nationale gendarmerie*, die in 't bijzonder belast is met het handhaven der openbare orde.

Het leger wordt aangeworven met het stelsel van den *algemeenen dienstplicht*. Men wordt onder de wapens geroepen op negentienjarigen ouderdom.

BRABANT.

Grenzen. — Rivieren; kanalen. — Spoorwegen. — (Zie de kaart.)

Oppervlakte; bevolking. — 3.283 Km²; — 1.500.000 inw. — Het is de meest bevolkte van onze provinciën.

Gesteldheid van den bodem. — Het deel van Brabant, benoorden de lijn Aalst-Vilvoorde-Leuven-Thienen ligt in Laag-België, het deel ten Z. in Midden-België. — De richting der rivieren, met uitzondering van den Demer, toont dat de bodem algemeen afhelt van het Z. naar het N. Het is dan ook in het Z. dat men de hoogste punten vindt : 174 m. bij Perwez, aan de bron der Groote Geete; 170 m. te Trou du Bois, bij Nijvel, aan de bron der Dijle. De laagste punten vindt men waar Senne en Dijle de provincie verlaten : 5 m. Eene lijn van 100 m. hoog loopt dwars door Brabant en vormt eenen hoek met Brussel als top en twee lijnen, Brussel-Zinnik en Brussel-Maastricht, als zijden. — De valleien der rivieren zijn breed en nogal goed uitgeteekend, met zachte hellingen. Zij worden door heuvels van elkaar gescheiden.

Natuurlijke streken. — Klein-Brabant; de Brabantsche Kempen; Hageland; het Brabantsche; Haspengouw.

Landbouwstreken. — Zandachtige en kleiachtige streken met als overgang de zand- en kleistreek.

Voortbrengselen. — A. ***Delfstoffen.*** — *Porfier* om te plaveien wordt uitgehouwen te Quenast, *zandsteen* in de bovenvallei der Groote Geete (Dongelberg), *witte bouwsteen* te Gobertange en Blanmont. Op verschillende plaatsen der provincie vindt men *zandgroeven* en te Court-St.-Etienne eene *arsenikhoudende bron.*

B. ***Planten.*** — Men verbouwt vooral : *tarwe*, in gansch de kleistreek; *suikerbeeten* in Haspengouw en Waalsch Brabant; *hop* en *koolzaad* in Klein-Brabant; *asperges* en *vroege erwten* in Hageland en de Brabantsche Kempen; *groenten* en *serreplanten* in de omstreken van Brussel. — In de valleien liggen schoone *weilanden*; Hageland heeft *dennenbosschen*. Het *Zoniënbosch* loopt dicht bij Brussel uit in *Ter Kameren Bosch.*

C. ***Dieren.*** — Vooral *Brabantsche paarden* in de groote hoeven der kleistreek; *kippen* in de gemengde streek.

D. ***Nijverheid.*** — De voornaamste takken van nijverheid in Brabant zijn : *brouwerijen*, te Brussel, Leuven, Hoegaarden en Diest; *suikerfabrieken*, in het Z. O. der provincie; *stokerijen*, te Hal, Lembeek en omstreken; *papierfabrieken*, te Nijvel, Waver en omstreken; *spinnerijen* te Loth, Brussel en Vorst; *werkplaatsen* voor spoorwegmaterieel te Nijvel, Tweebeek en Leuven; *metaalnijverheid* te Clabecq en Thienen; *weeldeartikelen* in Brussel en voorsteden.

Staatkundige verdeeling. — Brabant is verdeeld in 3 *rechterlijke* arrondissementen : Brussel, Leuven en Nijvel; — en 3 *bestuurlijke* arrondissementen met dezelfde hoofdplaatsen. — Bisdom Mechelen.

Taal. — *Vlaamsch* wordt gesproken in de twee derden van Brabant, benoorden eene lijn over Tweebeek, Waver en Geldenaken. Men spreekt *Waalsch* in het overige gedeelte der provincie (arrondissement Nijvel). In het Vlaamsche gedeelte vormen Brussel en voorsteden eene gemengde streek waar zoowel *Fransch* als Vlaamsch gesproken wordt.

Belangrijke plaatsen. — I. **Brussel**, *Bruxelles*. — Deze stad heeft 177.000 inwoners, 650.000 met de voorsteden. Deze zijn : *Schaarbeek* (85), *Elsene* (76), *St. Jans-Molenbeek* (71), *St Gillis* (67), *Anderlecht* (64), *Laken* (36), *Etterbeek* (34), *St. Joosten-Noode* (32), en *Kockelberg* (13).

Nijverheid en handel brengen in Brussel en voorsteden vooral weeldeartikelen voort : goud- en zilverwerk, juweelen, rijtuigen, handschoenen, reukwerk, kant, bronzen kunstwerken, enz. Ook machine-fabrieken, spinnerijen, brouwerijen.

De *voornaamste merkwaardigheden* der hoofdstad zijn : het Justitiepaleis; het Stadhuis met de Groote Markt; St. Gudulakerk; het Paleis van den Koning; het Paleis der Natie en dat der Schoone Kunsten; de Congreszuil; de Beurs; de Muntschouwburg; het Park; de Kruidtuin, enz.

Ukkel (28). — Koninklijk Observatorium.

Vilvoorde (17). — Boomkweekerijen en tuinbouwschool.

Hal (15). — Stokerijen; mandenmakerijen. — O.-L.-Vrouwkerk.

II. — **Leuven**, *Louvain* (42). — Brouwerijen; machine-fabrieken; klokkengieterijen. — Merkwaardig stadhuis.

Thienen, *Tirlemont* (19). — Suikerraffinaderijen; machine- en ketelfabrieken. Zeer bezochte graan- en veemarkt.

Diest (8). — Belangrijke brouwerijen.

Bij Diest liggen *Scherpenheuvel* (*Montaigu*), het doel van vele bedevaarten, boomkweekerijen, en de abdij van *Averbode*.

Aarschot (8). — Houthandel; messenmakerij.

Hoegaarden (4). — Brouwerijen.

Zoutleeuw, *Léau* (2). — Steenen tabernakel in St. Leonarduskerk.

III. — **Nijvel**, *Nivelles* (13). — Machine-fabrieken; spoorwegmaterieel; papierfabrieken.

Waver (9). — Veemarkt. Papierfabrieken in de omstreken.

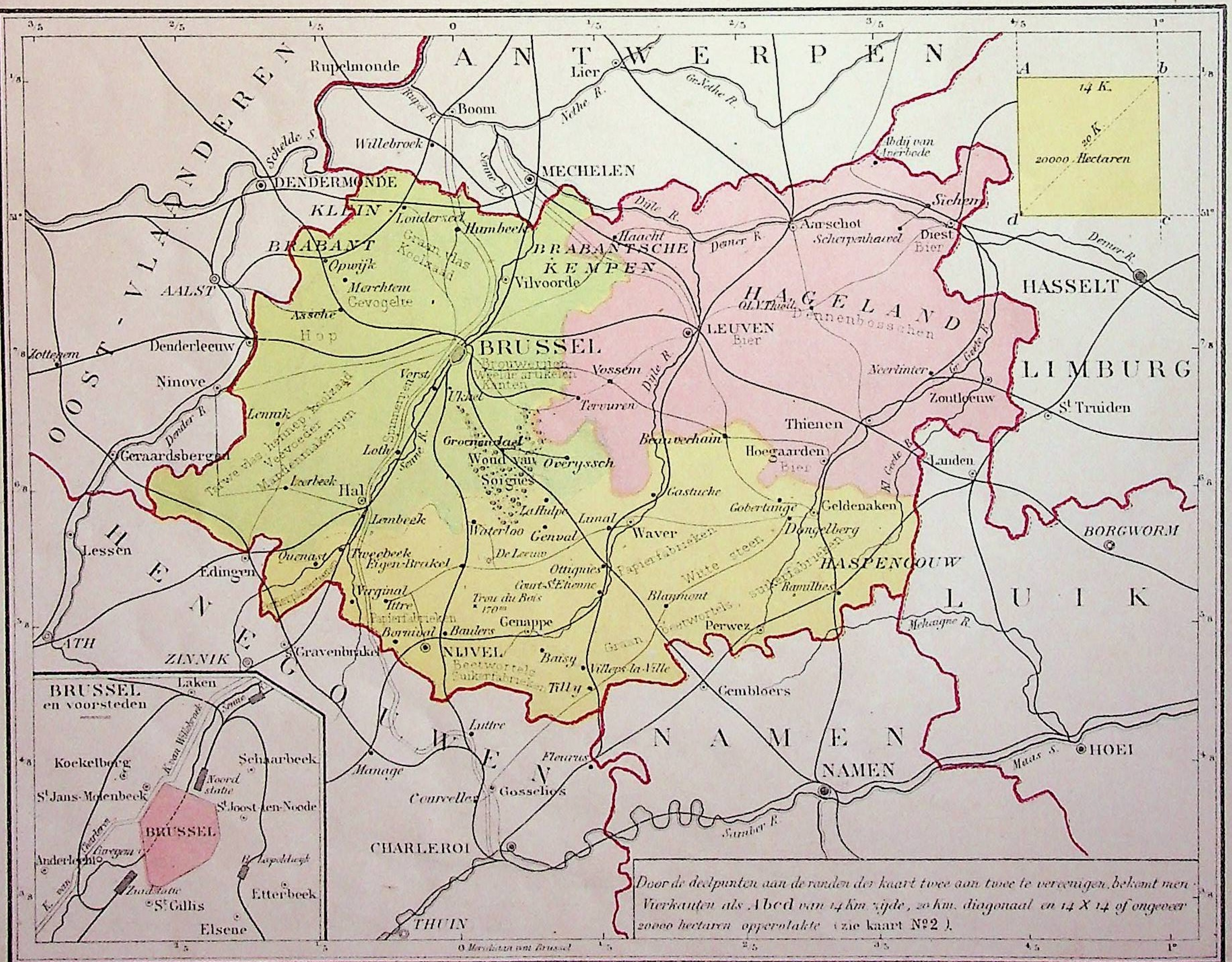
Tweebeek, *Tubize* (7). — Machine-fabrieken, kunstzijde.

Geldenaken, *Jodoigne* (4). — Handel in landbouwvoortbrengselen; steengroeven.

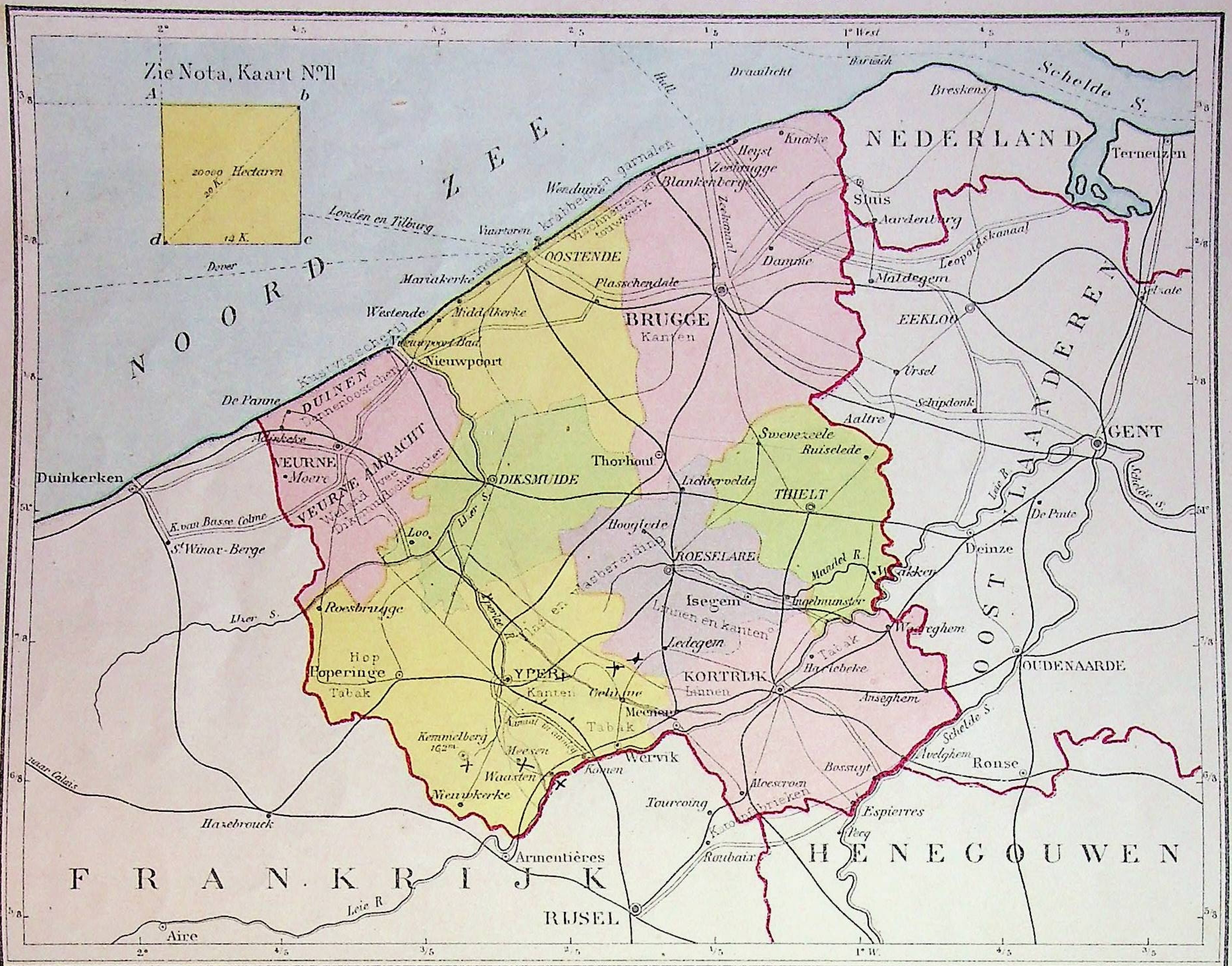
Waterloo (4). — Slagveld van 18 Juni 1815. Men heeft er eenen reusachtigen leeuw opgericht in gietijzer, op eenen haardheuvel van 45 m. hoog

Genappe (2). — Kort bij Genappe ligt *Villers-la-Ville* met de bouwvallen eener abdij, die op het einde der XVIIIe eeuw vernield werd.

BRABANT.


ANTWERPEN
OOST-VLAANDEREN
LIMBURG
LUIK
NAMEN
HENEGOUWEN
KLEIN BRABANT
BRABANTSCHE KEMPEN
HAGELAND
HASPENGOUW
BRUSSEL
LEUVEN
MECHELEN
DENDERMONDE
AALST
HASSELT
NAMEN
HOEI
CHARLEROI
Rupelmonde
Boom
Lier
Willebroek
Aarschot
Diest
Sichem
Abdij van Averbode
Scherpenhaeuvel
Vilvoorde
Humbeek
Louderzeel
Opwijk
Merchtem
Assche
Denderleeuw
Ninove
Geraardsbergen
Lennik
Hal
Lembeek
Waterloo
Genval
Waver
Tervuren
Vossem
Thienen
Hoegaarden
Zoutleeuw
St. Truiden
Landen
Geldenaken
Perwez
Gembloers
Genappe
Nijvel
Tilly
Baisy
Ottignies
Blaumont
Ramillies
Borgworm
Edingen
Lessen
Ath
Zinnik
Gosselies
Fleurus
Thuin
Manage
Zottegem
Ukkel
Overyssch
Soignies
Grain, vlas, Koolzaad
Gevogelte
Hop
Bier
Dennenbosschen
Papierfabrieken
Witte steen
Beetwortels, suikerfabrieken
Brouwerijen
14 K.
20 K.
20000 Hectaren
BRUSSEL en voorsteden
Laken
Schaarbeek
Koekelberg
St. Jans-Molenbeek
St. Joost-ten-Noode
Etterbeek
St. Gillis
Elsene
Anderlecht
Noord statie
Zuid statie
Door de deelpunten aan de randen der kaart twee aan twee te vereenigen, bekomt men Vierkanten als Abcd van 14 Km zijde, 20 km. diagonaal en 14 X 14 of ongeveer 20000 hectaren oppervlakte (zie kaart N°2).
0 Meridiaan van Brussel
5 10 15 20 25 30 35 Kilom
Ad Wesmael-Charlier uitgever Namen
J. Roland teek

WEST-VLAANDEREN.



WEST-VLAANDEREN.

Grenzen. — Wateren; kanalen. — Spoorwegen. — (Zie de kaart.)

Oppervlakte; bevolking. — 3.234 Km²; — 880.000 inwoners.

Gesteldheid van den bodem. — Bijna gansch deze provincie vormt eene *lage* en *effene vlakte*, die zacht naar de zee afhelt. Zij wordt van de zee gescheiden door eene reeks zandige heuvelen, die men *duinen* noemt. Naar het Z. toe verrijst eene reeks hoogten, waaronder de Kemmelberg, het hoogste punt der provincie : 162 m. Het laagste punt ligt te Moere, in de Polders van Veurne : 1 m. beneden den zeespiegel.

Natuurlijke streken. — Duinen; Polders en Veurne-Ambacht; Land van Thorhout.

Landbouwstreken. — Polderstreek, zandachtige en kleiachtige streek.

Voortbrengselen. — *A.* ***Delfstoffen.*** — *Turf* wordt uitgegraven in de polderstreek; *potaarde* langs de Leie, zand langs de zee.

B. **Planten.** — Men verbouwt er vooral : *gerst* en *tarwe* in de Polders en de kleistreek; *veldboonen* in de Polders; *rogge* en *aardappelen* in de zandstreek; *hop* in de omstreken van Poperinghe; *tabak* in de vallei der Leie; *cichorei* in de omstreken van Roeselare; *voedergewassen*, *klaver* en *rapen* in tweeden oogst; *vlas* en *koolzaad* worden nu minder verbouwd. In de Polders, vooral in Veurne-Ambacht vindt men vette *weilanden*; ook in de vallei der Leie, waar men ze vooral benuttigt voor het bleeken van linnen.

C. ***Dieren.*** — *Paardenteelt* en vetmesten van *vee* in Veurne-Ambacht; *melkkoeien* en *zwijnen*; *gevogelte van het neerhof*; *tamme konijnen*; *wilde konijnen* in de duinen; *ezels* en *muilezels* in de badplaatsen. De visscherij levert : *haring, tong, tarbot, rog, kabeljauw, mosselen* en *garnalen*; te Oostende en te Blankenberghe kweekt men *oesters*. *Waterwild.*

D. **Nijverheid.** — De voornaamste nijverheid der provincie is de *vlasbereiding* : Roeselare en Kortrijk zijn de middelpunten voor de vervaardiging van *lijnwaad*. Op vele plaatsen wordt *kant* gemaakt; te Thorhout, Roeselare en Ingelmunster *tapijten*; *borstels* te Roeselare en Iseghem; *zeildoek, touwwerk* en *vischnetten* in de kuststeden.

Staatkundige verdeeling. — West-Vlaanderen telt 4 *rechterlijke* arrondissementen : Brugge, Kortrijk, Yper en Veurne; — en 8 *bestuurlijke* arrondissementen : Brugge, Kortrijk, Yper, Veurne, Oostende, Roeselare, Thielt en Diksmuide. — Bisdom Brugge.

Taal. — *Vlaamsch* wordt gesproken in gansch de provincie, uitgenomen in 9 gemeenten rondom Waasten en Moescroen, waar men *Waalsch* spreekt.

Belangrijke plaatsen. — I. **Brugge**, *Bruges* (53). — Deze stad, vroeger het *Venetië van het Noorden* genaamd, was eenmaal onze grootste handelsstad. Een zeekanaal verbindt het met zijne voorhaven, *Zeebrugge*. — Brugge is eene kunststad met prachtige gedenkteekenen en groote kunstschatten : O. L. Vrouwkerk, de Hal, het Belfort met een der schoonste klokkenspelen van Europa; H Bloedkapel; de schouw van het Brugsche Vrije; St Jans Hospitaal met tafereelen van Memlinc.

Blankenberghe (6), **Heyst** (5) en **Knocke** (3) aan de Noordzee. — Druk bezochte badplaatsen; visscherij.

Thorhout (11). — Lijnwaad; borstels; cichorei, paardenmarkten.

II. — **Oostende** (43). — In den Zomer komen er uit alle landen van Europa rijke badgasten. Langs den zeer breeden zeedijk verheffen zich sierlijke gebouwen. Aan het uiteinde van het strand is de *vuurtoren* met een licht op 52 m. hoogte. — Het is nog onze 2e handelshaven. Zij ontvangt vooral hout uit het Noorden, steenkool uit Engeland, nitraat uit Chili en ijs uit Noorwegen. Zij voert vooral eetwaren uit naar de Londensche markten. Drie stoombootdiensten verbinden Oostende met Dover, Londen en Tilbury aan de Theems. — Visscherij; men kweekt er oesters en garnalen Scheepswerven; zeildoek en touwwerk.

III. — **Veurne**, *Furnes* (7). — Groote handel in landbouwvoortbrengselen. — Stadhuis; Belfort.

Nieuwpoort, *Nieuport* (4). — Handelshaven. Touwwerk en vischnetten.

IV. — **Diksmuide**, *Dixmude* (4). — Handel in boter.

V. — **Yper**, *Ypres* (18). — Voornaamste nijverheid : kanten. — De Hal, het Belfort, en het stadhuis vormen te zamen eenen reusachtigen vierhoek.

Poperinghe (11). — Handel in hop en tabak.

Meesen, *Messines*. — Koninklijk opvoedingsgesticht voor jonge meisjes; **Waasten** *(Warneton)* (4), **Komen** *(Comines)* (7), **Wervik** (10) drijven handel in tabak en vlas.

VI. — **Kortrijk**, *Courtrai* (36). — Groote vlas- en oliemarkt. Zeildoek, damastlinnen, kant; wollen en katoenen stoffen.

Meenen, *Menin* (19). — Tabaksfabrieken; vlas; kant.

Moescroen, *Mouscron* (23). — Spinnerijen; wollen en katoenen stoffen.

VII. — **Roeselare**, *Roulers* (23). — Fijn linnen; damastlinnen; tapijten; borstels; cichorei.

Iseghem (14) en **Ingelmunster** (12). — Lijnwaad; kant; tapijten; borstels; cichorei.

VIII. — **Thielt** (12). — Zeil-en paklinnen; tijk; kant; wollen en katoenen stoffen. Niet ver van Thielt, te *Ruisselede* (7), is een verbeteringsgesticht voor jongens; zij houden er zich met akkerwerk bezig.

OOST-VLAANDEREN.

Grenzen. — Wateren; kanalen. — Spoorwegen. — (Zie de kaart.)

Oppervlakte; bevolking. — 3.000 Km²; — 1.125.000 inw.

Gesteldheid van den bodem. — Gansch het N. der provincie is eene *lage* en *effene vlakte*. Naar het Z. toe klimt de bodem langzamerhand en vormt kleine heuvels in de omstreken van Ronse en Geerardsbergen : de *Hootondberg* (150 m.), hoogste punt der provincie, de *Kluizenberg* (147 m.). De laagste punten liggen in de Polders, waar eenige plaatsen beneden den zeespiegel liggen.

Natuurlijke streken. — Land van Waas; Meetjesland.

Landbouwstreken. — De Polders; de zandstreek; de kleistreek.

Voortbrengselen. — ***A. Delfstoffen.*** — *Turf* wordt uitgegraven in het N. der provincie; *steen-en pottenbakkersklei*, langs Leie en Schelde.

B. Planten. — Men verbouwt : *tarwe* en *gerst* in de kleistreek; *rogge* en *aardappelen* in de zandstreek; *vlas, hennep* en *koolzaad* in het Land van Waas en Meetjesland; *hop* in de omstreken van Aalst; *tabak* in de valleien van Leie en Dender; *cichorei* langs den Dender; *bloemen* en *groenten* in de omstreken van Gent, dat ook belangrijke *boomkweekerijen* heeft; *wijmen* langs de Durme en de Beneden-Schelde. Er zijn vette *weilanden* in de Polders en langs de waterloopen.

C. Dieren. — Veel *paarden* en *runderen; het neerhof* is wel voorzien.

D. Nijverheid. — Vooral de *weefnijverheid* is van belang. — De *vlasnijverheid* heeft als groote middelpunten Gent en Lokeren voor het spinnen; Gent en Aalst voor het weven. — De *katoennijverheid* bloeit te Gent en ook te Ronse, Aalst en Sint-Nikolaas. — De *wolnijverheid* heeft haren zetel te Ronse en te Sint-Nikolaas. — Men bewerkt nog : *hennep* en *jute*, vooral te Dendermonde, Hamme en Lokeren; *kant*, te Geerardsbergen; *zijde*, te Deinze en Aalst. — Zooals alle groote steden bezit Gent ook groote *werkhuizen voor het vervaardigen van machines*, vooral van weefgetouwen. Gent en Oudenaarde hebben *brouwerijen*, Dendermonde en Lokeren *olieslagerijen*; Temsche maakt *manden*; Sint-Nikolaas *klompen*; Geerardsbergen en Ninove *lucifers*, Wetteren *buskruit*. Eindelijk op de kleilagen der Scheldeboorden, vooral te Meirelbeke, Temsche en Rupelmonde worden zeer vele *steenen, pannen* en *draineerbuizen* gebakken.

Staatkundige verdeeling. — Oost-Vlaanderen telt 3 *rechterlijke* arrondissementen : Gent, Oudenaarde en Dendermonde; — en 6 *bestuurlijke* arrondissementen : Gent, Oudenaarde, Dendermonde, Aalst, Sint-Nikolaas en Eekloo. — Bisdom Gent.

Taal. — *Vlaamsch* wordt in gansch de provincie gesproken, uitgenomen in drie gemeenten bij Ronse, waar *Waalsch* gebruikt wordt.

Belangrijke plaatsen. — I. **Gent**, *Gand* (167), is de eerste fabriekstad van Vlaanderen. Men vindt er vele vlas- en katoenspinnerijen, die van Gent het Belgisch Manchester maken; machinefabrieken; brouwerijen en stokerijen; eindelijk grootsche inrichtingen voor tuinbouw, waar de zeldzaamste bloemen en planten gekweekt worden. — Gent is tevens onze 3e haven. Zij ontvangt vooral ruwe weefstoffen en timmerhout. Zij voert vooral uit garen en weefsels, eetwaren en plantenolie. — Gent bezit prachtige gebouwen, zooals het stadhuis; het Belfort; Sint-Baafskerk; het Gravenkasteel; het Justitiepaleis, enz.

Ledeberg (14), *Gentbrugge* (14), *Sint-Amandsberg (Mont-Saint-Amand)* (16), dicht bij Gent, hebben serres, boomkweekerijen en doen veel aan aspergeteelt.

Deinze (5). — Handel en landbouwvoortbrengselen; stokerijen; zijdefabrieken.

II. — **Eekloo** (14). — Handel in landbouwvoortbrengselen; linnen; wollen en katoenen stoffen.

Selzate (7). — Zeehaven; suikerfabrieken.

III. — **Oudenaarde** (7). — Brouwerijen; lijnwaad; kanten; weefsels; handschoenen. Merkwaardig stadhuis.

Ronse, *Renaix* (23). — Lijnwaad; wollen en katoenen stoffen; schoenmakerij.

IV. — **Aalst**, *Alost* (35). — Naaigaren, lijnwaad, kant; handschoenen. Voornaamste hopmarkt van België. — Stadhuis met Belfort, waarin het eerste mekanieke klokkenspel, dat in België ingericht werd.

Ninove (9). — Naaigaren; lijnwaad, kant; handschoenen; lucifers.

Geerardsbergen, *Grammont* (13). — Zwarte kant; lucifers; tabak en sigaren, schoensmeer.

V. — **Dendermonde**, *Termonde* (10). — Zeildoek en paklinnen; touwwerk; lijn -en raapolie; ook te **Hamme** (14) en te **Zele** (14).

Wetteren (16). — Heeft eene groote buskruitfabriek van den Staat.

VI. — **Sint-Nikolaas** (35). — Wol- en katoenspinnerijen; lijnwaad. Groote markt voor de voortbrengselen van het Waasland, vooral vlas.

Lokeren (23). — Wol-, vlas- en hennepspinnerijen; zeildoek, touwwerk; olieslagerijen.

Temsche, *Tamise* (13). — Mandewerk en handel in wijmen.

Beveren (11). — Landbouwvoortbrengselen; brouwerijen; olieslagerijen.

Rupelmonde (3). — Baksteen, pannen en draineerbuizen.

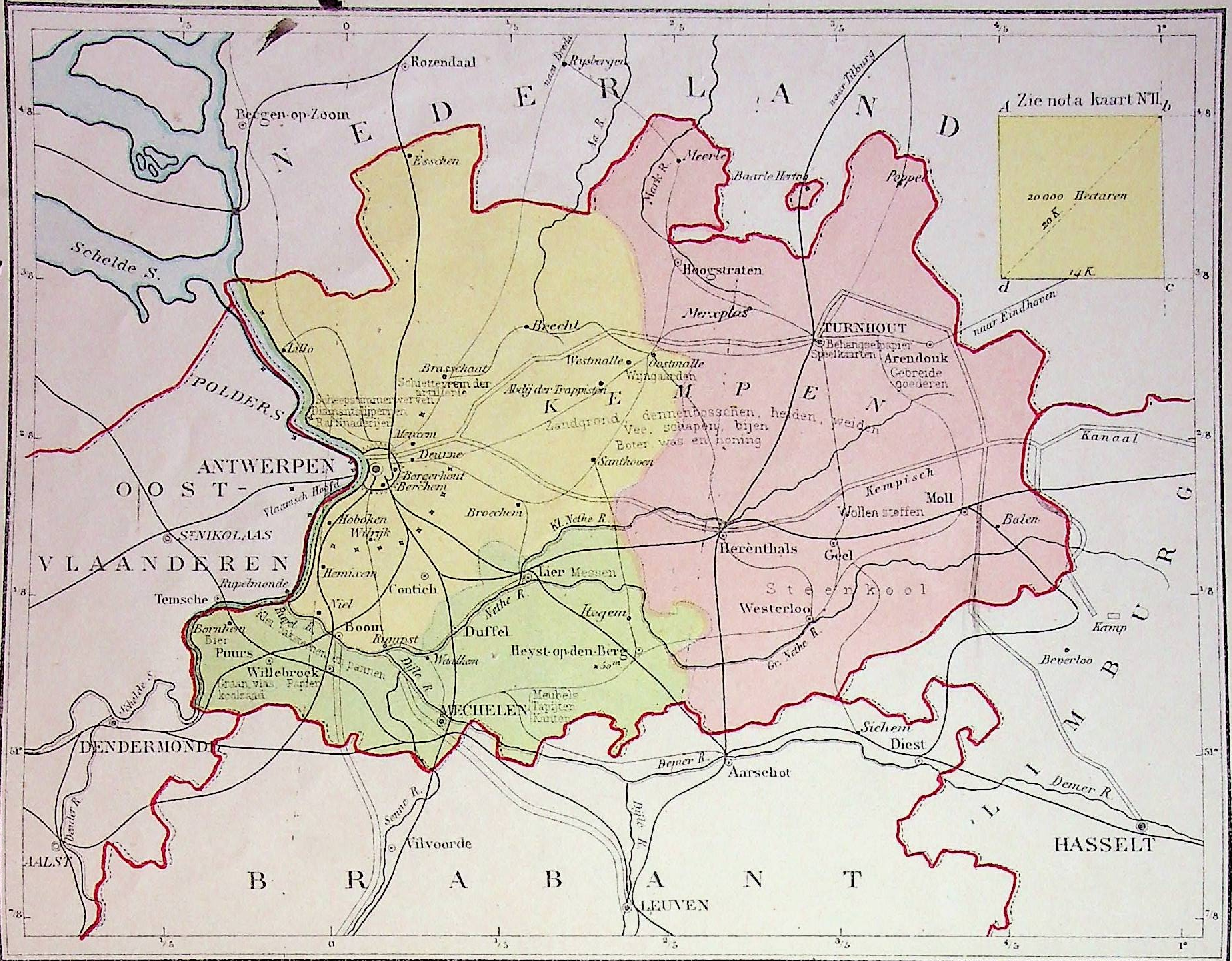
OOST-VLAANDEREN.



Ad. Wesmael-Charlier, uitgever, Namen

Roland teek.

ANTWERPEN.


NEDERLAND
Rozendaal
Rysbergen
naar Breda
Bergen-op-Zoom
Esschen
Aa R.
Mark R.
Meerle
Baarle Hertog
Poppel
naar Tilburg
Zie nota kaart Nº II.
20000 Hectaren
20 K.
14 K.
Schelde S.
Hoogstraten
Merxplas
TURNHOUT
Behangselpapier
Speelkaarten
Arendonk
Gebreide goederen
naar Eindhoven
Lillo
Brecht
Westmalle
Oostmalle
Wyngaarden
Brasschaat
Schutterschool der artillerie
Abdij der Trappisten
KEMPEN
Zandgrond, dennenbosschen, heiden, weiden
Vee, schapen, bijen
Boter, was en honing
POLDERS
Kanaal
Merxem
Deurne
ANTWERPEN
Borgerhout
Berchem
Santhoven
OOST-VLAANDEREN
Vlaamsch Hoofd
St NIKOLAAS
Kempisch
Moll
Wollen stoffen
Balen
Broechem
Kl. Nethe R.
Hoboken
Wilrijk
Berenthals
Geel
Hemixem
Contich
Lier
Messen
Rupelmonde
Temsche
Steenkool
Westerloo
Viel
Boom
Nethe R.
Itegem
Bornhem
Bier
Rupel R.
Duffel
Rumpst
Kamp
Puurs
Willebroeck
Graan, vlas, Papier, koolzaad
Walhem
Heyst-op-den-Berg
Gr. Nethe R.
Beverloo
Dijle R.
Meubels
Tapijten
Kanten
MECHELEN
Schelde S.
DENDERMONDE
Sichem
Diest
LIMBURG
Demer R.
Aarschot
Demer R.
Senne R.
Dijle R.
Dender R.
Vilvoorde
HASSELT
AALST
BRABANT
LEUVEN
Ad Wesmael-Charlier uitgever Namen
J. Roland teek
5 10 15 20 25 30 35 Kilom.

ANTWERPEN.

Grenzen. — Wateren; kanalen. — Spoorwegen. — (Zie de kaart).

Oppervlakte; bevolking. — 2.832 Km²; — 990.000 inw.

Gesteldheid van den bodem. — De provincie Antwerpen is de voortzetting van Vlaanderen en vormt dan ook eene *voortloopende vlakte*. Hier en daar wordt de effene vlakte verbroken door kleine gele zandheuvels, *duinen* genaamd. De bodem is zelden boven de 20 m. hoog. Het hoogste punt, te Beersel, bij Heyst-op-den-Berg, ligt pas op 50 m. Het laagste punt, in de Polders der Beneden-Schelde, ligt beneden den zeespiegel.

Natuurlijke streken. — De Kempen; de Polders; Klein-Brabant.

Landbouwstreken. — Polderstreek, zandstreek.

Voortbrengselen. — A. ***Delfstoffen.*** — In de moerassen der Kempen wordt *turf* gegraven, *potten- en steenbakkersklei* langs den Rupel, fijn *zand* voor de glasblazerijen langs de Kempische vaart (Moll), een weinig *ijzererts* (Herenthals en Arendonck). De *kolenlagen*, in het Z.-O. der provincie, worden nog niet ontgonnen.

B. ***Planten.*** — Men verbouwt meest : *rogge, aardappelen* en *boekweit* in de Kempen; *koolzaad* in Klein-Brabant; *asperges* en *vroege erwten* in de omstreken van Mechelen; *rapen* en *spurrie* in tweeden oogst; de Polders bezitten *weilanden*; het oostelijk gedeelte der provincie is met vele *dennenbosschen* bezet.

C. ***Dieren.*** — Fokken en vetmesten van *rundvee*, vooral in de omstreken van Antwerpen; *bijenteelt; waterwild*.

D. ***Nijverheid.*** — De voornaamste takken van nijverheid in de provincie Antwerpen zijn: de *scheepstimmerwerven* te Antwerpen en Hoboken; *stokerijen, rijstmolens* en *suikerraffinaderijen, tabaks-* en *sigarenfabrieken*, te Antwerpen; — *brouwerijen*, te Antwerpen en Bornhem; *kant*, zoogenaamde Mechelsche kant; *wollen stoffen* in de Kempen, vooral te Moll; — *baksteen, pannen, potten, tegels* en *draineerbuizen* langs den Rupel, vooral te Boom; — *meubelmakerij* en *drukkerij* te Mechelen; *papierfabrieken*, te Willebroek; *behangselpapier* en *speelkaarten*, te Turnhout; *messenmakerij*, te Lier en *diamantslijperij*, te Antwerpen. — Zooals alle groote steden bezit ook Antwerpen *werkhuizen voor het vervaardigen van machines*; Mechelen, de *werkhuizen der staatsspoorwegen*. Men bewerkt *zinkerts* te Boom en Balen-aan-Nethe, *zilverhoudend lood* te Hoboken. Men bewerkt *glas* en maakt *scheikundige stoffen* in de omstreken van Antwerpen; *buskruit* te Herenthals, *dynamiet* te Arendonk en te Balen-aan-Nethe.

Staatkundige verdeeling. — De provincie Antwerpen is verdeeld in 3 *rechterlijke* arrondissementen : Antwerpen, Mechelen en Turnhout; — en 3 *bestuurlijke* arrondissementen met dezelfde hoofdplaatsen. — Bisdom Mechelen.

Taal. — In gansch de provincie wordt *Vlaamsch* gesproken.

Belangrijke plaatsen. — I. **Antwerpen**, *Anvers* (310). — Deze stad is beroemd om hare *nijverheid*, haren *handel*, hare *verdedigingswerken*, haren *kunstroem* en hare schoone gedenkteekenen. — Zij bezit groote scheepswerven; werkhuizen voor het vervaardigen van machines; brouwerijen; stokerijen; zijde-, tabaks- en sigarenfabrieken. — De haven van Antwerpen is eene der belangrijkste der weveld : jaarlijks loopen er meer dan 7 000 schepen binnen. Zij is volledig getuigd met loskaaien, dokken, droogdokken voor het herstellen der vaartuigen en machtige kranen om in korten tijd schepen te lossen. Men voert er vooral in granen, meest tarwe; wol en huiden; koloniale waren, meest koffie; petroleum, caoutchouc; ivoor. Uitgevoerd worden vooral voorwerpen in ijzer en staal, en machines, glas- en kristalwaren; garen en weefsels; scheikundige stoffen. — Antwerpen is onze voornaamste *vesting*. Zijne versterkingen bestaan uit een ringmuur, omgeven door eenen krans alleenstaande forten, die de toegangswegen tot de stad verdedigen. — Merkwaardig zijn er, buiten de haven : O.-L. Vrouwkerk, met een toren van 123 m hoog; het stadhuis; de Beurs; het museum van schilderijen; het museum Plantijn; de Dierentuin, enz.

Borgerhout (50), **Berchem** (30), **Hoboken** (18), **Deurne** (13) en **Wilrijk** (8), alle kort bij Antwerpen, bezitten brouwerijen, scheepswerven, touwslagerijen, werkhuizen voor scheikundige stoffen, enz.

Boom (18). — Belangrijke steen- en pannenbakkerijen; brouwerijen; zinkfabriek.

Brasschaat (6). — Heeft een schietterrein en oefeningsplein voor de artillerie.

II. — **Mechelen**, *Malines* (60). — Werkhuizen van den Staatsspoorweg. Meubels; tapijten; verduurzaamde levensmiddelen; boekdrukkerij (gebeden- en kerkboeken). — Sint-Romboutskerk met een grootschen toren van 97 m. hoogte.

Lier, *Lierre* (26). — Kanten; messenmakerij; schoenmakerij; muziekinstrumenten. — Sint-Gommaruskerk.

Duffel (9). — Verduurzaamde levensmiddelen.

Willebroek (12). — Papierfabrieken; machinefabrieken.

III. — **Turnhout** (24). — Linnen; speelkaarten; behangselpapier.

Geel (16). — Is bekend als kolonie van krankzinnigen; deze leven er in de familiën der bewoners.

Herenthals (9). — Wollen stoffen; breiwerk; schoenmakerijen; buskruit.

Balen (7). — Zinkfabriek; dynamietfabriek.

Hoogstraten (3) en **Merxplas** (4). — Bedelaarsgesticht. De bedelaars houden zich bezig met landarbeid in de omstreken.

LIMBURG.

Grenzen. — Wateren; kanalen. — Spoorwegen. — (Zie de kaart.)

Oppervlakte; bevolking. — 2.412 Km²; het is de minst uitgestrekte onzer provinciën; — 280.000 inw.

Gesteldheid van den bodem. — De provincie Limburg ligt in Laag- en Midden-België. Benoorden den Demer strekt zich de zandvlakte der Kempen uit; bezuiden den Demer begint de golvende Haspengouwsche hoogvlakte. Het hoogste punt ligt ten Z. van Montenaken en bereikt 145 m.; het laagste daar, waar de Demer de provincie uitloopt : 18 m.

Natuurlijke streken. — De Kempen; Haspengouw.

Landbouwstreken. — Zandstreek; kleistreek.

Voortbrengselen. — A. ***Delfstoffen.*** — *Turf* wordt uitgegraven in de moerassen der Kempen; *zand* voor de glasblazerijen langs de Kempische vaart; *pottenbakkersklei* te Bree; een weinig *ijzererts* te Beeringen. — De *kolenlaag*, benoorden de lijn Diest-Maastricht, wordt nog niet ontgonnen.

B ***Planten.*** — Men verbouwt vooral : *rogge, aardappelen* en *boekweit* in de Kempen; *tarwe* en *suikerbeeten* in Haspengouw; *rapen* en *spurrie* in tweeden oogst; *asperges* in de vallei van den Demer; *fruitboomen* in het Land van Loon. — De Kempen zijn bezet met *dennenbosschen, heide* en *weiland.*

C. ***Dieren.*** — *Paarden* en *runderen* in de groote hoeven van Haspengouw; in de Kempen, *rundvee* vetgemest met den afval der Hasseltsche stokerijen; *bijenteelt; waterwild.*

D. ***Nijverheid.*** — Haast geene belangrijke nijverheid is te vermelden : te Hasselt *stokerijen*, die een bekenden jenever opleveren; *suikerfabrieken* in Haspengouw; *siroopfabrieken* in het Land van Loon; *mandenmakerij* te Stockheim; *stroovlechten* voor hoeden te Rukkelingen a/d. Jaar en de omliggende gemeenten; *tabak* en *sigaren* te Hamont; *potten* en *aarden pijpen* te Bree; *majolica* te Hasselt; *buskruit* te Caulille (gevaarlijke nijverheid); *zinkfabriek* te Overpelt en Lommel (ongezonde nijverheid).

Staatkundige verdeeling. — De provincie Limburg is verdeeld in 2 *rechterlijke* arrondissementen : Hasselt en Tongeren; — en drie *bestuurlijke* arrondissementen Hasselt, Tongeren en Maaseik. — Bisdom Luik.

Taal. — *Vlaamsch* wordt in gansch de provincie gesproken, uitgenomen in vijf gemeenten, in de omstreken van Rukkelingen a/d. Jaar, waar men *Waalsch* spreekt.

Belangrijke plaatsen. — I. **Hasselt** (17). — Stokerijen van vermaarden jenever; met de spoeling wordt het vee vetgemest majolica

Sint Truiden, *Saint-Trond* (16). — Leerlooierijen; stokerijen; suikerfabrieken; handel in landbouwvoortbrengselen.

Diepenbeek (4) en **Tessenderloo** (5) zijn belangrijke landbouwersdorpen

Leopoldsburg, *Bourg-Léopold* (3.5) en **Beverloo** (1.5). — *Kamp van Beverloo* voor de legeroefeningen.

II. — **Tongeren**, *Tongres* (10). — Handel in hout en landbouwvoortbrengselen, veemarkt. — O.-L.-Vrouwkerk; Pliniusbron.

Borgloon, *Looz* (3). — Handel in fruit. Siroop en appelazijn.

Dichtbij Maastricht is de *Sint Pietersberg* met eenen doolhof van gangen, waaruit sedert eeuwen goede zandsteen gehaald wordt.

III. — **Maaseik** (5). — Geboorteplaats der schilders Jan Hubert van Eyck.

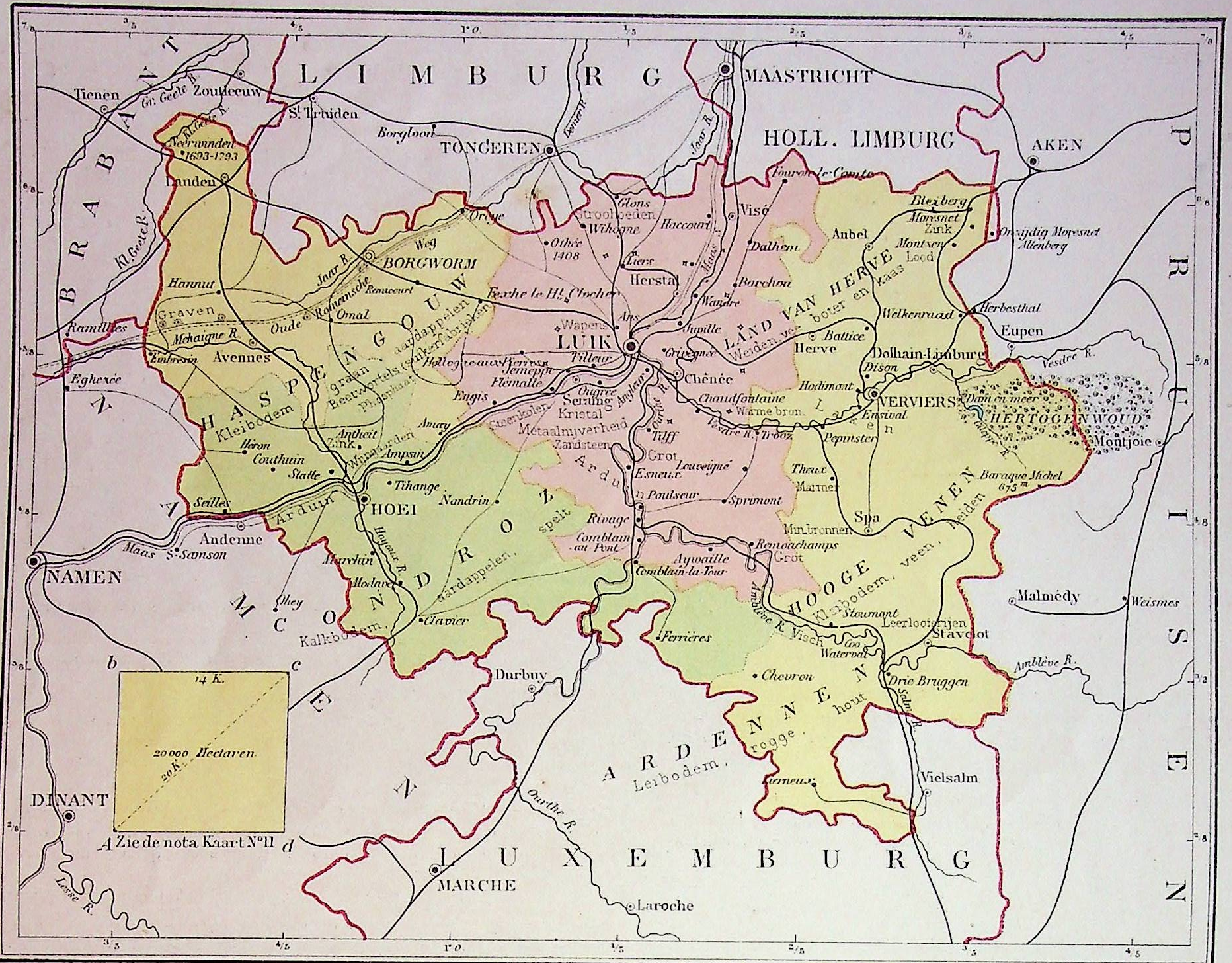
Lommel (7) en **Overpelt** (4). — Zinkfabrieken.

Bree (4). — Potten- en pijpenbakkerijen.

Roland & Duchesne, *Atlas-Manuel flamand* — 1913.


NEDERLAND
ANTWERPEN
BRABANT
LUIK
NEDERLANDSCH LIMBURG
KEMPEN
HASPENGOUW
HASSELT
MAASTRICHT
TONGEREN
MAASEIK
TURNHOUT
Moll
Diest
Beverloo
Beeringen
Leopoldsburg
Kamp
Tessenderloo
Lommel
Neerpelt
Overpelt
Hamont
Caulille
Bocholt
Bree
Peer
Wychmaal
Weert
Roermond
Kessenich
Stockheim
Maeseyck
Genck
Reckheim
Lanaken
Bilsen
Diepenbeek
Cortessem
Herck-de-Stad
Zoutleeuw
St. Truiden
Brusthem
Borgloon
Thienen
Landen
Montenaken
BORGWORM
Hannut
Greye
Rukkelingen
Glons
Visé
Liers
Ans
LUIK
VERVIERS
St. Pietersberg
Canne
Stokerijen
Steenkool
Zandgrond
Weiden
Boter
heiden, dennenbosschen
vee, bijen
honing en was
Asperges
Dennenbosschen
Moerassen turfgraverijen
Waterwild
Boomgaarden
Vruchten
Stropen
Suikerfabrieken
Kleibodem, tarwe, beetwortels
Kempisch Kanaal
Noorder Kanaal
Dommel R.
Gr. Nethe R.
Demer R.
Gr. Geete R.
Kl. Geete R.
Jaar R.
Maas S.
naar Eindhoven en Amsterdam
naar Aken en Keulen
Zie nota, kaart N° 11
20.000 Hectaren
20 K.
14 K.
144 m
Ad. Wesmael-Charlier, uitgever, Namen
J. Roland, teek.
5 10 15 20 25 30 35 Kilom

LUIK.



Ad Wesmael-Charlier, uitgever, Namen.

J. Roland, teek.

LUIK.

Grenzen. — Wateren; kanaal. — Spoorwegen. — (Zie de kaart.)

Oppervlakte; bevolking. — 2.894 Km², — 890.000 inw.

Gesteldheid van den bodem. — De provincie Luik ligt in Midden- en in Hoog-België. De Maasvallei vormt de scheidingslijn tusschen de twee streken : westwaarts er van ligt de *golvende hoogvlakte* van Haspengouw; oostwaarts wordt de bodem *bergachtiger* en vormt hij de twee hoogvlakten van Condroz en het Land van Herve, daarna de hoogte der Ardennen met de Hooge Venen. Daar bevindt zich het hoogste punt van de provincie en van gansch België; het is de Baraque Michel, die 675 m. hoog is. Het laagste punt ligt daar, waar de Groote Geete de provincie uitloopt : 37 m.

Natuurlijke streken. — Haspengouw; het Land van Herve; Condroz; de Ardennen met de Hooge Venen.

Landbouwstreken. — De kleistreek; de kalkstreek en de leistreek.

Voortbrengselen. — A. ***Delfstoffen.*** — Men haalt *steenkolen* uit langs de Maas en op de hoogvlakte van Herve; *turf* in de Hooge Venen; *ijzererts* langs de Maas, in de streek Stavelot-Stoumont-Ferrière; *zinkerts* te Engis en Corphalie (Antheit) en *looderts* te Engis. — Condroz is het land der *steengroeven* : men kapt er *bouwsteen* uit (klein graniet) te Anthisnes, Ouffet, Sprimont en langs de Hoyoux; *plaveien* langs de Ourthe, de Amblève en de Hoyoux; *kalksteen* op verschillende plaatsen (kalkstreek); ook een weinig *marmer*. — Haspengouw levert *keien, leem, mergel, phosphorzuur kalk*, vooral in de streek van Rocour, *zand* te Rocour. — Spa bezit *minerale bronnen*; Chaudfontaine, *warme bronnen* (35°); Modave en Chevron, *mineraalwater*.

B. ***Planten.*** — In de provincie Luik verbouwt men vooral *suikerbeeten* en *tarwe* in Haspengouw; *spelt* en *haver* in Condroz; *haver* en *aardappelen* in de Ardennen. Het Land van Herve is vooral de *streek van het gras*. De *wijngaard* wordt gekweekt in de omstreken van Hoei, op de heuvels langs de Maasoevers. Vele *fruitboomen*, uitgenomen in de bergstreek; in deze laatste vindt men groote wouden (Hertogenwoud).

C. ***Dieren.*** — Zware *werkpaarden* en *runderen* in de groote pachthoeven van Haspengouw en Condroz; *melkkoeien* in het Land van Herve; *grof wild* in het Hertogenwoud; *visschen* in de Maas en hare bijrivieren, uitgenomen de Vesdre.

D. ***Nijverheid.*** — De *metaalnijverheid* is, zooals gewoonlijk, in de kolenstreek gevestigd en heeft als middelpunt Luik en omstreken : hoogovens, smelterijen, smederijen en pletterijen, staalfabrieken, wapenmakerijen, werkhuizen voor machines, enz. — Ook de *zinknijverheid* is zeer werkzaam. — De *lakennijverheid* is gevestigd te Verviers en omstreken. — De *glasnijverheid* heeft vooral kristalfabrieken te Val-St.-Lambert (Seraing). — *Landbouwvoortbrengselen : suikerfabrieken* in Haspengouw, *stokerijen* te Hoei en Luik; *boter* en *kaas* te Herve. — Onder de andere takken van nijverheid : *papierfabriek* te Hoei, *leerlooierij* te Stavelot; *schoenmakerij* te Herve en Dison; *stroovlechten* en *stroohoeden* te Glons; *ontroomers* te Remicourt.

Staatkundige verdeeling. — De provincie Luik is verdeeld in 3 *rechterlijke* arrondissementen : Luik, Hoei en Verviers; — en in 4 *bestuurlijke* arrondissementen : Luik, Hoei, Verviers en Borgworm. — Bisdom Luik.

Taal. — Men spreekt *Waalsch* in het grootste gedeelte der provincie; *Vlaamsch* in eenige gemeenten bij de Limburgsche grens, in de omstreken van Landen en ten N. van Aubel; *Duitsch* ten N. O., aan de Pruisische grens. *Fransch* wordt algemeen gebruikt in de begoede familiën van het Waalsche land.

Belangrijke plaatsen. — I. **Luik**, *Liége* (168), is de stad der vuurwapens (kanonnen, geweren, revolvers), het ijzer en het staal. — Oud paleis der prins-bisschoppen; St.-Paulus hoofdkerk.

De omstreken van Luik nemen deel aan zijne nijverheid : *Seraing* (41), werkhuizen van Cockerill en kristalfabrieken te Val-St.-Lambert; *Herstal* (23), fabriek van oorlogswapens, rijwielen en automobielen; *Ougrée* (17), staalfabrieken, groote metaalwerkhuizen; *Grivegnée* (12), staalfabrieken, ook te *Angleur* (11) en *Jupille* (6); *Bressoux* (13); *Ans* (11); *Chênée* (10); *Montegnée* (10).

Aywaille (5). — Steengroeven; buitenverblijven, ook te *Esneux* (4) en *Tilff* (3).

Visé (4). — Scheepstimmerwerf; cementfabriek.

Glons (2) — Stroovlechten en strohoeden.

II. — **Verviers** (47). — Het voornaamste middelpunt in ons land voor de lakennijverheid. De voortbrengselen zijner fabrieken zijn gansch de wereld door bekend. — Ook *Dison* (11), *Ensival* (7), *Andrimont* (5), *Hodimont* (4), *Theux* (5), *Dolhain-Limbourg* (5) en *Pepinster* (3).

Spa (8) — Mineraalwater; stad der zomer verblijven.

Stavelot (5). — Leerlooierijen; in de omstreken, waterval van Coo.

Herve (5). — Schoenmakerij; leerlooierij; handel in boter en kaas.

In het Z. van Dolhain-Limbourg ligt een dam in de *Gileppe*.

III — **Hoei**, *Huy* (15). — Papierfabrieken; stokerijen; leerlooierijen. — In de omstreken vindt men de smederijen van *Régissa*, de papierfabrieken van *Marchin* (6), de suikerfabrieken van *Wanze*, de zinkfabrieken van *Corphalie*, te *Antheit* (4).

IV. — **Borgworm**, *Waremme*, (4). — Zeer belangrijk landbouwcentrum. Suiker nijverheid.

HENEGOUWEN.

Grenzen. — Wateren; kanalen. — Spoorwegen. — (Zie de kaart).

Oppervlakte; bevolking. — 3.722 Km²; — 1.240.000 inw.

Gesteldheid van den bodem. — Met uitzondering van het gedeelte bezuiden de Samber, ligt Henegouwen gansch in Midden-België. Het vormt eene opeenvolging van *golvende vlakten*, die trapsgewijze opklimmen van de Scheldeboorden tot de scheidingslijn van Schelde en Maas. Bezuiden de Samber ligt Hoog-België met eenen *bergachtigen* en dikwijls *beboschten* bodem. Het hoogste punt ligt te Rièzes, bij Chimay, op 366 m. Het laagtste waar de Schelde de provincie uitstroomt : 6 m.

Natuurlijke streken. — Het Henegouwsche en het Brabantsche; Doorniksche en Borinage; Tusschen-Samber-en-Maas, het Veen (Fagne) en Thiérache.

Landbouwstreken. — Kleistreek, kalkstreek, leistreek.

Voortbrengselen. — A. ***Delfstoffen.*** — *Steenkolen* zijn de voornaamste delfstof van Henegouwen (bekkens van den Borinage, het Centrum en Charleroi) *Metaalertsen* ontbreken, een weinig *ijzer* in Tusschen-Samber-en-Maas uitgezonderd. Men vindt er veel *steen : arduin*, waaronder klein graniet, in de overgroote koolstofhoudende kalklaag van Doornik tot Seneffe (Ath, Zinnik, Ecaussines, Feluy, Arquennes); *plaveisteen* : porfier te Lessen, grauwak te Ecaussines en zandsteen op verschillende plaatsen; *kalksteen* vooral in het Doorniksche; *marmer* : zwart marmer te Basècles, blauw marmer te Chimay en Erquelinnes en omstreken; *pottenbakkersklei* langs en in het N. der Haine. vooral te Nimy en Baudour; *krijt* en *phosphorzuur kalk* in den Borinage en de omstreken van Bergen.

B. ***Planten.*** — In Henegouwen verbouwt men vooral : *tarwe* en *suikerbeeten* in de kleistreek; *spelt* en *haver* in Tusschen-Samber-en-Maas; *cichorei* in het N.W.; *tabak* te Obourg, Roisin en Blandain; *artseuijplanten* langs den Dender. — In het Z. treft men de groote bosschen aan van het Veen en Thiérache.

C. ***Dieren.*** — *Paarden* en *runderen* in de groote pachthoeven van de kleistreek; *grof wild* in de bosschen ten Z.

D. ***Nijverheid.*** — De *metaalnijverheid* is werkzaam in gansch de koolstreek : hoogovens, smelterijen, smederijen, pletterijen, staalfabrieken, werkhuizen voor machines en andere van alle slag. — Zoo ook is het met de *glasnijverheid*, vooral te Charleroi en omstreken. — Ook de *aardewerknijverheid* is van belang : gleiswerk, potten, vuurvaste stoffen, aarden tegels (Baudour, La Louvière, St-Ghislain, Bouffioulx, Bourlers, enz.). Als bijkomende nijverheid : *meubels* te Ath, schoenen en goedkoope kleedingstukken te Binche; *lucifers*, *schoensmeer* en *cichorei* te Lessen.

Staatkundige verdeeling. — Henegouwen telt 3 *rechterlijke* arrondissementen : Bergen, Charleroi en Doornik; — en 6 *bestuurlijke* arrondissementen : Bergen, Charleroi, Doornik, Ath, Zinnik en Thuin.

Taal. — *Waalsch* wordt gesproken in heel de provincie, uitgenomen in vijf gemeenten, in de omstreken van Edingen, waar men *Vlaamsch* spreekt. In de begoede familiën spreekt men gewoonlijk *Fransch.*

Belangrijke plaatsen. — I. **Bergen**, *Mons* (28). — Handelsstad, is de voornaamste kolen- en suikermarkt van België. — Stadhuis, Belfort, Ste-Waudru kerk. — De Borinage, ten W. van Bergen, is een der grootste kolendistrikten der wereld; op eenige vierkante mijlen oppervlakte liggen groote nijverige gemeenten, zooals *Quaregnon* (17), *Wasmes* (16), *Jemappes* (15), *Frameries* (13), *Dour* (13), *Boussu* (12), *Pâturages* (12) *Hornu* (11), *Cuesmes* (10), *Flénu* (6). Zij hebben kolenmijnen, cokeovens, machinefabrieken, smelterijen, touwslagerijen, enz.

Baudour (5) en **St Ghislain** (4). — Aardewerk, vuurvaste voorwerpen.

II. — **Doornik**, *Tournai* (37). — Spinnerijen; breigoed; leerlooierij en schoenmakerij chocoladefabrieken; handel in kalk en cement. — O.-L.-Vrouwkerk.

Péruwelz (8). — Spinnerijen; leerlooierij en schoenmakerij.

Leuze (6). — Spinnerijen en wollen weefsels; breigoed.

Antoing (4). — Steengroeven; kalkovens; cement.

III. — **Ath** (11). — Meubels; wol- en katoenspinnerijen.

Basècles (5). — Groeven van klein graniet; zwart marmer; kalk.

IV. — **Zinnik**, *Soignies* (11) — Groeven van klein graniet. In het Z. der stad liggen: *La Louvière* (22), gleiswerk, potten, aarden vloertegels, vuurvaste voorwerpen; volkrijke gemeenten zooals *Houdeng-Gœgnies* (9), *Houdeng-Aimeries* (8), *Strépy* (8), *Haine-St-Paul* (7), met kolenmijnen, machinefabrieken, fabrieken van klinkbouten, ketelmakerijen, enz.

Lessen, *Lessines* (11). — Cichorei, lucifers, schoensmeer, artsenijplanten; plaveien van porfier.

's Gravenbrakel, *Braine-le-Comte* (10). — Machinefabrieken.

Edingen, *Enghien* (5). — Linnen en kanten.

V. — **Charleroi** (28). — Is het middelpunt eener streek, waar de kolen-, ijzer- en glasnijverheid tegelijkertijd verschillende belangrijke gemeenten bezighouden, zooals : *Jumet* (28), *Gilly* (24), *Montignies-sur-Sambre* (22), *Marchienne-au-Pont* (22), *Courcelles* (18), *Marcinelle* (18), *Dampremy* (13), *Couillet* (11), *Lodelinsart* (10), *Roux* (10), *Ransart* (9), *Mont-sur-Marchienne* (9), *Monceau-sur-Sambre* (9).

Châtelineau (16) en **Châtelet** (13). — Kolenmijnen; hoogovens; pletterijen.

Gosselies (10). — Voorwerpen in verglaasd ijzer.

Fleurus (7). — Landbouwvoortbrengselen; zwavelzuur baryt.

Fontaine-l'Évêque (7). — Ketelmakerijen en fabrieken van spijkers.

VI. — **Thuin** (7). — Scheepswerven; lederbereiding.

Binche (12). — Goedkoope kleederen; schoenen.

Anderlues (10), **Morlanwelz** (8), **Haine-St-Pierre** (7). — Steenkolen; metaalnijverheid.

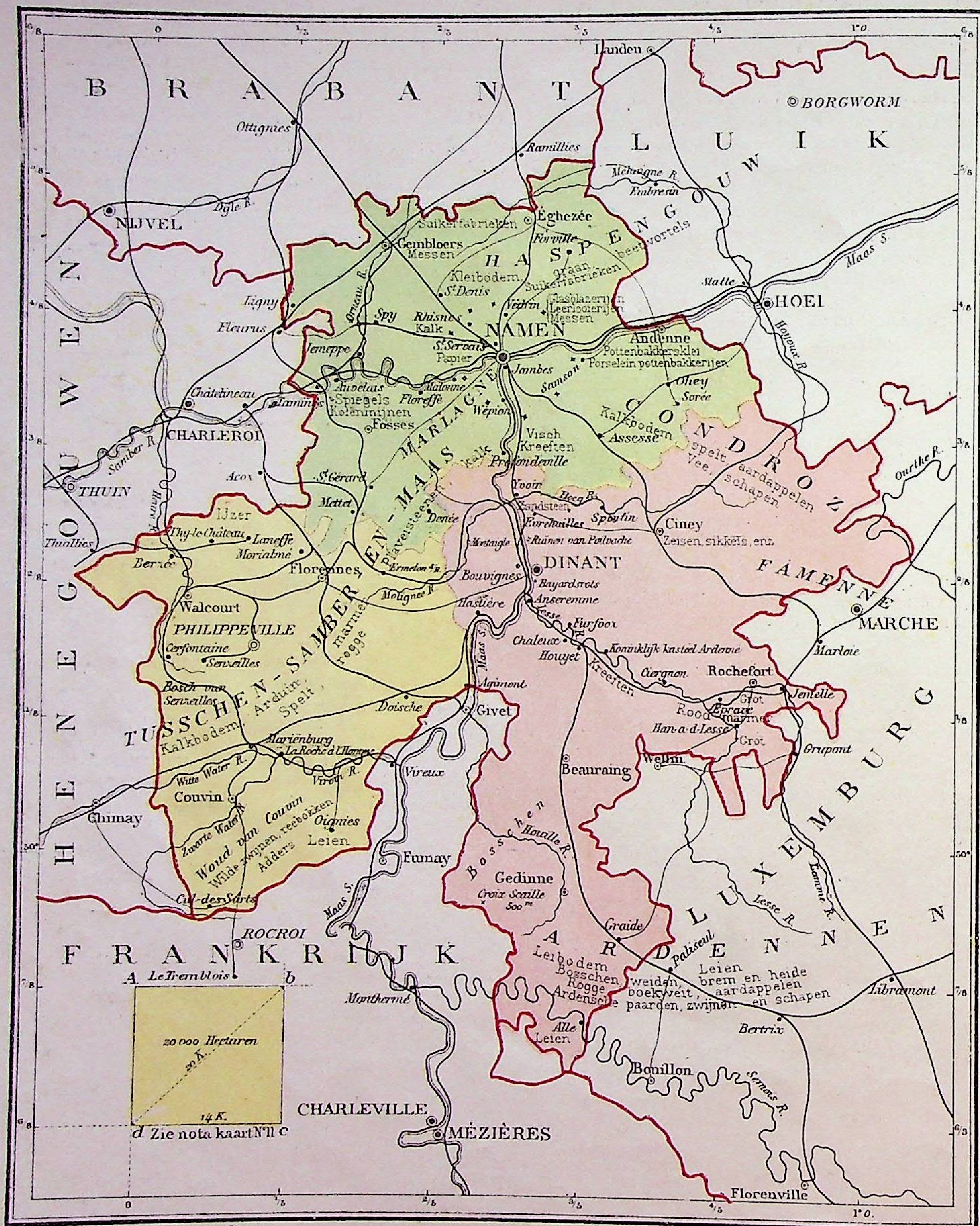
Chimay (3.5). — Handel in hout.

HENEGOUWEN.



Ad. Wesmael-Charlier uitgever, Namen

J. Roland teek.



Ad. Wesmael Charlier, uitgever, Namen

J Roland, teek.

Grenzen. — Wateren. — Spoorwegen. — (Zie de kaart).

Oppervlakte; bevolking. — 3.600 Km²; — 365.000 inwoners.

Gesteldheid van den bodem. — Het deel der provincie benoorden de vallei van Samber en Maas behoort tot Midden-België : het vormt de voortzetting der *golvende hoogvlakte* van Haspengouw. In het Z. van deze vallei begint Hoog-België, waarvan de bodem *begrachtiger* wordt, hoe meer men naar de Ardennen gaat. Het hoogste punt ligt te Croix-Scaille, ten W. van Gedinne : 500 m. Het laagste punt is waar de Maas de provincie verlaat : 74 m.

Natuurlijke streken. — Haspengouw, Condroz, Famenne, de Ardennen, Tuschen-Samber-en-Maas met het Veen en Marlagne.

Landbouwstreken. — Kleistreek; kalkstreek en leistreek.

Voortbrengselen. — A. ***Delfstoffen.*** — *Kolen* worden uitgehaald langs de Samber, en *turf* in het Veen; *ijzer-, zink-* en *looderts* in Tusschen-Samber-en-Maas en langs de Maas, van Namen tot Andenne (Vezin, Vedrin). — De steengroeven leveren veel op : *bouwsteen* (klein graniet) te Ligny en langs de Maas, vooral te Samson; *zandsteen om te plaveien* en *kalksteen* in de Maasvallei; *zwart marmer* in de omstreken van Gembloers en te Denée; *rood marmer* in de omstreken van Walcourt, Philippeville, Chimay en Rochefort; *leien* in het bekken van den Viroin en in de vallei der Semois, te Alle; *pottenbakkersklei* in de omstreken van Andenne, *mineraalwater* te Spontin.

B. ***Planten.*** — Men verbouwt vooral : *suikerbeeten* en *tarwe* in Haspengouw; *spelt* en *klaver* in de Condrusische streek; *rogge* en *aardappelen* in de Ardensche streek; *tabak* op de boorden der Semois; *fruitboomen* in Marlagne. In het Z. der provincie zijn vele *bosschen* (het woud van Couvin, het woud van Senzeilles).

C. ***Dieren.*** — *Paarden* en *runderen* in de groote hoeven van Haspengouw en de Condrusische streek; *grof wild; visschen* in de Maas en hare bijrivieren.

D. ***Nijverheid.*** — De *metaalnijverheid* heeft eene *zink-* en *loodfabriek* te Sclaigneaux, hoogovens te Thy-le-Château, *ijzerwaren* te Ciney, *messenmakerijen* te Namen en Gembloers, *smelterijen* te Couvin en *herstellingswerkhuizen der Staatsspoorwegen* te Jemelle. — De *glasnijverheid* wordt vooral beoefend langs de Beneden-Samber en in de omstreken van Namen: spiegelglasfabrieken te Auvelais, Jemeppe, Floreffe, Moustier, Franière; glasblazerijen te Jemeppe, Herbatte (Namen) en Jambes. — *Aardewerk* te Andenne. — Velen houden zich ook bezig met *steenkappen* en *kalkbranden.* — Te vermelden zijn nog : *suikerfabrieken* te Gembloers, *papierfabrieken* te Andenne en St-Servais, *leerlooierijen* te Namen, fabrieken van *stalen pennen* te Floreffe en de *dynamietfabriek* te Matagne-la-Grande. — Ten slotte de *boschontginning* levert in de woudstreek van het Z. werk aan talrijke houthakkers en klompenmakers.

Staatkundige verdeeling. — De provincie Namen telt 2 *rechterlijke* arrondissementen : Namen en Dinant; — en 3 *bestuurlijke* arrondissementen : Namen, Dinant en Philippeville. — Bisdom Namen.

Taal. — Overal wordt *Waalsch* gesproken; *Fransch* wordt gebruikt in de begoede familiën.

Belangrijke plaatsen. — I. **Namen,** *Namur* (32). — Leerlooierijen; glasblazerijen; messenmakerij; kalk.

In de omstreken liggen : *St-Servais* (5) met smelterijen en papierfabrieken; *Jambes* (6) met glasblazerijen; *Floreffe* (3), spiegels en stalen pennen.

Andenne (8). — Papierfabrieken; boetseerklei; potten; vuurvaste voorwerpen; smelterijen; kalk.

Auvelais (7). — Spiegels; scheikundige stoffen.

Gembloers, *Gembloux* (5). — Messenmakerij; suikerfabrieken. — Landbouwschool van den Staat.

Fosses (4). — Paarden- en veemarkten.

II. — **Dinant** (8). — Wollen stoffen (merinos); bier; leerlooierijen; koeken. — Oud versterkt kasteel; de Bayard-rots. 's Zomers bezoeken vele toeristen de omstreken, *Anseremme, Waulsort, Hastière.*

Ciney (5) — IJzerwaren (zeisens, sikkels en spaden); kalkovens; paardenmarkten.

Rochefort (3). — Marmer; kalkovens. — Merkwaardige grot. Dicht bij, te *Han a/d. Lesse* is eene der schoonste grotten der wereld.

III. — **Philippeville** (1,5). — Marmer.

In de omstreken zijn vele groeven van rood marmer : te *Cerfontaine, Senzeilles,* enz.

Walcourt (2). — Marmer. — Schoone gothische kerk.

Florennes (3). — Handel in landbouwvoortbrengselen.

Couvin (3). — Smelterijen.

Grenzen. — Wateren. — Spoorwegen. — (Zie de kaart).

Oppervlakte; bevolking. — 4.418 Km²; — 230.000 inwoners. Luxemburg is de grootste, maar ook de minst bevolkte onzer provinciën.

Gesteldheid van den bodem. — De provincie Luxemburg is de eenige, die gansch in Hoog-België ligt. Zij is de *bergachtigste* van ons land : hoog en laag worden gevormd door de berggroep der Ardennen, die hooge en lange toppen hebben, vanwaar men een ruim vergezicht heeft, doorsneden met diepe en kronkelende valleien. — Ten Z. der Semois helt de bodem langzamerhand af : het is Belgisch Lotharingen. — Het hoogste punt is de Baraque-Fraiture : 651 m.; het laagste waar de Ourthe buiten de provincie stroomt : 100 m.

Natuurlijke streken. — De Ardennen, Famenne, Condroz, Belgisch Lotharingen.

Landbouwstreken. — Kalkstreek, leistreek, mergelstreek.

Voortbrengselen. — *A. Delfstoffen.* — Men vindt *turf* in de Venen. — De lagen *ijzererts* (minettes) der streek Athus-Halanzy-Musson leveren de helft der gansche Belgische opbrengst; men vindt wat *lood* te Longwilly. — De leistreek levert *leien* en *vloertegels* uit de overgroote laag, die de provincie doorloopt van de Semois tot Vielsalm; *slijpsteenen* te Vielsalm; *griffels* te Grand-Halleux.— *Witte steen* (om te bouwen) wordt ontgonnen te Grandcourt, gemeente Ruette, (bij Virton); *marmer* te Humain, bij Marche, en te Wellin; *zandsteen* om te plaveien voor het plaatselijk verbruik; *mergel* in Belgisch Lotharingen. *Mineraalwater* te Harre, in het N. der provincie.

B. Planten. — *Haver* en *aardappelen* worden vooral verbouwd in de Ardennen; *spelt* in Famenne; *tarwe* en *fruitboomen* in Belgisch Lotharingen; *tabak* langs de boorden der Semois. — De *bosschen* bedekken een groot deel der oppervlakte (woud van Sint-Hubert en andere).

C. Dieren. — *Paarden, runderen, zwijnen* en *schapen* zijn bekend 't zij om hunnen kleinen lichaamsbouw, 't zij om hunne sterkte en taaiheid, 't zij om de hoedanigheden hunner voortbrengselen. — *Grof wild, visschen; bijen.*

D. Nijverheid. — Athus, Halanzy en Musson hebben *hoogovens* en eene staalfabriek; Tellin, eene belangrijke klokkengieterij; *ijzerwerk* te Bouillon, *spijkers* te Bohan. — Een der voornaamste takken van nijverheid in de provincie is het *ontginnen der bosschen* : het rooien; vervaardigen van houtskool, mutsaards, hoepels en duigen voor vaten; het zagen, maken van klompen en houten gereedschappen geven werk aan de bevolking der boschdorpen. Nassogne en Florenville zijn overal in het Walenland kekend voor hunne *houten gereedschappen;* er zijn belangrijke *leerlooierijen* te Bouillon, Neufchâteau, Bastenaken, Laroche en Houflalize. De *samenwerkende melkerijen* zijn zeer bloeiend.

Staatkundige verdeeling. — De provincie Luxemburg is verdeeld in 3 *rechterlijke* arrondissementen : Aarlen, Neufchâteau en Marche; — en 5 *bestuurlijke* arrondissementen : Aarlen, Neufchâteau, Marche, Bastenaken en Virton. — Bisdom Namen.

Talen. — Men spreekt *Duitsch* in het oostelijk gedeelte, dat overeenkomt met het bestuurlijk arrondissement Aarlen. *Waalsch* wordt gesproken in het overige deel der provincie, met als tongval het *gaumais*, in het land van Virton.

Belangrijke plaatsen. — I. **Aarlen**, *Arlon* (12). — Handel in hout, rundvee en landbouwvoortbrengselen; leerlooierijen.
Athus (4) en **Halanzy** (2). — IJzererts; hoogovens; metaalnijverheid.

II. — **Virton** (3). — Handel in hout en landbouwvoortbrengselen; leerlooierijen.
Musson (2). — IJzererts; metaalnijverheid.
Florenville (2) en **Chiny** (1). — Zomerverblijf. — In het Z. van Florenville, de bouwvallen der vermaarde abdij van *Orval*.

III. — **Neufchâteau** (3). — Leerlooierijen.
Sint-Hubert (3). — Gothische kerk.
Bouillon (3). — IJzerwerk; looierijen. — Oud versterkt kasteel.

IV. — **Marche** (4). — Kanten.
Laroche (2). — Leerlooierijen; zomerverblijven.
Durbuy (417). — Zomerverblijven.

V. — **Bastenaken**, *Bastogne* (4). — Handel in hout en hespen leerlooierijen.
Vielsalm (4). — Leien; slijpsteenen.
Houffalize (1.5). — Leerlooierijen; zomerverblijven.

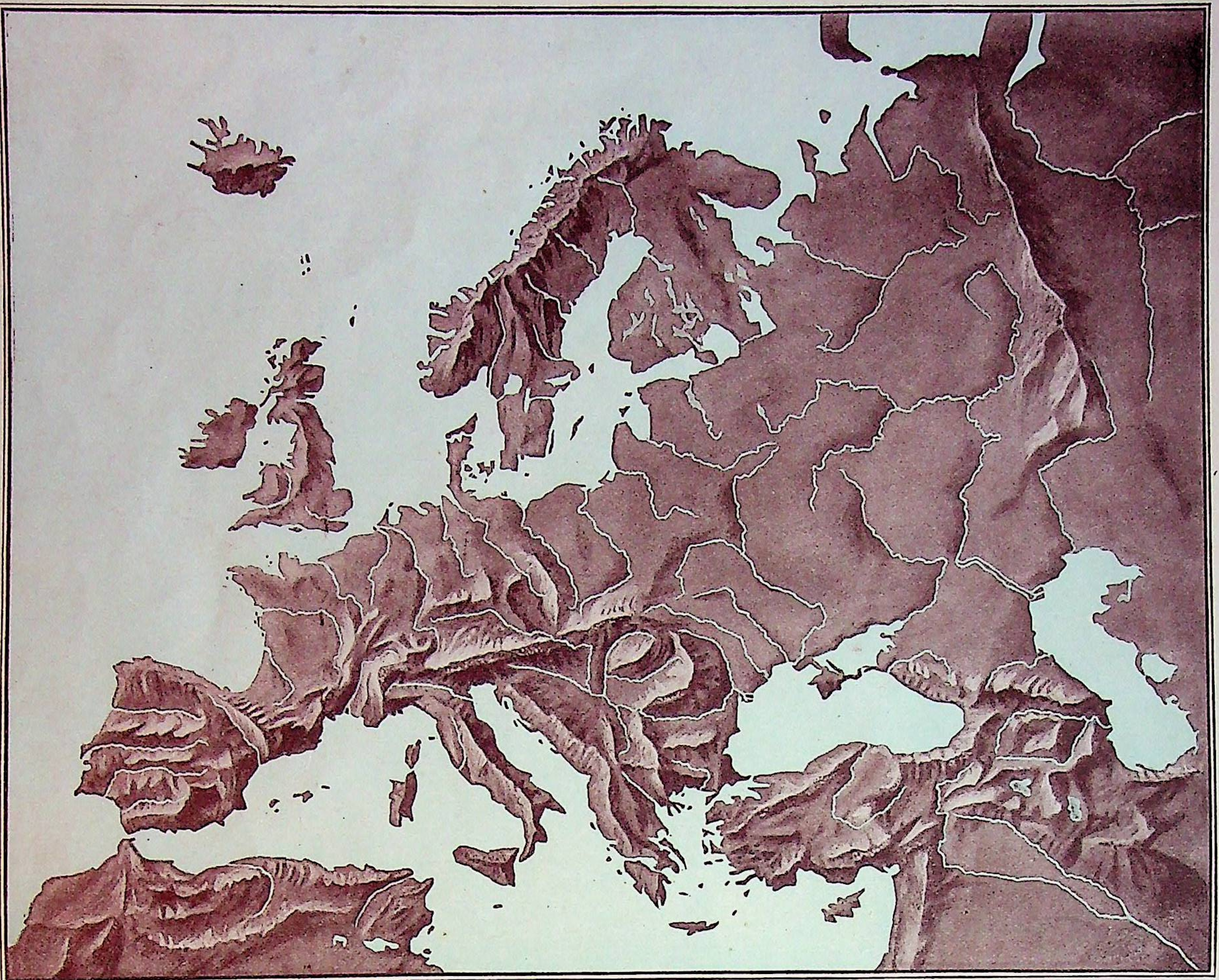
ROLAND & DUCHESNE, *Atlas-Manuel flamand* — 1913.



Ad Wesmael-Charlier, uitgever, Namen

J. Roland, teek

EUROPA.



EUROPA NATUURKUNDIG.

Ligging. — Europa heeft eene dubbel gunstige ligging : het ligt bijna gansch in de gematigde luchtstreek en ook in het midden van het landhalfrond, dat wil zeggen van de bewoonde wereld.

Het wordt aan drie zijden door zeeën begrensd ; langs het O. is het verbonden met Azië, waarvan het in werkelijkheid een groot schiereiland vormt.

Oppervlakte. — 10 millioen Km². Met Oceanië is Europa het kleinste der werelddeelen.

Hoog en laag. — In dit opzicht vertoont Europa : eene *inzakking* tusschen *twee hooggelegen streken*, ten N. en ten Z. — 1° Dwars door Europa, van het Oeral-gebergte tot het Kanaal, loopt eene uitgestrekte, bijna vlakke streek : de *Baltische laagvlakte*. Zij beslaat gansch Rusland, loopt rondom de Baltische Zee en verder in het laagland van Noord-Duitschland, Nederland en België, en in de bekkens van Parijs en Londen. — 2° en 3°. Ten N. en ten Z. van deze vlakte verheft zich de bodem : in het N. vormt hij de *Skandinavische Alpen* en het *Schotsche Bergland;* in het Z., eene *reeks belangrijke bergen* : de Pyreneeën, de Alpen, de Karpaten, den Kaukasus, die als hoofdvertakkingen hebben : het Iberisch gebergte, de Apennijnen en den Balkan.

Laagvlakten. — In Europa vindt men *hoofdzakelijk laagvlakten ;* deze beslaan de twee derden van zijne oppervlakte. Buiten de groote *Baltische vlakte* heeft men nog de *Po-vlakte* of *Lombardische vlakte* in Italië ; — de *Hongaarsche laagvlakte* en de *Roemeensche laagvlakte* in het Donaugebied; — eindelijk de *vlakte van Andalusië* in Spanje.

Hoogvlakten. — De hoogvlakten zijn in Europa niet zeer uitgestrekt. Zij zijn : in Spanje, de hoogvlakte van Castilië, bar en dor, de hoogste van Europa (gemiddelde hoogte, 1000 m.); — in Frankrijk, de hoogvlakte van *Langres*, van waar vele wateren afstroomen; — in Duitschland, de hoogvlakte van *Zwaben* of van *Beieren ;* — in Oostenrijk, de *Boheemsche ruit ;* — in Hongarije, de hoogvlakte van *Transsylvanië;* — in Rusland, de hoogvlakte van *Waldaï*, die niet zeer hoog is, maar die, evenals die van Langres, het uitgangspunt is van vele waterloopen.

Zee en kust. — Van alle werelddeelen heeft Europa de grootste kustontwikkeling, in verhouding tot zijne oppervlakte : 1 Km. kust voor 315 Km² oppervlakte. Het heeft sterk uitgesneden kusten, met veel eilanden en schiereilanden, die zijne aanrakingspunten met de zee nog talrijker maken.

De Noordelijke IJszee, die ondiep is, vooral in de Witte Zee, vertoont platte en moerassige kusten, welke alle jaren gedurende vijf maanden bevriezen.

De Atlantische Oceaan is zeer diep op de kusten van Noorwegen en in de golf van Gascogne. De zeeën, die hij vormt, zijn daarentegen ondiep : indien hun bodem 200 m. hooger klom, zouden ze bijna heel verdwijnen. De Atlantische Oceaan heeft sterke tijen; de Golfstroom maakt zijn water lauw; zijne kusten zijn zeer afwisselend, sterk uitgesneden en hebben dan ook vele natuurlijke havens.

De Middellandsche Zee ligt haast rondom in het land, maar is toch zeer diep. Haar water is warmer en zouter dan dat van den Atlantischen Oceaan, maar de tijen zijn er zwakker; de Zwarte Zee alleen heeft kouder en zoeter water ; hare kust is moerassig en bevriest op sommige plaatsen, ten minste gedurende eenige weken. De kust der Middellandsche Zee is nu eens laag, dan weer rotsachtig; er zijn vele natuurlijke havens, welke gewoonlijk van den mond der stroomen afgelegen zijn (delta-stroomen) De Kaspische Zee is maar een groot zoutwatermeer, dat 26 m. beneden den zeespiegel ligt. Zij neemt af in oppervlakte en droogt langzamerhand uit ten gevolge van eene groote verdamping, die sterker is dan de toevoer van water.

Stroomen. — De Europeesche *stroomen* zijn doorgaans niet zeer lang, hebben een middelmatigen watervoorraad en zijn meestal bevaarbaar. De langste, de *Wolga*, is 3.400 Km. lang. Men kan ze tot vier groepen terugbrengen : 1° met *Oostersch karakter ;* 2° met *Atlantisch karakter ;* 3° met *Middellandsche Zee-karakter ;* 4° de *alpenstroomen*.

De stroomen met Oostersch karakter (Rusland) zijn vlaktestroomen, met zeer zwak verval, bevaarbaar, maar ongelukkig gedurende vele maanden bevoren.

Die met Atlantisch karakter zijn doorgaans bevaarbaar en de nuttigste der Europeesche stroomen. Zij loopen in eene vlakte, hebben eenen regelmatigen watervoorraad en eindigen in wijde monden. Ook hebben zij gewoonlijk twee havens : eene waar de stroomvaart begint, de andere aan de plaats, waar de mond uitloopt.

De stroomen met Middellandsche Zee-karakter zijn meest stortvloeden, liggen dikwijls droog en dienen alleen tot bewatering van het land. In hunnen snellen stroom voeren zij vele vaste stoffen mede, die zij aan hunne monding afzetten. Zóó vormen zij delta's in de zeeën met zwakke tij. Voorzichtigheidshalve werden dan ook de havens op afstand van deze delta's gevestigd.

De Alpen- of bergstroomen hebben een snel verval, eenen onregelmatigen watervoorraad en worden slechts bevaarbaar, wanneer zij de vlakte binnenvloeien.

Klimaat. — Europa is vooral een land met *middelmatig klimaat*. Dit is toe te schrijven aan : de sterrekundige ligging, den kustvorm en de nabijheid der zee, den invloed van den Golfstroom, de overheerschende westenwinden, eindelijk de richting van W. naar O. der voornaamste bergketens. — Men vindt in Europa een drieërlei klimaat : het *Atlantisch* of oceanisch, het *vastelands-* of oostersch klimaat, en het *Middellandsche Zeeklimaat*.

Het Atlantisch klimaat is *zacht ;* het vastelands-of oostersch klimaat is *scherp*, dat wil zeggen, met zeer warme zomers en zeer strenge winters : het Middellandsche Zeeklimaat heeft warme en droge zomers, zachte winters en een helderen hemel. — Men onderscheidt nog het *verzachte vastelandsklimaat* van Middel-Europa, en het *poolklimaat* van het hooge Noorden, met lange en strenge winters.

Groote waterscheidingslijn : Spanje : 1° Sierra Nevada, 2° Iberische bergen, 3° Pyreneeën
Frankrijk Cevennen, 2° B. v. Auvergne, 3° Hoogvlakte van Langres

EUROPA STAATKUNDIG.

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking. — 450 millioen inw., meer dan eén vierde van het menschdom, of 50 inw. per Km² (België, 7.490.000 inw., of 254 per Km²).

Staatkundige verdeeling. — Europa telt 21 voorname Staten, waaronder 6 *Groote Mogendheden.* Niets belangrijks wordt in Europa volbracht zonder de overeenkomst dezer laatste. Het zijn : Frankrijk, Groot-Brittannië, Duitschland, Rusland, Oostenrijk-Hongarije en Italië.

Regeeringsvormen. — Europa is het land der *grondwettelijke monarchieën;* alleen Frankrijk, Zwitserland en Portugal vormen eene *republiek.*

Rassen. — Meest al de Europeanen behooren tot het *blanke* ras; een klein getal (15 millioen) tot het *gele* of Mongoolsche ras. — Deze zijn : de Turken, de Hongaren en, in het N., de Lappen, de Finnen en de Samojeden. — Het blanke ras is in Europa verdeeld in drie stammen : de *Latijnen* of *Romanen*, de *Germanen* en de *Slaven.*

De *Latijnen* (130 millioen), bewonen het Z. W. van Europa; het zijn : de Italianen, de Spanjaarden, de Portugeezen, de Franschen, de Roemenen, de Walen en de Zwitsers van het Zuiden. — De *Germanen* (150 millioen) bewonen Middel- en Noord-Europa. Het zijn : de Duitschers (en Oostenrijkers), de Engelschen, de Skandinaviërs (Denen, Zweden en Noren), de Hollanders, de Vlamingen en de Zwitsers van het Noorden. — Men vindt de *Slaven* (155 millioen) in Oost-Europa en in een gedeelte van het Balkanschiereiland. Het zijn vooral de Russen, Polen, Czechen (Bohemen), Kroaten, Serviërs en Bulgaren (Slaven geworden). — Bij deze drie stammen moeten nog gevoegd worden de *Grieken* en de *Joden*, deze laatste overal verspreid.

Talen. — De Europeesche talen worden, evenals de volkeren zelf, in drie voorname groepen verdeeld : de *Latijnsche* of *Romaansche* talen, de *Germaansche* en de *Slavische.*

De voornaamste *Latijnsche* talen (die voortkomen van het Latijn) zijn : het Italiaansch, Fransch, Spaansch, Portugeesch en Roemeensch. — De *Germaansche :* het Duitsch, Engelsch, Nederlandsch en de Skandinavische talen (Deensch, Zweedsch, Noorsch). — De voornaamste *Slavische* taal is het Russisch; de andere zijn het Poolsch en het Czechisch, het Servisch, het Bulgaarsch, enz. — Bij deze groepen komen nog het *Grieksch*, het *Magyaarsch* en het *Turksch.*

Godsdiensten. — Meest alle Europeanen belijden het *Christendom.* De *Islam* (8 millioen) wordt in Turkije beoefend en het *Jodendom* (8 millioen) in de steden en landen, waar Joden verblijven.

Het Christendom vervalt in drie groote Kerken : de *Roomsche* of *Katholieke* Kerk (190 millioen), bij de Latijnsche volkeren evenals in Oostenrijk-Hongarije, Polen, Zuid- en West-Duitschland en Ierland; de *hervormde* of *Protestantsche* Kerk (140 millioen), bij de Germaansche volkeren; de *Grieksche* of *orthodoxe* Kerk (110 millioen), in Rusland en het Balkanschiereiland (Grieken, Bulgaren, Serviërs, Roemenen).

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — ***Delfstoffen.*** — Europa is *rijk aan gewone metalen;* het is *arm aan edele metalen.* Onder de gewone metalen worden de nuttigste, *steenkool* en *ijzer*, het meest aangetroffen.

Planten. — In opzicht van plantengroei kan men Europa in drie groote gordels verdeelen : den *kouden* gordel, den *gematigd kouden* en den *gematigd warmen* gordel. — De *koude* gordel, in het hooge Noorden gelegen, is het gebied der *toendra* : de planten zijn klein en gauw verwelkt; men vindt er slechts mossen en kleine boomen; zij zijn de laatste sporen van het plantenleven in deze ijskoude vlakten. — De *gematigd koude* gordel omvat het overige gedeelte van Europa, uitgenomen de drie zuidelijke schiereilanden en de Fransche kust der Middellandsche Zee. Men vindt er vooral *loofboomen* en vele verschillende *voedings- en nijverheidsgewassen.* — De *gematigd warme* gordel omvat de drie zuidelijke schiereilanden en de Fransche kust der Middellandsche Zee. Het is de streek der *altijd groene boomen en planten*, het gebied der « zuidvruchtboomen, » waaronder vooral de *olijfboom.* — De *hooge bergstreken* vormen in elken gordel eene afzonderlijke streek: zij hebben hunne eigene voortbrengselen, die afwisselen van den voet tot de kruin (weiden, bergweiden, mossen).

Dieren. — Het Europeesch dierenrijk heeft als kenmerk een *klein aantal schadelijke dieren* en *eene groote hoeveelheid nuttige dieren.* De *groote wilde zoogdieren*, zooals de leeuw, zijn gansch uit Europa verdwenen; de *huisdieren* daarentegen zijn talrijker geworden. In de ijsstreek vindt men in 't bijzonder pelsdieren, donsvogels en walvischachtigen.

Nijverheid. — De Europeesche nijverheid heeft zich op wonderbare wijze ontwikkeld; in de andere werelddeelen kan alleen die der Vereenigde Staten van Amerika er mede vergeleken worden. Zij bewerkt niet alleen de natuurlijke voortbrengselen van den Europeeschen bodem, maar ook vele ruwe stoffen uit de andere werelddeelen : katoen, wol, huiden, zijde, caoutchouc, ivoor, goud, zilver, diamant, enz. De voorwerpen, die zij vervaardigt, zijn over de gansche wereld verspreid.

Handel. — De Europeesche handel hield gelijken tred met de nijverheid: hij wordt geschat op 100 milliard franks of de twee derden van den wereldhandel. In dit getal komt Groot-Brittannië op den eersten rang met 30 milliard, Duitschland met 22, Frankrijk met 13, Nederland met 12 en België met 8 milliard. (Zie de herhalende diagrammen betrekkelijk de voortbrengselen, den handel, de groote havens, enz. der wereld).

EUROPA (STAATKUNDIG).

20 O. van Parijs

Ad. Wesmael-Charlier, uitgever, Namen

J. Roland, teek.



FRANKRIJK.

ENGELAND
NOORD ZEE
Londen
Theems S.
Dover
Nauw van Calais
Oostende
KANAAL
Cherbourg
Le Havre
Seine S.
Rouen
Amsterdam
NEDERLAND
Maas S.
Gent
Schelde S.
Antwerpen
Brussel
Luik
Namen
BELGIË
Duinkerken
Calais
Rijsel
Weverijen
Anzin
Steenkool
Givet
Atrecht
Amiens
Somme S.
Neufchâtel
Kaas
Fumay
Mézières
St Gobain
Spiegels
Reims
Oise R.
Maas S.
G.H. LUXEMBURG
Luxemburg
DUITSCHLAND
Keulen
Rijn S.
naar Berlijn
Koblenz
Moezel R.
Metz
LOTHARINGEN
Nancy
Straatsburg
ELZAS
Vogezen
Rijn S.
NORMANDIË
Boomgaarden appelen, cider
Normandische paarden
Chantilly
Werksteen
PARIJS
Versailles
Sèvres
CHAMPAGNE
Wijnbergen
Seine S.
Brest
Cancale
Oesters
BRETAGNE
Eikenbosschen
Beauce
Tarwe
Lorient
Orleans
Hoogvlakte v. Langres
BOURGOGNE
Wijnbergen
Dijon
Bazel
naar Milaan
Jura
Bern
ZWITSERLAND
M. van Genève
Rhône S.
Genève
Angers
Leien
St Nazaire
Loire S.
Nantes
Tours
Loire S.
Saône R.
De Sologne
Dennenbosschen
Hars
Le Creusot
Steenkool, ijzer
Metaalfabrieken
Poitiers
Vienne R.
Vichy
Minerale wateren
Mâcon
ATLANTISCHE
OCEAAN
Limoges
Puy de Dôme
AUVERGNE
Lyon
Zijde
St Etienne
Wapens
Stoffen
Mt Blanc 4810m
SAVOIE
Bruine beer
Gems
Adelaar
Mt Cenis
Tunnel
ITALIË
Tarwe, mais
Périgord
Bosschen
Truffels
Gironde S.
Bordeaux
Wijnbergen
B. van Auvergne
Uitgedoofde vulkanen
Lood, steenkool
Minerale wateren
Cevennes
Vals
Minerale wateren
Rhône S.
Alpen
Golf van
Gascogne
Arcachon
Oesters
De Landes
Dennenbosschen
Weiden
Garonne S.
Toulouse
Nîmes
PROVENCE
Olijven, amandels, vijgen
Oranjeappelen, citroenen, moerbeziën
Olijfolie
Nice
Bloemen
Cannes
Bayonne
Montpellier
Wijnbergen
Monden der Rhône
Marseille
Zeep
Toulon
Bruine beer
Pyreneeën
Hond der Pyreneeën
Leeuwengolf
MIDDELLANDSCHE ZEE
Corsica
SPANJE
naar Madrid
4 W. Lengte
4 O. Lengte

Ad Wesmael Charlier, uitgever Namen

J. Roland, teek.

50 100 150 200 250 300 350 400 Kil

NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging. — Frankrijk is gunstig gelegen midden in de gematigde luchtstreek. Het is, met Spanje, het eenige land van Europa, dat tegelijkertijd aan den Atlantischen Oceaan en aan de Middellandsche Zee grenst.

Oppervlakte. — 18 maal die van België.

Hoog en Laag. — In Frankrijk is de bodem doorgaans van *middelmatige hoogte*. Het W. en het N.-W. vertoonen *laagvlakten* en *hoogvlakten*, die zelden boven de 200 m. hoog zijn. De hooge bergketens liggen aan de grenzen (Pyreneeën, Alpen, Jura, Vogezen). Alleen het *centrale hoogland* (Cévennes, bergen van Auvergne), verrijst in het midden van het land; het is van de Alpen gescheiden door de enge vallei der Saône en der Rhône.

Klimaat. — Het klimaat in doorgaans *zacht*.

In het W. heerscht een *oceanisch klimaat;* in het O. is meer afwisseling van koud en warm; in het Z. heeft men een *Middellandsche Zeeklimaat.* — In de Rhônevallei waait de *mistral*, een gure Noord-Westenwind.

Wateren. — Frankrijk beschikt over een uitgebreid net van *waterwegen*. Met uitzondering der Rhône hebben alle stroomen een *Atlantisch karakter*. Al zijn zij, de Seine uitgezonderd, geen verkeerwegen van eersten rang, toch zijn zij bijna alle bevaarbaar en geheel of ten deele gekanaliseerd. Ook zijn zij onderling verbonden door belangrijke kanalen.

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking. — 40 millioen inw.

Regeering. — Frankrijk is eene *republiek;* aan het hoofd er van staat een *president*, die voor zeven jaren verkozen wordt. Er zijn twee wetgevende kamers : de *Kamer der Afgevaardigden* en de *Senaat*.

Belangrijke steden. — Vijftien steden tellen meer dan 100 000 inw. : **Parijs** (2 millioen 847), hoofdstad; de derde stad der wereld voor zijne bevolking, na Londen en New-York; **Marseille** (552), voornaamste haven van Frankrijk; **Lyon** (524), de stad der zijden stoffen; **Bordeaux** (262) groote haven; **Rijssel**, *Lille* (217), fabriekstad; **Nantes** (169), haven; **Nizza**, *Nice* (164), winterverblijf; **Toulouse** (149); **St.-Étienne** (149), nijverheidstad; **Le Hâvre** (133), haven; **Rouaan** (122) en **Roubaix** (122), fabrieksteden; **Nancy** (118); **Reims** (114), middelpunt van den handel in champagne-wijnen; **Toulon** (105), voornaamste krijgshaven.

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — In Frankrijk treft men meer planten aan dan delfstoffen. Het is in de eerste plaats een *staat van landbouw* en *veeteelt*, maar ook een *land van nijverheid* en *handel*.

Landbouw. — Frankrijk is een *landbouwstaat*.

Het levert veel *tarwe* en *wijn* op. Tarwe wordt meest verbouwd in Beauce en het Noorden; de wijngaard op de heuvels van Champagne, Bourgogne, Bordelais en Bas-Languedoc. — Frankrijk levert ook nog al onze *voedings-* en *nijverheidsgewassen;* daarbij *zuidvruchtboomen*, den olijfboom, amandelboom, vijgenboom, oranjeboom en moerbezieboom; *vroege groenten* in Bretagne en het Zuiden, enz. — De *wouden* bedekken 1/5 van het grondgebied : in het O. (Ardennen, Vogezen, Jura), het midden (Sologne) en het Z.-W. (Landes).

Frankrijk is ook een *land van veeteelt*.

Normandische *paarden* en die *van Perche; slachtossen* in Vlaanderen, Normandië, Charolais en Nivernais; Bretoensche en Normandische *melkkoeien; schapen* in Sologne, Champagne, Provence en Landes; *zijdewormen* in de valleien der Rhône en van Provence.

De *visscherij* is rijk : *sardijnen* aan de kusten van Bretagne en de Middellandsche Zee; *oesters* te Cancale, Marennes en Arcachon.

Nijverheid. — Frankrijk is een *land van nijverheid*.

Toch is de opbrengst in *kolen* onvoldoende (bekkens van het Noorden en Pas-de-Calais en rondom het centrale bergland). Ook is het land arm aan *metaalertsen*, *ijzer* uitgezonderd (Lotharingen). Daarentegen is het zeer rijk aan *steenen : bouwsteen* (Parijsche bekken), *leien* (Fumay, Trélazé bij Angers), *marmer*, *porseleinaarde*, *zouten* (Lotharingen, kusten), bekend *mineraal water* (Vichy, Vittel, St.-Galmier, Vals).

De *metaalnijverheid* bezit belangrijke werkhuizen, zooals die van Creusot. Lotharingen levert vooral *ijzer* en *staal* (p.

De *weefnijverheid* heeft als voorname zetels : Rijssel, Roubaix, Tourcoing, Rouaan voor *linnen* en *katoen;* het Noorden, Normandië en Sedan voor *wol* en *laken;* Lyon en St.-Étienne voor *zijde;* Parijs (Gobelins) en Beauvais voor *tapijten*.

De *glas-* en de *aardewerknijverheid* leveren *spiegelglas* te St.-Gobain, *kristal* te Baccarat, *porselein* te Sèvres en Limoges.

De *voedingsnijverheid* levert de *wijnen* van Bordeaux, Bourgogne en Champagne; *eau-de-vie* te Cognac en Montpellier; *cider* in Normandië; *olijfolie* in Provence; *kaas* te Brie, Camembert, Neufchâtel, enz; *verduurzaamde levensmiddelen*, enz.

Als *nijverheid van bijzonderen aard* melden wij de *papierfabrieken* (Vogezen, omstreken van Parijs) *scheikundige stoffen* en *zeep* te Marseille; *rijwielen*, *automobielen* en *weeldeartikelen;* de hoofdstad is in de gansche wereld bekend om hare *Parijsche artikelen*, die uitmunten door hunne fraaiheid en goeden smaak, hunne fijnheid en volmaaktheid : meubels en kunstvoorwerpen, modeartikels en gemaakte kleederen, goud- en zilverwerk, reukwerk, handschoenen.

Handel. — Frankrijk is een *land van handel*.

Zijn handel bedraagt 13 milliard frank en komt op den 4en rang, na Groot-Brittannië, Duitschland en de Vereenigde Staten. Marseille, Le Hâvre, Cherbourg, Duinkerken, Bordeaux zijn de groote handelshavens. De krijgshavens zijn Toulon, Lorient, Brest en Cherbourg.

Frankrijk is onze eerste leverancier (750 millioen fr.) en onze 2e klant (670 millioen fr.). Wij koopen er vooral : eetwaren (wijnen, eau-de-vie, olie, kaas, verduurzaamde levensmiddelen, vroege groenten, zuidvruchten); weeldeartikelen; zijden stoffen; wol en huiden; vlas en hennep; zout en mineraal water; boeken.

Wij verkoopen er vooral : kolen (onze beste klant) en steen; machines en werktuigen; spoorweg- en trammaterieel; ruw lood en onbewerkt zink; aardappelen en meststoffen.

DUITSCHLAND.

NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging. — Duitschland ligt nauwelijks aan de zee. Toch is het gunstig gelegen midden in Europa; het grenst aan acht Staten en vormt een land van doorvoer.

Oppervlakte. — 18 maal België.

Hoog en laag. — In opzicht van hoog en laag is Duitschland in twee streken te verdeelen : *laag Duitschland* en *hoog Duitschland*. De eerste omvat gansch het Noorden en maakt deel uit van de groote *Baltische laagvlakte*. Zelden is zij meer dan 200 m. hoog; de bodem is doorgaans zandachtig en bezaaid met heidegronden, meren en vijvers. — Hoog Duitschland, ten Z., is eene bergachtige streek, met groote *bergketens*, bezet met wouden en de tamelijk verheven hoogvlakten van *Zwaben* en *Beieren*. — Tusschen laag en hoog Duitschland ligt eene overgangsstreek van middelmatige hoogte en bedekt met vruchtbaren leem, zooals dien van Midden-België.

Klimaat. — Duitschland heeft een *vastelandsklimaat*. Hoe meer men van het N. naar het Z. gaat, dat wil zeggen van de zee naar de bergen, en van het W. naar het O., hoe meer afwisseling er heerscht in den warmtegraad.

Wateren. — De Duitsche stroomen hebben een *Atlantisch karakter* : zij vormen, van het N. naar het Z., natuurlijke handelswegen; van het O. naar het W. zijn zij door een bijna volledig net van kanalen verbonden.

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking. — 65 millioen inw. (40 m. in Pruisen).

Regeering. — Het *keizerrijk* Duitschland bestaat uit eenen *bond* van 26 Staten, die elk zijne eigene regeering hebben. De grootste er van is Pruisen. De koning van Pruisen is ook keizer van Duitschland. Het keizerrijk wordt bestuurd door den *Keizer*, bijgestaan door den *Rijksdag* en den *Bondsraad*.

Staatkundige verdeeling. — De 26 Duitsche Staten zijn : 3 vrijsteden, 4 koninkrijken, 5 hertogdommen, 6 groothertogdommen, 7 vorstendommen en het Rijksland Elzas-Lotharingen. — De voornaamste er van zijn de koninkrijken : *Pruisen*, hoofdstad *Berlijn*; *Beieren*, hst. *München*; *Saksen*, hst. *Dresden*; *Wurtemberg*, hst. *Stuttgart*; de groothertogdommen *Baden*, hst. *Karlsruhe*, en *Hessen*, hst. *Darmstadt*. De drie vrijsteden zijn : *Hamburg*, *Bremen* en *Lübeck*.

Belangrijke steden. — 48 steden hebben meer dan 100.000 inw. : **Berlijn** (2 millioen 71), hoofdstad van het keizerrijk en van het koninkrijk Pruisen; **Hamburg** (931), eerste handelshaven van het vasteland; **München** (596) kunststad en brouwerijen; **Leipzig** (590) boeken en jaarmakt; **Dresden** (518); **Keulen** (517); **Breslau** (515), groote wolmarkt. **Frankfort-a.-Main** (415), groote handel in goud en openbare fondsen; **Dusseldorf** (539); **Neurenborg** (333); **Charlottenburg** (303); **Hannover** (303); **Essen** (293) werkhuizen van Krupp.

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Op het gebied der *huishoudkunde* is Duitschland al spoedig *eene der eerste mogendheden* geworden. Het is ook eene *krijgsmacht* van eersten rang. Het komt op den 3^en^ rang voor de *nijverheid* (na Groot-Brittannië en de Vereenigde Staten); op den 2^en^ voor den *handel* (na Engeland). Het is minder bedeeld op *landbouwgebied*, maar is een *land van veeteelt*.

Landbouw. — Duitschland is rijker aan *nijverheidsgewassen* dan aan *voedingsgewassen*.

Geen land brengt zooveel op aan **suikerbeeten** (1/3 der wereldopbrengst), **aardappelen** (ook 1/3) en **hop** (1/2). De suikerbeet wordt meest verbouwd in Hannover, Saksen en Silezië; de aardappelen leveren de 3/4 van de Duitschen alcool; de hoppeteelt vindt men vooral in Beieren, het land van het bier. *Gerst* wordt ook veel gezaaid, maar men vindt toch het meest de gewassen der minderwaardige gronden : *rogge* en *haver*. — De *wijnbouw* bereikt in Duitschland zijne noordergrens (valleien van den Rijn, de Moesel en den Neckar). — Blijven nog over *fruitboomen*, *tabak* (Elzas-Lotharingen), *vlas* en *hennep* (Silezië), *koolzaad*, *vitsen* en *veldboonen* in de omstreken van Koningsbergen. — De wouden bezetten 1/4 der oppervlakte.

Duitschland is een *land van veeteelt*.

Het komt op den 2^en^ rang in Europa voor het aantal *hoornbeesten* en *paarden* en op den 1^en^ voor het getal **zwijnen** (charcuterie). — Er is veel *grof wild*; de rivieren zijn *vischrijk* en ook de zeevisscherij levert veel op.

Nijverheid. — Duitschland is een *land van groote nijverheid*.

Voor de **scheikundige nijverheid** staat het ver boven alle landen der wereld; het bekleedt den 1^en^ rang in Europa voor het maken van **gietijzer, staal, suiker, papier**; voor de **electrische nijverheid** en de **boekdrukkerij**. Het bekleedt nu eens den 2^en^, dan weer den 3^en^ rang voor de *weefnijverheid* (Silezië, Chemnitz, Mühlhousen, Beneden-Rijn). Het komt onmiddellijk na de Vereenigde Staten en Groot-Brittannië voor de opbrengst aan *steenkolen* en *ijzererts*. — De *metaalnijverheid* ontwikkelde zich vooral daar, waar steenkool en erts gevonden worden. Westfaalsch-Rijnbekken (werkhuizen van Krupp, te Essen), Lotharingisch bekken, Saksisch bekken, Silezisch bekken. We melden nog de *glas-* en de *aardewerknijverheid* (Saksisch porselein, te Meissen), *muziekinstrumenten*, *wetenschappelijke werktuigen*, *speelgoed* (Neurenberg), en in de landbouwnijverheid, *brouwerijen* en *stokerijen*.

Handel. — De Duitsche *handel* bedraagt 22 milliard.

De groote havens zijn : Hamburg, Bremen, Stettin, Danzig en Kiel; deze laatste is tevens de eerste krijgshaven. — Duitschland is onze beste klant (880 millioen) en onze tweede leverancier (580 millioen). — Wij koopen er : kolen, scheikundige stoffen, verven en kleuren, bieren, geweven stoffen, ijzerwaren, boeken, muziekinstrumenten. — Wij verkoopen er eetwaren (tarwe) en grondstoffen (wol en onbewerkte huiden); paarden en zwijnen; vruchten; aardappelen; wapens; cement; enz.

DUITSCHLAND.



Shetlands E[n]
Orkaden Eil.
Hebriden E[n]
HIGHLANDS
G. van Moray
Caledonisch kanaal
Grampians geb.
Marmer, Lood, Kristal
Dennenbosschen
Fabriken
Fingalsgrot
ATLANTISCHE OCEAAN
NOORD ZEE
G. de Forth
Glasgow
Edinburgh
Clyde
SCHOTLAND
Noordkanaal
Reuzendam
G. der Clyde
Cheviot geb.
Schapen
Newcastle
Steenkool
Durham
Kabeljauw
Haring, rog
Tong, tarbot
Forfler
Belfast
E. Man
Bosschen
Ossen
York
Hull
Leeds
Bradford
Manchester
Katoen
Liverpool
Sheffield
IERSCHE ZEE
Anglesey
Shannon
Moerassen
IERLAND
Dublin
Midden
Haver
Laagvlakte
Aardappelen
Weiden
Vee
Limerick
Shannon
E. Valentia
Transatlantische kabel
Cork
K. Mizen
Kanaal van St George
ENGELAND
Naar Zeebrugge
Birmingham
Machines
WALES
Gr. Middenvlakte
Graan, vlas, hennep, koolzaad, weiden
Harwich
Naar Antwerpen
Oxford
LONDEN
Theems
Greenwich
Cardiff
Bristol
Bath
Windsor
Epsom
Dover
Zeebrugge
Pakketboot
Oostende
BELG.
Kanaal van Bristol
Southampton
Portsmouth
Brighton
Nauw van Calais
Calais
Boulogne
Cornwall
Koper, tin, lood
K. Land's End
Vuurtoren Eddystone
E. Wight
KANAAL
Dieppe
Cherbourg
Le Havre
Engelsch-Normandische E[n]
Jersey
FRANKRIJK
Parijs

N
W
O
Z

GROOT-BRITTANNIE EN IERLAND.

NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging. — Het Vereenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Ierland is een *eilandenstaat*. Hij ligt juist in het midden van het landhalfrond. Bij deze voordeelige ligging komt nog de gunstige schikking der kusten : deze vormen diepe reeden en breede trechtervormige monden, langs waar zee en schepen diep in het land kunnen binnendringen. Geen enkel punt is meer dan 120 Km. van de zee verwijderd.

Oppervlakte. — $10\frac{1}{2}$ maal België.

Hoog en laag. — Middel-Engeland is eene opeenvolging van vruchtbare en weinig verheven *vlakten*. Rondom deze streek klimt de bodem hooger, maar belemmert nergens het verkeer. — Schotland heeft eene inzakking, waar de Forth en de Clyde stroomen, tusschen twee bergketens : het *Cheviotsgebergte* ten Z. en de *Highlands (Grampians)* ten N. — Ierland bestaat uit eene *midden-laagvlakte*, die vochtig is en langs de vier zijden met weinig verheven bergen afgezet.

Klimaat. — Het klimaat is een *zeeklimaat*, dat wil zeggen zacht; het is er ook *zeer vochtig*.

De blijvende vochtigheid is toe te schrijven aan de regenachtige westenwinden; de lauwte en de « mist der Theems », aan den invloed van eenen warmen zeestroom, te weten den Golfstroom.

Wateren. — De stroomen zijn kort, maar hebben een grooten watervoorraad en een regelmatigen loop; zij zijn *bevaarbaar* en onderling door kanalen verbonden.

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking. — $45\frac{1}{2}$ millioen.

Regeering. — Het Vereenigd Koninkrijk is eene *grondwettelijke monarchie*. De wetgevende macht wordt uitgeoefend door den *koning* en het *Parlement*. Dit laatste bestaat uit het *Lagerhuis* of *Huis der Gemeenten* en het *Hoogerhuis* of *Huis der Lords*.

Belangrijke steden. — 50 steden hebben meer dan 100.000 inw. De voornaamste zijn : **London** (4 millioen 525) (met de voorsteden 7 millioen 250), hoofdstad, de meest bevolkte en meest handeldrijvende stad der wereld; **Glasgow** (785), scheepstimmerwerven, katoennijverheid; **Liverpool** (747), tweede haven, groote katoenmarkt; **Manchester** (900), eerste stad der wereld voor de katoenbewerking; **Birmingham** (525), ijzer en staal; **Sheffield** (455), messen; **Leeds** (445), wol en machines; **Dublin** (403), handel in linnen, en **Belfast** (385), vlasnijverheid; **Bristol** (357), papier; **Edinburg** (320), de stad der studie, het « Athene van het Noorden »; **Bradford** (289), laken; **Hull** (279), haven en stad van nijverheid; **Newcastle** (267), kolen; met **Cardiff** (182) eene der groote havens der wereld; **Portsmouth** (231), krijgshaven en **Southampton** (120), handelshaven.

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Het Vereenigd Koninkrijk is een *land van veeteelt*, maar doet al minder en minder aan *landbouw*; het is het eerste *nijverheidsland* der wereld, en ook de eerste *handeldrijvende en koloniale mogendheid*.

Landbouw. — Het is een *land van verbeterde veeteelt*.

Werk- en *renpaarden* (Ierland, Yorkshire); *slachtossen* (Durham); *melkkoeien* (Devonshire, Schotland, Ierland); *schapen* voor wol of vleesch (Cheviots, Downs); *zwijnen* (Yorkshire, Ierland); *honden* en *pluimgedierte* van alle ras. — Jacht op *korhoenders* (Schotland); *vischvangst : zalm, zeekreeft, oesters.*

Het doet *minder aan landbouw*, Ierland uitgezonderd.

Haver, het gewas van het vochtige klimaat; *gerst* en *hop*, noodzakelijk in een land, waar veel bier verbruikt wordt; *vlas* en *aardappelen*, in Ierland, waar de laatste voor vele inwoners het eenige voedsel zijn

Nijverheid. — Groot-Brittannië *staat aan het hoofd der landen, die aan nijverheid doen.*

Geen enkel land in Europa bevat zooveel *nuttige metalen*. Voor de opbrengst aan *steenkolen* komt het onmiddellijk na de Vereenigde Staten (bekkens van Newcastle, Land van Wales, Schotland, Midden); voor die aan *ijzer*, na Duitschland. De Engelsche fabrieken zijn wonderwel ingericht en benuttigen de volmaaktste stelsels; ook brengen zij de meest verschillende producten op : *machines* en *werktuigen*, *wapens* en *ijzerwaren* (Birmingham), *messen* (Sheffield, Leeds); *scheepstimmerwerven* langs de Messey, de Clyde en de Theems (werkhuizen van *Armstrong*, die materieel vervaardigen voor landleger en vloot); eindelijk, in vele plaatsen, van *locomotieven* en *automobielen* tot *spelden* en *stalen pennen*.

De *weefnijverheid* houdt meer dan een millioen werklieden bezig : de Engelsche *katoennijverheid* (Manchester, Glasgow) is de belangrijkste van Europa; de *wolnijverheid* wordt vooral aangetroffen in Yorkshire (Leeds, Bradford); *vlas* bewerkt men in Ierland (Belfast, Dublin) en in Schotland, te Dundee, waar men ook *jute* bewerkt, die er uit Indië ingevoerd wordt.

De *glas-* en de *aardewerknijverheid* hebben hunne voornaamste zetels in het land, dat den veelbeteekenenden naam gekregen heeft van *potterie- district* (Stoke-on-Trent). — Eindelijk, in de *landbouwnijverheid* komt op den 1[en] rang de *brouwerij* (Londen, Dublin, Burton-on-Trent, Edinburg); de *stokerijen* en de fabrieken van *verduurzaamde levensmiddelen*. — Bath en Bristol zijn beroemd voor hunne *papierfabrieken*. Londen is de zetel der *weeldenijverheid*, vooral *mode-artikels* en *gemaakte kleederen, hoeden* en *handschoenen*.

Handel. — De *handel* en het *koloniaal rijk* van Groot-Brittannië zijn de eerste der wereld.

De handel bedraagt 30 milliard frank; het koloniaal rijk telt 422 millioen inw. of een vierde van het menschdom; zijne handelsvloot is zonder weerga (20.000 schepen). — Zijn handel heeft als kenmerken : den invoer van eetwaren, weeldeartikelen en grondstoffen; den uitvoer van gefabriceerde voortbrengselen, steenkool en ijzererts. Londen, Liverpool en Glasgow zijn de voornaamste middelpunten van dit buitengewoon handelsverkeer.

Het Vereenigd Koninkrijk is onze 3[e] leverancier (520 millioen) en ook onze 3[e] klant (420 millioen).

Wij koopen er : machines en werktuigen, garen en weefsels, kolen, koloniale waren, grondstoffen uit de koloniën (wol, huiden, katoen); bier, visch, paarden — Wij verkoopen er : glas en kristal, suiker, boter, eieren, vruchten en groenten; gevogelte en wild; onbewerkt zink; vlas, linnen en wollen garen; papier.

NEDERLAND.

NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging. — Drie internationale stroomen hebben hunnen mond in Nederland, dat belangrijk is door zijne koloniën.

Oppervlakte. — $1 \frac{1}{10}$ maal België.

Hoog en laag. — Nederland maakt deel uit van de groote *Baltische laagvlakte* : de bodem is er overal effen en ligt soms beneden den spiegel der zee en der stroomen.

Klimaat. — Het klimaat is zacht, *zeer vochtig* en *mistig*. Het staat onder den invloed van de nabijliggende zee en de overheerschende westenwinden.

Wateren. — De Schelde, de Maas en de Rijn vormen, met hunne talrijke monden, bijvloeden en kanalen, een waar netwerk. Nederland is als eene groote delta van drie stroomen.

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking. — 6 millioen inwoners.

Regeering. — Nederland is eene *grondwettelijke monarchie*. De wetgevende macht wordt uitgeoefend door den koning met de *Staten Generaal*. Deze bestaan uit de *Eerste Kamer* en de *Tweede Kamer*.

Belangrijke steden. — Hebben meer dan 100.000 inw. : **Amsterdam** (574), hoofdstad; **Rotterdam** (427), eerste handelshaven; **'s Gravenhage**, *La Haye* (280), zetel der Regeering; **Utrecht** (120).

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Nederland is *arm aan nijverheid*, doet *weinig* aan *landbouw* en meer aan *veeteelt*; maar het is vooral eene *groote handeldrijvende en koloniale mogendheid.*

Landbouw. — Weinig *graangewassen*; eenige *nijverheidsplanten*; vele *weiden* en *weilanden.*

In de rijke gronden verbouwt men : *vlas, hennep, koolzaad, tabak, cichorei, hop, suikerbeeten; groenten* en *bloembollen* (Haarlem) in de Polders; *aardappelen* in de magere gronden.

Weiden en *weilanden* beslaan een groot deel van het grondgebied (38 %) : daarom fokt men er *paarden* en *schapen*, maar vooral *hoornbeesten* voor den *uitvoer* en *het vleesch, de melk, de boter* en *den kaas.*

De visscherij levert : *haring, kabeljauw, rog, tong, tarbot, oesters* en *mosselen.*

Nijverheid. — Nederland heeft noch *steenkool*, noch *metalen*, noch *hout*, noch *bouwsteen*; ook bekleedt het een minderen rang op nijverheidsgebied.

Er is wat *weefnijverheid* (Utrechtsch fluweel, Tilburgsch laken), *glas-* en *aardewerknijverheid* (porselein en gleiswerk te Maastricht); *landbouwnijverheid : stokerijen* (Schiedam, Amsterdam), *suikerfabrieken, olieslagerijen, zeep, chocolade, tabak* en *sigaren.* — *Diamantslijperij* te Amsterdam. — *Visscherij.*

Handel. — Nederland is eene *groote handeldrijvende* en *koloniale* mogendheid.

Zijn handel bedraagt 12 milliard en komt op den 5^en^ rang. Het is de 3^e^ *koloniale mogendheid* (Nederlandsch Indië). — Het is onze 5^e^ leverancier (290 millioen) en onze 4^e^ klant (330 millioen) : wij koopen hem zijne voortbrengselen der *visscherij*, der *veeteelt* en zijne *koloniale waren*; wij verkoopen er de voortbrengselen van onzen ondergrond en onze nijverheid.

ZWITSERLAND.

NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging. — Zwitserland is de « kruisstraat van Europa ». Het paalt aan geene enkele zee, hetgeen een nadeel is, maar grenst aan vier groote mogendheden.

Oppervlakte. — $1 \frac{1}{3}$ maal België.

Hoog en laag. — Er zijn 3 natuurlijke streken : ten W. de *Jura*; ten Z., de *Alpen*; in het midden, de *hoogvlakte der Aar.*

De **Jura** bestaat uit evenwijdige *ketens*. De **Alpen** vormen eene bergmassa, die half Zwitserland bedekt; de knoop er van is de St. Gotthard, van waar *bergen, waterloopen* en *wegen* uitstralen. De **hoogvlakte** is gevormd door golvende vlakten.

Klimaat. — Het klimaat is *ruw*; regen en sneeuw vallen overvloedig en bevoorraden de ijsvelden.

Wateren. — De wateren zijn *alpenrivieren*; zij vormen *stortvloeden* en zijn *niet bevaarbaar*. De meren zijn talrijk in het midden en aan de grens en vormen goede verkeerswegen.

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking. — $3 \frac{3}{4}$ millioen inw.

Regeering. — Zwitserland is eene *bondsrepubliek*; Deze bestaat uit 22 kantons, elk met een afzonderlijk bestuur. — De *bondsregeering* is gevestigd te Bern; de wetgevende vergaderingen zijn de *Nationale Raad* en de *Stendenraad.*

Belangrijke steden. — Drie steden hebben meer dan 100.000 inw. : **Zürich** (190), middelpunt van nijverheid en verstandelijke ontwikkeling; **Bazel** (133), handelsstad; **Geneve** (123). — *Bern* (85), hoofdstad.

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Zwitserland is vooral een land van *veeteelt* en *nijverheid.*

Landbouw. — Eén vierde van den bodem brengt niets op. De helft van het overige is *weiden* en *weiland.*

Zwitserland doet weinig aan *landbouw*; zijne nationale bezigheid is de *veeteelt* voor de melk en dezer voortbrengselen. Het fokt 2 millioen *hoornbeesten* (vooral melkkoeien).

Nijverheid. — Zwitserland is *arm aan metalen* en heeft *volstrekt geen steenkool.*

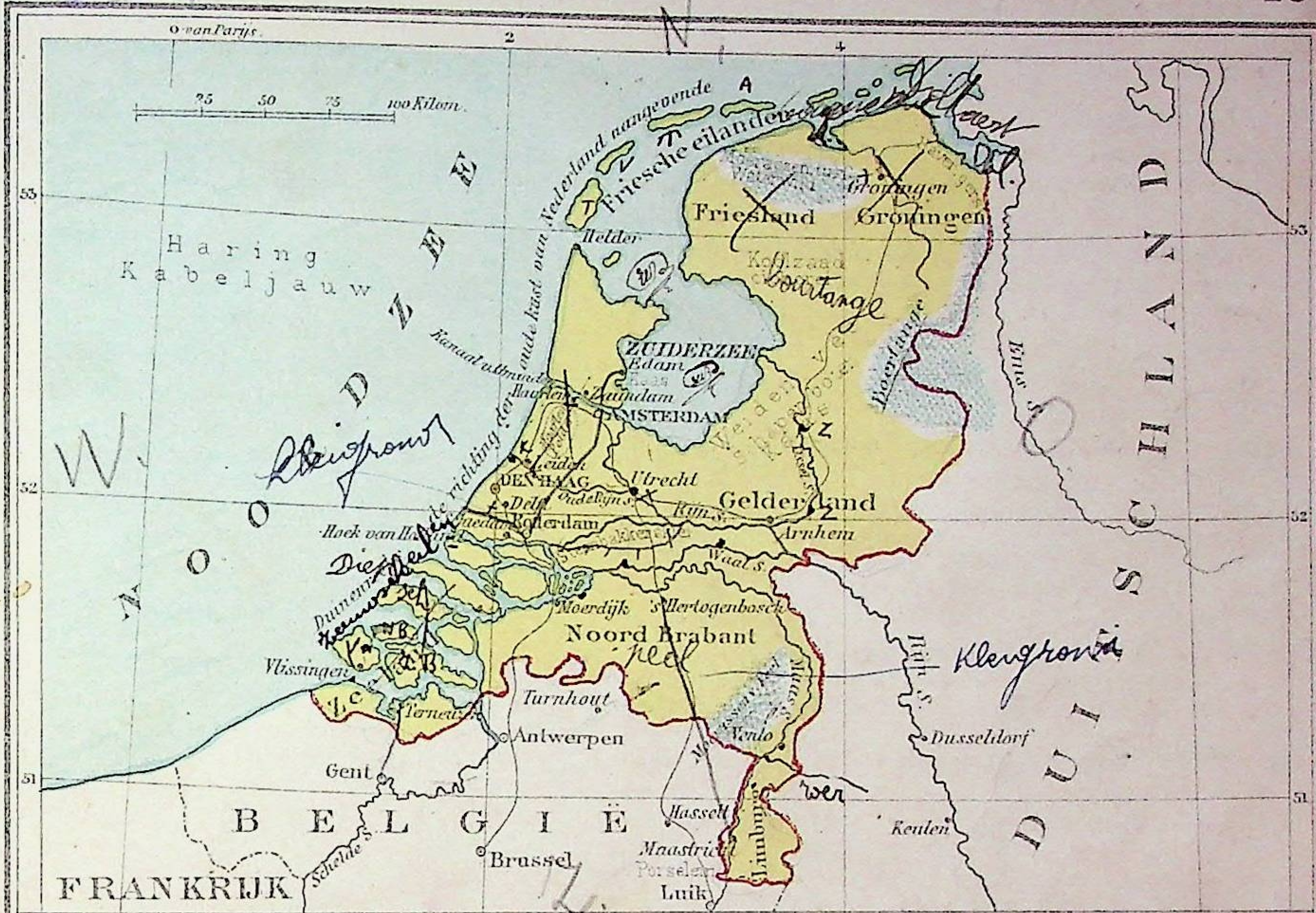
Het heeft *geene waterwegen* en voert zijne grondstoffen in langs de spoorwegen. Maar het vervangt de steenkool door de *witte kool* : het gebruikt zijne watervallen als drijfkracht. Zwitserland bewerkt vooral *kostbare* en *lichte grondstoffen* (goud, zilver, zijde, katoen, cacao); van daar zijne voornaamste nijverheid : *uurwerken* en *juweelen* (Geneve, Le Locle, La Chaux de Fonds); *fijn raderwerk* (Geneve); *zijde-* en *katoennijverheid* (Zürich, Bazel); vervaardigen van *machines* (Zürich, Bazel, St. Gallen, Winterthur); *voedingsnijverheid* (boter, kaas, chocoladefabrieken).

Daarbij komt nog de *hotelnijverheid.*

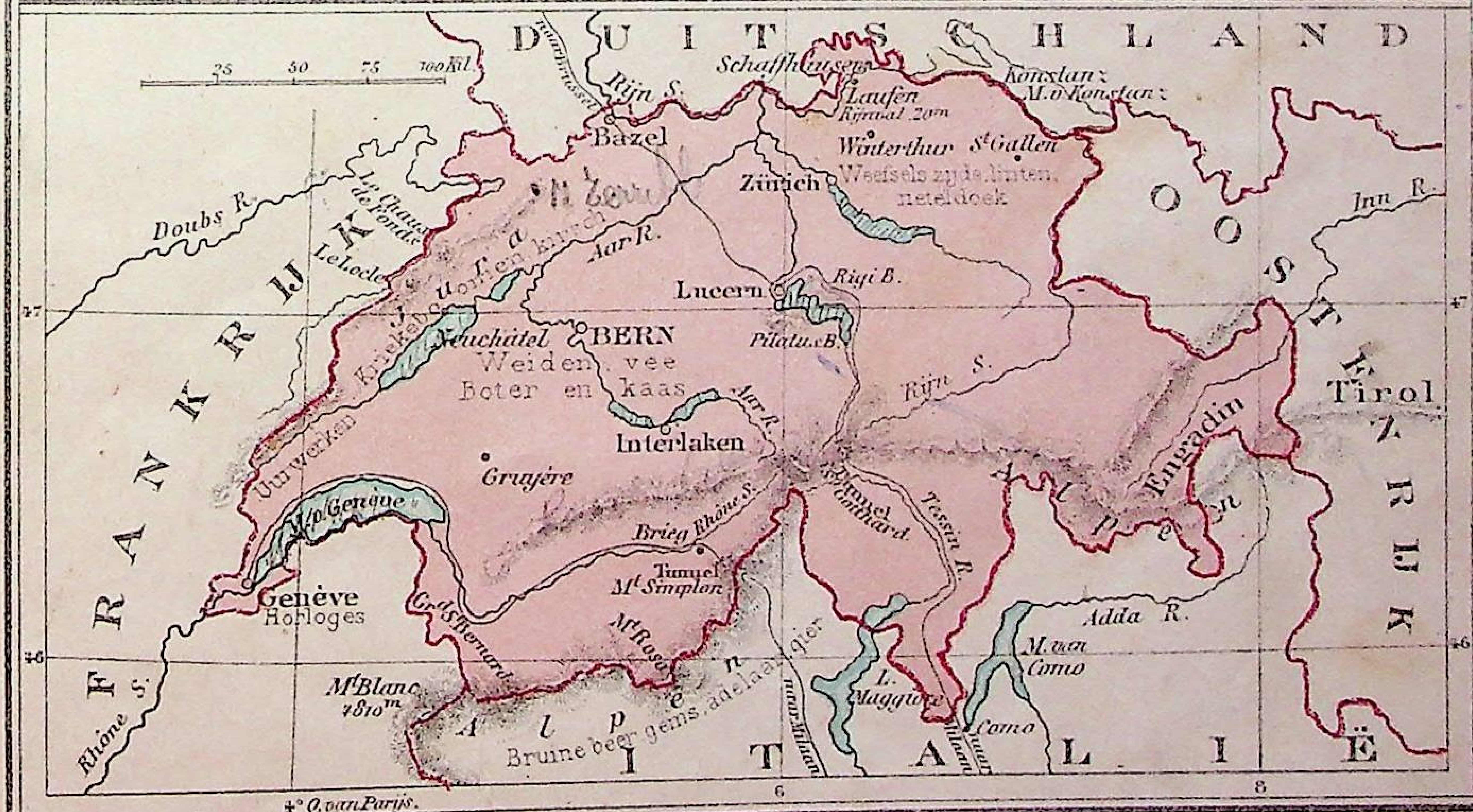
Handel. — De handel van Zwitserland bedraagt 3 milliard fr.

Wij koopen aan Zwitserland (voor 40 millioen) : uurwerkartikels, kaas, chocolade, weefsels. — Wij verkoopen er (voor 45 millioen) : kolen, machines, glazen en kristal.

NEDERLAND. (HOLLAND.)



ZWITSERLAND.





Ad Wesmael-Charlier uitgever, Namen
J. Roland, teek.

DENEMARKEN. — ZWEDEN. — NOORWEGEN.

NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging. — Denemarken bestaat uit : 1° Een *schiereiland*, het N. van *Jutland;* 2° *eilanden :* den *Deenschen archipel* (Seeland, Funen) en de *oceanische eilanden* (IJsland, Far-öer). Zweden en Noorwegen liggen ruggelings tegen elkander en vormen het *Skandinavisch Schiereiland.*

Oppervlakte. — Denemarken : $1\frac{1}{3}$ maal België; — Zweden, 15 maal; — Noorwegen, 11 maal.

Hoog en laag. — **Denemarken** is de voortzetting der Baltische laagvlakte ; de grond is effen en zandig.

Zweden's en Noorwegen's hoog en laag worden gevormd door de Skandinavische Alpen, die in steile helling naar den Oceaan afloopen in Noorwegen, maar terrasvormig naar de Baltische Zee. De Noorsche kust heeft talrijke en diepe insnijdingen, die men *fjords* noemt.

Klimaat. — **Denemarken** heeft een *gematigd* en *vochtig* klimaat; **Zweden** een vastelandsklimaat; **Noorwegen** een *zeeklimaat*, door den Golfstroom verzacht.

Wateren. — De wateren zijn niet bevaarbaar ; men gebruikt ze om hunne drijfkracht.

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking. — Denemarken, $2\frac{3}{4}$ millioen; — Zweden, $5\frac{1}{2}$; — Noorwegen, $2\frac{1}{2}$.

Regeering.—Elk dezer Staten vormt eene *grondwettelijke monarchie* met 2 wetgevende vergaderingen.

Belangrijke steden. — In Denemarken, **Kopenhagen** (460), hoofdstad en haven; — in Zweden, **Stockholm** (342), middelpunt van handel en nijverheid; **Gothenburg** (168), haven met scheepstimmerwerven; — in Noorwegen, **Christiania** (245), hoofdstad.

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Denemarken is een *staat van landbouw*, en nog meer *van veeteelt*. In Zweden doet men in de eerste plaats aan *land- en boschbouw*. Noorwegen *drijft handel* en zijne nationale bezigheid is de *visscherij*.

Bij gebrek aan steenkool bekleeden de drie staten slechts eenen tweeden rang op nijverheidsgebied.

In **Denemarken** is het vochtige klimaat gunstig geschikt voor de *weiden* en het verbouwen van *haver*. Men kweekt er *runderen* en *pluimgedierte*.

Zweden is een *landbouwstaat* en voor de heelft met *bosch* bezet. — Het brengt *veel hout op* en de nijverheid, die er mede in verband staat, is dan ook van groot belang : *papierdeeg, Zweedsche lucifers, hars, teer*. Het is ook rijk aan *metaalertsen (ijzer* te Gellivare en Dannemora, *koper* te Falun) en aan *steen (graniet* en *marmer);* ook wordt het een *land van nijverheid* : de witte kool voorziet in het gebrek aan steenkool.

Noorwegen is arm in metaalertsen en brengt voor de drie vierden niets op. Het leeft vooral van de *visscherij* (levertraan, vischlijm, enz); den *handel op zee* en de *boschontginning*. Zijne *handelsvloot* is de 3de van Europa.

De *handel* van elken staat overtreft één milliard.

Aan de Skandinaviërs koopen wij : timmerhout en houtdeeg; ertsen; visch, boter, pelterijen. — Wij verkoopen hun : machines, wapens, weefsels, glazen en kristal.

RUSLAND.

NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging. — Rusland wordt bespoeld door *bijna besloten zeeën* of *binnenzeeën* of is dikwijls *met ijs omgeven;* het is een *vastelandsstaat*, die *zeer groot* is en den overgang uitmaakt van Europa naar Azië.

Oppervlakte. — 180 maal België, 10 maal Frankrijk.

Hoog en laag. — De bodem van Rusland is *niet zeer hoog;* hij ligt gansch in de *Baltische laagvlakte* en is met *hooge bergen omgeven.*

Klimaat. — Het heeft een vastelandsklimaat : *scherp*, met lange en strenge winters, korte en zeer warme zomers. De Krim heeft een Middellandsche Zeeklimaat.

Wateren. — De stroomen hebben een *Oostersch kenmerk :* in den winter bevroren, anders bevaarbaar.

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking. — 138 millioen inw. (alleen in Europa).

Regeering. — Het Russisch keizerrijk is eene *grondwettelijke monarchie* met eenen *alleenheerschenden czaar* als hoofd. De wetgevende macht wordt uitgeoefend door den keizer, de *Doema* en den *Rijksraad.*

Belangrijke steden. — 19 steden hebben meer dan 100.000 inw. : **St-Petersburg** (1 millioen 900) hoofdstad; **Moskou** (1 millioen 500), groote nijverheidstad; **Warschau** (860), middelpunt van nijverheid; **Odessa** (480), eerste handelshaven; **Kiew** (450), groote stapelplaats voor granen, suiker en hout; **Lodz** (400), nijverheidstad; **Riga** (320), haven; **Charkow** (220), middelpunt van metaalnijverheid; **Astrakan** (150), pelterijen; **Toela** (135), het Russisch Luik; **Nisjni-Nowgorod** (104), bekende jaarmarkt.

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Rusland is een *landbouwend* en *veeteelend land;* het *begint eerst aan nijverheid* te doen.

Landbouw. — De Russische vlakte omvat vier plantengordels.

Het zijn, van N. naar Z. : de *toendra's*, bevrozen moerassen; de *wouden;* de *zwarte aarde*, rijk aan graan- en nijverheidsgewassen, vlas, hennep, suikerbeeten, aardappelen; de *steppen*, grasachtige vlakten, geschikt voor de veeteelt (paarden, hoornbeesten, varkens). Rendieren in het N., kameelen in het Z.

Nijverheid. — Zij begint zich te ontwikkelen.

Steenkolen in vier bekkens (Donetz, Polen, Oeral, Midden); de *petroleum* van den Kaukasus wordt ook als brandstof benuttigd. — Oeral en Finland zijn de twee groote mijnstreken : *gewone ertsen* en in den Oeral *zeldzame* of *edele ertsen.* — De *metaalnijverheid* heeft hare voornaamste middelpunten in de vier kolenbekkens, te Toela, Lodz, Charkow, Perm en Moskou. — De *weefnijverheid*, vooral de *katoennijverheid* te Lodz, St-Petersburg en Moskou. — Er is ook veel *landbouwnijverheid : molens, suikerfabrieken, stokerijen;* — ontginning der *wouden; leerlooierijen, pelterijen*, enz.

Handel. — Zijn handel bedraagt $4\frac{1}{2}$ milliard fr.

Wij koopen in Rusland (360 millioen) : granen, vlas, hennep, hout, pelterijen, eieren. Wij verkoopen er (70 millioen) : glas, kristal, machines, spoorwegmaterieel, wapens.

OOSTENRIJK-HONGARIJE.

NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging. — Oostenrijk vormt den overgang tusschen het W. en het O., het N. en het Z. van Europa. Met uitzondering van een aanrakingspunt aan de Adriatische Zee, heeft Oostenrijk Hongarije geene natuurlijke grenzen.

Oppervlakte. — 23 maal België.

Hoog en laag. - De bodem vertoont eene groote inzakking naar het midden : zij vormt de *Hongaarsche laagvlakte*. De Karpaten beschrijven er in het N. eenen boog om. In het N. W. teekent zich de *hoogvlakte van Bohemen* af, met welke in het Z. O. de *hoogvlakte van Transsylvanië* overeenkomt. In het Z.-W. strekken zich de laatste vertakkingen der Alpen uit (Tirol, Stiermarken) en ligt het bergland *Karst*.

Klimaat. — In zijn geheel genomen is het een *vastelandsklimaat*. Het klimaat der Adriatische kust herinnert aan dat van Provence; de *bora*, een koude en droge N.-O.-wind, kan met den mistral vergeleken worden.

Wateren. — De Elbe, Oder en Weichsel, die enkel voor een klein gedeelte in Oostenrijk stroomen, hebben een *Atlantisch* kenmerk. De Adige is een *alpenstroom*. De groote verkeersweg is de Donau, een internationale stroom, die het vorstendom middendoor snijdt. Ongelukkig is hij met geen enkelen anderen stroom verbonden.

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking. — 51 ½ millioen inw.

Regeering. — Het Keizerrijk Oostenrijk-Hongarije bestaat uit twee *grondwettelijke monarchieën* : het Keizerrijk Oostenrijk en het koninkrijk Hongarije. Elke monarchie heeft haar zelfstandig bestuur, onder een zelfde opperhoofd : de keizer van Oostenrijk is tegelijkertijd koning van Hongarije. De band tusschen beide wordt gevormd door drie gemeenschappelijke *ministeriën* (buitenlandsche zaken, oorlog, geldwezen) en twee *Delegaties*, eene van den Oostenrijkschen *Rijksraad* en eene andere van het Hongaarsche *Parlement*. — Alleen twee der rassen, die het rijk bewonen, zijn met deze inrichting tevreden : de Oostenrijksche *Duitschers* en de *Magyaren* of Hongaren van Hongarije. De *Slaven*, die verreweg het talrijkst zijn (Czechen van Bohemen, Polen van Krakau) vragen hun aandeel in de bondsregeering. De *Italianen* van Triëst en Trente schijnen zich van het keizerrijk te willen afscheiden.

Belangrijke steden. — 9 steden hebben meer dan 100.000 inwoners: **Weenen** (2 millioen 130), hoofdstad van Oostenrijk, en, zoowel als Parijs, weelde-stad; **Boeda-Pest** (882), hoofdstad van Hongarije, drijft eenen grooten handel; **Triëst** (230), voornaamste zeehaven; **Praag** (225), Czechische stad; **Lemberg** (207), stad van nijverheid en handel; **Graz** (152), middelpunt der metaalnijverheid; **Krakau** (152), Poolsche stad; **Szegedin** (120), groote Hongaarsche markt.

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Oostenrijk 's bodem is *zeer rijk aan metalen;* zijne nijverheid heeft *eene groote uitbreiding* genomen : Bohemen is er het voornaamste middelpunt van. Hongarije is meer een *land van veeteelt en landbouw*.

Landbouw. — Men vindt er al onze *voedings-en nijverheidsgewassen*.
Graangewassen, vruchten (pruimen van Dalmatië), aardappelen, suikerbeeten, vlas (Silezië en Moravië), hennep, hop (Bohemen), tabak (Hongarije); daarbij nog *maïs* en *wijndruiven* (Tokajerwijn).

De *weiden* en *weilanden*, die bijna een vierde der geheele oppervlakte beslaan, voeden *slachtvee*, groote kudden *paarden* en *schapen* in Hongarije, en goede *melkkoeien* in de alpenstreken. De teelt van *varkens* is algemeen, vooral rondom de eikenwouden (Transsylvanië). Het *neerhof* levert eieren voor den uitvoer. De *jacht* (Stiermarken, Tirol) en de *visscherij* (Donau en Theiss) brengen veel op.

Bijna één derde van de oppervlakte van het keizerrijk is met *wouden* bezet.

Nijverheid. — De *delfstoffen* zijn belangrijk en van verschillenden aard.

Steenkolen (Bohemen, Moravië, Silezië; ook in Galicië, Stiermarken en het N. van Hongarije); *ijzererts* nabij de kolenmijnen (van de beste hoedanigheid in Stiermarken); *looderts* (Bleiburg in Karinthië en Przibram, in Bohemen); *kopererts* (Tirol); *steenen*, *edele ertsen*, goud en granaatsteen (Bohemen); *kwikzilver* te Idria benoorden Triest, eene der rijkste mijnen van Europa; *zout* in Galicië, te Wieliczka en Bochnia en in het land van Salzburg; *petroleum* in Galicië, te Boryslaw; *mineraal water* of *warme bronnen* te Gastein, Ischl, Karlsbad, enz

De *metaalnijverheid* heeft zich overal naast de erts-en kolennijverheid gevestigd; zij is vooral werkzaam in Bohemen, Moravië, Stiermarken en Karinthië. Wij vermelden vooral te Fiume, de werkhuizen *Whitehead*, die hunne *torpedo*'s geheel of ten deele aan de verschillende orologsvloten der wereld leveren.

De *weefnijverheid* heeft een groote uitbreiding genomen: *Reichenberg*, in Bohemen, is een belangrijk middelpunt van de *katoen-* en *wolnijverheid*. *Vlas* wordt vooral in Silezië bewerkt. — Algemeen bekend zijn in de *gleis-* en de *aardewerknijverheid* het *glas*, *kristal* en *porselein* van Bohemen. — In de *voedingsnijverheid* melden wij de *brouwerijen* te Weenen en Pilsen; *suikerfabrieken* en *molens* in Hongarije en Bohemen. — Onder de overige takken van nijverheid komen vooral in aanmerking de *papierfabrieken* en *meubelmakerijen*, die in den rijkdom der wouden hunne grondstof putten. — De hoofdstad eindelijk is bekend voor hare « Weenensche artikelen ».

Handel. — De handel van Oostenrijk overtreft nauwelijks 5 milliard franken. Het *onvoldoende getal uitwegen naar de zee* is hem schadelijk.

Onze handelsbetrekkingen met dit land zijn niet belangrijk. Wij koopen er (slechts voor 15 millioen) : eiken- en notenhout; meubels; petroleum; glaswerk en kristal; eieren en pluimgedierte; granen; huiden en wol; bier en vruchten.

Wij verkoopen er (voor 35 millioen) : vooral weefstoffen en wapens.

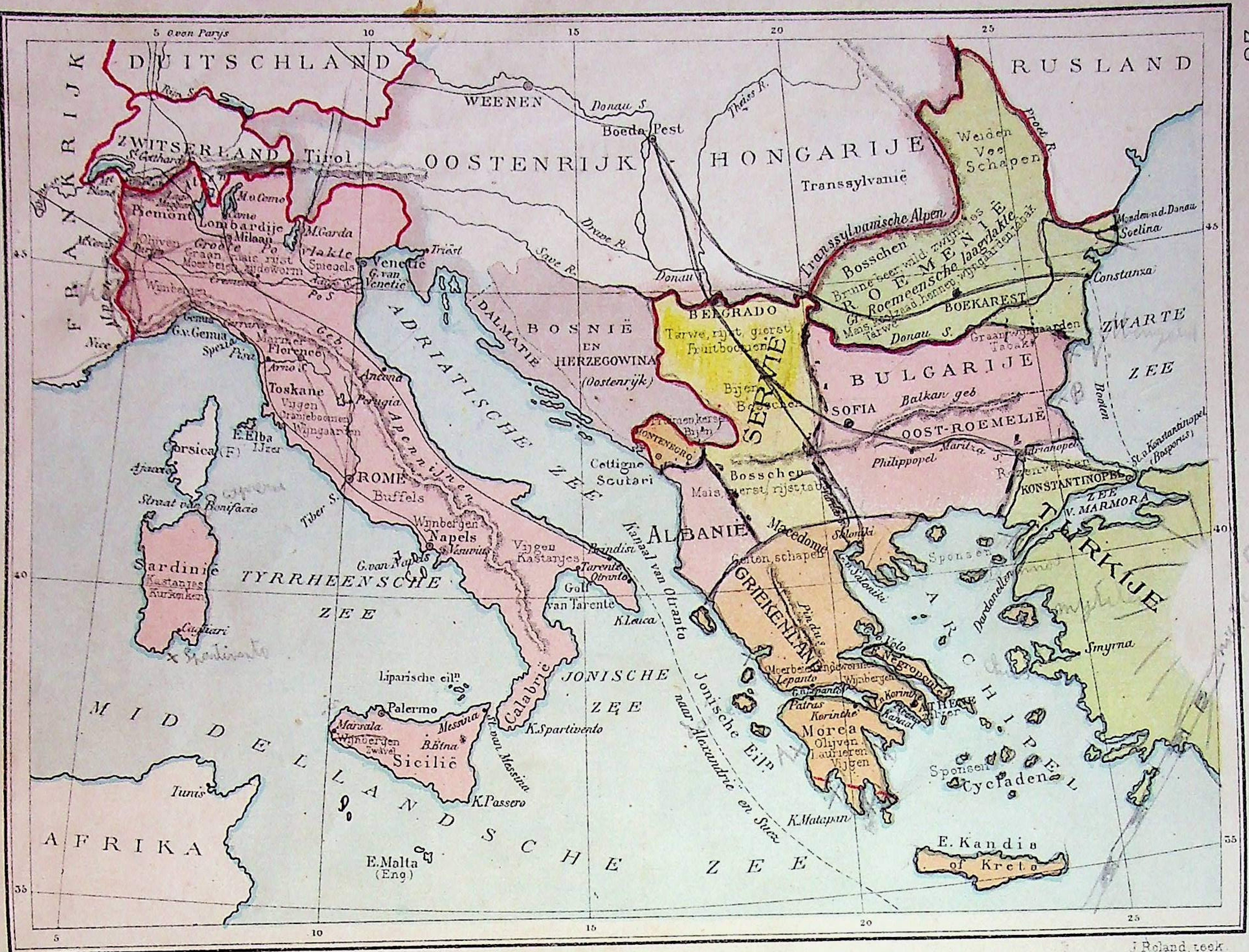
OOSTENRIJK - HONGARIJE.



Ad Wesmael-Charlier uitgever, Namen.

J Roland en Duchesne, teek.

ITALIË. BALKAN-SCHIEREILAND.



Ad. Wesmael-Charlier, uitgever, Namen

J. Roland, teek.

ITALIE.

NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging. — Italië ligt bijna gansch in de Middellandsche Zee. De alpentunnels maken er een natuurlijken uitweg van voor den handel op de Middellandsche Zee.

Oppervlakte. — 10 maal België.

Hoog en laag. — Men kan er onderscheiden : het *vasteland* of de *Lombardische vlakte*, begrensd ten N. en ten W. door de Alpen, ten Z. door de Apennijnen, uitgevende op de Adriatische Zee en door den Po besproeid; — het *schiereiland* met de Apennijnen welke westwaarts af hellen; — de *eilanden* (Sicilië en Sardinië).

Klimaat. — De Povlakte, welke door de bergen aan den verzachtenden invloed van de Middellandsche Zee onttrokken wordt, heeft een *vastelandsklimaat*. Wat van het koninkrijk overblijft heeft een *Middellandsche Zeeklimaat*. — De *moeraskoorts* heerscht in de Maremmen en de Pontijnsche moerassen; in het Z. waait de *sirocco*.

Wateren. — De Po en de Adige zijn *alpenstroomen*. Maar de Po vloeit al spoedig door vlak land en wordt bevaarbaar. De andere stroomen hebben een *Middellandsche* Zeekarakter. — Rondom de Alpen zijn belangrijke meren.

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking. — 35 millioen inw.

Regeering. — *Grondwettelijke monarchie* : de koning oefent de wetgevende macht uit met de *Kamer van Afgevaardigden* en den *Senaat*.

Belangrijke steden. — 13 steden hebben meer dan 100 000 inw. : **Rome** (540), hoofdstad, zetel der pausen; **Napels** (725), de meest bevolkte stad; **Milaan** (600), zijde; **Turijn** (430), oude hoofdstad van Piemont; **Palermo** (340), voornaamste stad van Sicilië; **Genua** (270), eerste haven van Italië; **Florence** (230), kunststad; **Venetië** (160), in de lagunen.

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Italië is een land van *landbouw* en *landbouwnijverheid* en *nog geen groote handeldrijvende Staat.*

Landbouw. — Alle *graangewassen* :

Tarwe; maïs, rijst; wijngaarden (het eerste wijnbouwend land na Frankrijk); alle *zuidvruchtboomen; nijverheidsgewassen : vlas, hennep, katoen; moerbezieën, tabak; suikerbeeten.* — *Fokken* van *groot* en *klein vee; zijdewormen; visscherij : tonijnen, sardijnen, ansjovis, oesters, koralen, sponsen.*

Nijverheid. — Het *gemis aan steenkool* belemmert hare ontwikkeling.

Er zijn vele *steengroeven : marmer* (Carrara) en *zwavel* (Sicilië), grootste opbrengst der wereld; *ijzer* (de eilanden Elba en Sardinië), *zout*, enz. — Slechts twee takken van nijverheid bloeien er : de *weefnijverheid (zijde*, brengt het meest op in Europa, en *stroovlechten)* en de *voedingsnijverheid*. — Ook *kunstnijverheid*.

Handel. — De handel van Italië bedraagt 5 milliard fr.

Wij koopen er (voor 40 millioen) : eetwaren; eieren, wijnen, vruchten en vroege groenten; ruwe zijde, marmer, zwavel; stroowaren en kunstvoorwerpen. Wij verkoopen er (voor 70 millioen) weefstoffen, wapens en glaswerk, spoorweg- en trammaterieel, machines, ijzer en staal; zwavelzuren.

HET BALKANSCHIEREILAND.

NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging. — Het Balkanschiereiland, het oostelijkste der drie zuidelijke schiereilanden van Europa, heeft meer verbrokkelde grenzen en bevat ook verschillende archipels.

Hoog en laag. — Het N.-O. uitgezonderd, waar zich de groote en vruchtbare *Roemeensche laagvlakte* uitstrekt, is de bodem *zeer bergachtig*.

Het land is bezet met bergen, die smalle valleien insluiten, welke als zoovele afdeelingen vormen. Door het bestaan van eenen bergrand langs de westkust, keert het schiereiland den rug naar Europa en zakt naar Azië af.

Klimaat. — In de Roemeensche laagvlakte heerscht een *vastelandsklimaat*, een *zachter* in het binnenland, een *Middellandsche Zeeklimaat* aan de kust.

Wateren. — Zij hebben een Middellandsche Zeekarakter, zijn stortvloeden, of hebben eene bijna droge bedding. Alleen de Donau is een waterweg van eersten rang

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Staatkundige verdeeling. — Het schiereiland omvat één keizerrijk en vijf grondwettelijke koninkrijken :

Het *Osmanisch* keizerrijk : 6 maal België; 6 millioen inw.; hoofdstad, Konstantinopel (950); belangrijke steden : Saloniki (145), Adrianopel (125).

Bulgarije : 3 maal België; 4 millioen 300 d. inw.; hst., Sofia (103).

Roemenië : $4\frac{1}{3}$ maal België; 7 millioen inw.; hst., Boekarest (300).

Servië : $1\frac{2}{3}$ maal België; 3 millioen inw.; hst., Belgrado (90).

Montenegro : $\frac{1}{3}$ van België; 250 duizend inw.; hst., Cettigne (4).

Griekenland : 2 maal België; 2 m. 800; hst. Athene (170); haven, Piraeus (72).

Oost.-Hong. bezit *Dalmatië, Bosnië* en *Herzegowina*. *Kreta* (Kandia) heeft een zelfbestuur.

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Landbouw; nijverheid. — Landbouwstaten.

Turkije is *verachterd* op het gebied van den *landbouw* en nog meer op dat der *nijverheid : zuidvruchtboomen; rozenvelden* rondom Adrianopel; *tabak*; eenige bijzondere takken van nijverheid zooals : *marokijnwaren, tapijten, blanke wapens.*

Bulgarije doet vooral aan *landbouw : tarwe, wijngaarden, tabak, rozen* (Kazanlik).

Roemenië doet ook aan *landbouw*, brengt graangewassen op en voert veel *tarwe* en *maïs* uit, vooral naar België. — *Petroleumbronnen.*

Servië leeft uitsluitend van *landbouw, veeteelt* (varkens en schapen), *fruit* en *boschontginning*

Montenegro is bewoond door *landbouwers* en meer nog door *herders*.

Griekenland, met zijnen bergachtigen en armen bodem (een derde onvruchtbaar) vindt zijn voornaamste middel van bestaan in het kweeken van *Middellandsche Zee vruchten : wijngaard, olijfboom, oranjeboom, citroenen, vijgen, amandelen, moerbeziën*

Handel. — De handel dezer verschillende staten samen bedraagt geen 3 milliard, waarvan meer dan één derde voor Turkije alleen.

Roemenië is onze *voornaamste* leverancier voor de granen (jaarlijks ruim 180 m.).

SPANJE EN PORTUGAL.

NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging. — Het Iberisch schiereiland, dat Spanje en Portugal omvat, is het grootste der drie zuidelijke schiereilanden van Europa. Het ligt ook het meest *afgezonderd* en strekt zich uit naar het Z.-W. van Europa, waarvan het gescheiden wordt door de Pyreneeën. Door zijne massieve grenzen, zijn klimaat en zijnen plantengroei is het meer Afrikaansch dan Europeesch.

Oppervlakte. — 20 maal België : Spanje, 17 maal; Portugal, 3 maal.

Hoog en laag. — Het schiereiland bestaat eerst uit eene groote hoogvlakte in het midden, de *hoogvlakte van Castilië;* in het N.-O er van ligt de groote vallei van den Ebro, in het Z.-W. die van den Guadalquivir. Het helt algemeen westwaarts, naar den Oceaan, af. De hoogvlakte is doorkruist met *sierra's*, die haar in afdeelingen verbrokkelen. Zij loopt *terrasvormig* af naar de zee en eindigt in *vlakten*, die langsheen de grenzen verspreid liggen (Valencia, Murcia, *Andalusië*, Portugeesche kust).

Klimaat. — Het klimaat is zeer verscheiden : *scherp* en *droog* op de hoogvlakte van Castilië; *zeeklimaat*, dus zachter en vochtiger, in het N.-W. en in Portugal; *Middellandsche Zeeklimaat* in het O ; het Z , Andalusië inbegrepen, ondergaat reeds den invloed van het *Afrikaansch klimaat ;* de *solano* waait er.

Wateren. — De stroomen hebben een *Middellandsche Zeekarakter :* met snel verval, onregelmatigen watervoorraad en dikwijls droog. Alleen de Guadalquivir, die door vlakten stroomt, is bevaarbaar en toegankelijk voor zeeschepen tot Sevilla.

SPANJE.

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking. — 19 ½ millioen.

Regeering. — Spanje is eene *grondwettelijke monarchie.* De koning oefent er de wetgevende macht uit samen met de *Cortes;* deze bestaat uit twee Kamers, de *Kamer van Afgevaardigden* en den *Senaat.*

Belangrijke steden. — 7 steden hebben meer dan 100.000 inw. : **Madrid** (600) hoofdstad ; **Barcelona** (590), doet het meest aan nijverheid en handel; **Valencia** (233), handel in oranjeappelen; **Sevilla** (155) geboortestad van Velasquez en Murillo; **Malaga** (131), handel in wijnen; **Murcia** (125); **Saragossa** (112); *Bilbao* (93) eerste haven.

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Spanje doet *weinig aan landbouw en veeteelt,* en de *nijverheid*, die nochtans over zoovele rijkdommen in den ondergrond beschikt, is er zeer *verachterd.*

Landbouw. — De *graangewassen* zijn er onvoldoende voor de volksvoeding.

De boomkweekerij is er de belangrijkste : *wijngaarden* en *zuidvruchtboomen.* Daarbij komen de *tabak*, de *kurkeik* en het *esparto* of *alfa*, waarvan men de vezels vlecht voor het maken van korven of dat men tot *papierdeeg* verwerkt.

Op de hoogvlakte kweekt men *schapen* (merinos) en *geiten ; ezels* en *muilezels*, die men overal als lastdieren gebruikt; *stieren* voor de *stierengevechten* in Andalusië en Aragon; *zijdewormen* en *bijen ; visscherij.*

Nijverheid. — Alleen de *mijnbouw* heeft belang.

Zijne twee voornaamste middelpunten zijn het *Cantabrisch* gebergte, in het N. der hoogvlakte en de *Sierra Morena*, ten Z. — Men vindt enkele *kolenmijnen* in Asturië, Palencia en Andalusië; het *ijzer* is zeer verspreid en van goede hoedanigheid, vooral in Biscaya; de opbrengst aan *koper* is eene der voornaamste der wereld (mijnen te Rio Tinto in Andalusië); *zink* (Biscaya in Asturië), *zilverhoudend lood* (Linares, in Andalusië), *tin* (Galicië). Almaden bezit de rijkste *kwikzilvermijn* van Europa. — Eindelijk de groeven leveren *marmer, arduin, pottenbakkersklei.* Vermelden wij nog het *zout.*

Barcelona heeft *metaalfabrieken* en is het groote middelpunt der *weefnijverheid : katoen, wol, zijde.* Sevilla maakt *kanonnen ;* Toledo *blanke wapens.* La Granja, bij Segovia, heeft eene koninklijke glasblazerij. — Blijft nog over het maken van *olijfolie, wijnen* (Xeres, Malaga, Alicante) en *kurken.*

Handel. — De Spaansche handel bedraagt geene 2 milliard fr.

Wij koopen er (voor 50 millioen) : ertsen (ijzer, lood), vruchten (oranjeappelen, enz); wijnen, tabak en sigaren, kurk; verduurzaamde levensmiddelen en visch.

Wij verkoopen er (voor 40 millioen) : machines en spoorwegmaterieel, glaswerk en kristal; scheikundige stoffen en mesten

PORTUGAL.

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking. — 5 ½ millioen.

Regeering. — Portugal is eene *republiek ;* aan het hoofd er van staat een *voorzitter*, verkozen voor 4 jaar. De wetgevende macht wordt uitgeoefend door de *Cortes*. Deze bestaat uit twee Kamers : *de Kamer der Afgevaardigden* en den *Senaat.*

Belangrijke steden. — Twee steden hebben meer dan 100.000 inwoners : **Lissabon** (390) hoofdstad en aanleghaven; **Oporto** (170), voornaamste haven.

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Portugal is een *landbouwstaat*, maar bijna de helft van den bodem (46 %) is onvruchtbaar.

Landbouw. — Op den eersten rang komt de *wijnbouw*, daarna de *graangewassen* en de *zuidvruchtboomen.*

De *veeteelt* wordt weinig beoefend, maar de *visscherij*, vooral van *sardijnen* en *tonijn*, brengt veel op.

Nijverheid. — Weinig ontwikkeld en eenvormig.

Men maakt er *olijfolie* en *wijnen* (Oporto); bereiding van *was* en *honig. Scheepstimmerwerven* te Lissabon en Oporto.

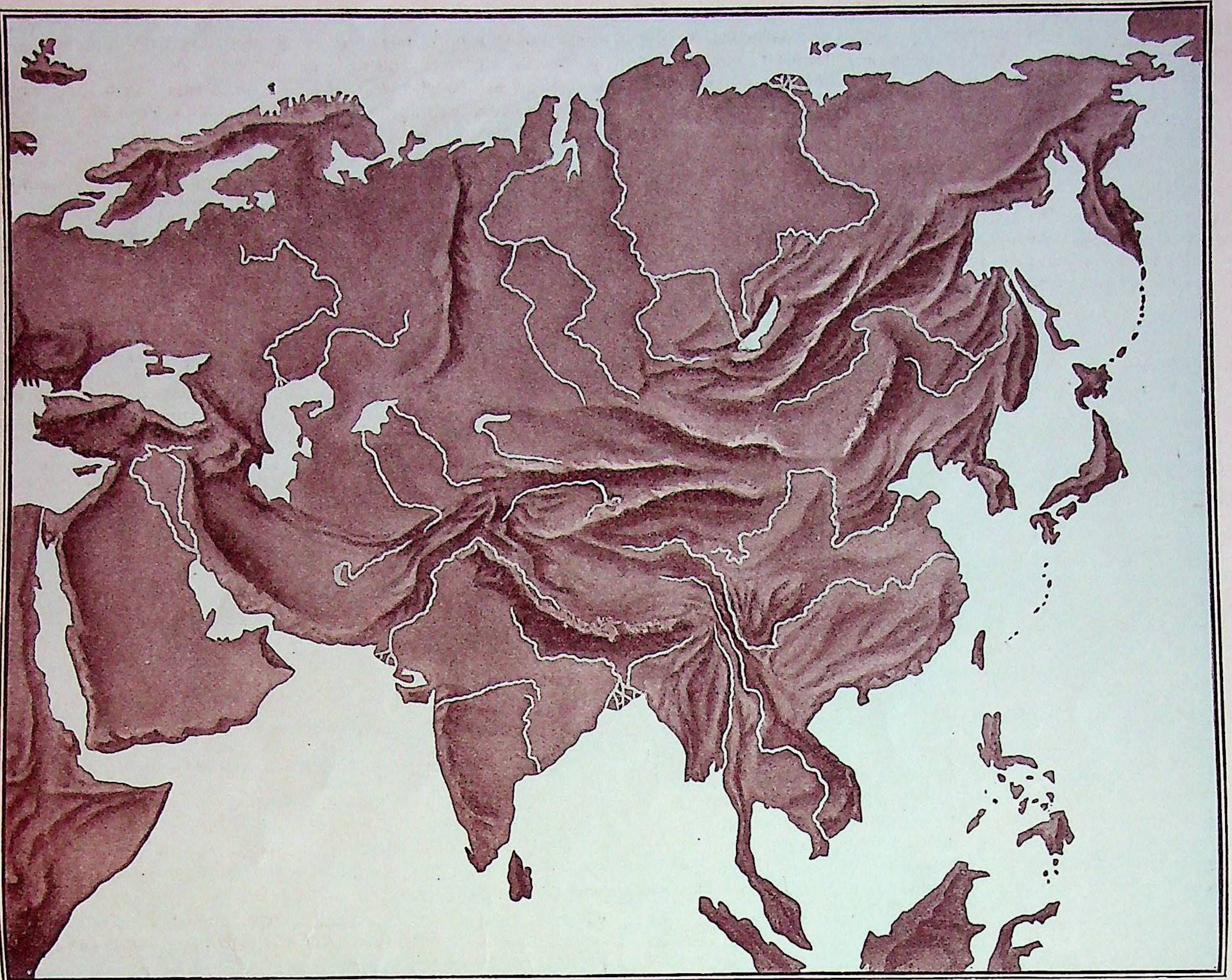
Handel. — De handel van Portugal bedraagt nauwelijks ½ milliard fr.

Wij koopen er (voor 20 millioen) : cacao, koffie, vruchten (amandelen, vijgen), visch, caoutchouc en wijnen. — Wij verkoopen er (voor 20 millioen) : ijzer en staal; granen; houtdeeg; scheikundige stoffen; wapens.

SPANJE EN PORTUGAL.



AZIE.



AZIE.

NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging. — Azië ligt in het N. O. van de Oude Wereld. Het is nauw verbonden met de andere werelddeelen : in het W. met Europa, dat maar een groot Aziatisch schiereiland vormt; in het Z. W. met Afrika door de landengte van Suez; in het Z. O. loopt het naar Australië uit in het schiereiland Malaka en den Soendaarchipel; in het N. O. is het van Amerika sle hts gescheiden door de Beringstraat, die geen 100 Km. breed is en dikwijls bevroren.

Oppervlakte. — 4 maal Europa; het is het grootste der werelddeelen.

Hoog en laag. — In Azië treft men *vooral hoogvlakten* aan. In het binnenland ligt het *Aziatisch hoogland*, dat gesteund is door *machtige bergketens*, waarrond min verheven hoogvlakten en *laagvlakten* elkander opvolgen.

De laagvlakten beslaan in Europa de twee derden der gansche oppervlakte. Zij maken slechts een vierde van Azië uit. Eerst hebben wij de groote *Siberische* laagvlakte, die de voortzetting is van de Baltische laagvlakte van Europa. Zij is eenzaam en bijna onvruchtbaar en strekt zich uit van de Kaspische Zee tot de Beringstraat. Daarna komen de *Chineesche laagvlakte*, in het benedenbekken van den Gelen en den Blauwen stroom, en de *Indische laagvlakte*, op de oevers van Indus en Ganges. Beide laatste zijn zeer vruchtbaar en dicht bevolkt. Eindelijk in het bekken van Eufraat en Tigris ligt het oude *Mesopotamië*, dat eens zoo bloeiend was.

In het Aziatisch hoogland onderscheiden wij : de hoogvlakte van *Tibet*, de hoogste der wereld (gemiddeld 5.000 m. hoog), de hoogvlakte van *Pamir* en die van *Gobi*, welke eene overgroote woestijn vormt. — De andere hoogvlakten zijn : de hoogvlakte van *Dekan*, in Voor-Indië; de hoogvlakte van *Iran*, tusschen de Kaspische Zee en de Zee van Oman; de hoogvlakte van *Anatolië* of Klein-Azië en de hoogvlakte van *Arabië*.

Azië heeft ook de hoogste bergketen, de *Himalaya*, en den hoogsten bergtop der wereld : *Mount Everest* (8.840 m.). De Aziatische ketens kenmerken zich ook door hunne boogvormige ligging. — Ten O. eindelijk wordt Azië afgezoomd door eene lange reeks eilanden : deze zijn gevormd door eene groote bergketen, die ten deele onder de zee ligt en vele vulkanen telt.

Klimaat. — Azië ligt gansch benoorden den evenaar en voor de drie vierden van zijne oppervlakte in de gematigde luchtstreek. Het strekt zich immers voor het grootste gedeelte uit tusschen den Noordpoolcirkel en den Kreeftskeerkring. Deze doorsnijdt de drie zuidelijke scheireilanden : Arabië, Voor-Indië, Achter-Indië. — Algemeen genomen is het klimaat *scherp*; maar ter oorzake van het verschil in lengte en breedte is het natuurlijk zeer afgewisseld. Het is zeer koud in Siberië; zeer warm in den zomer, en zeer koud in den winter op het hoogland; brandend in het Z. Azië bevat tegelijkertijd *de pool der koude* en de *pool der warmte*, dat wil zeggen het punt waar men den laagsten warmtegraad (— 63° en Siberië) en dat waar men den hoogsten warmtegraad (+ 65° dicht bij de Roode Zee) waargenomen heeft. — Voor-Indië, Achter-Indië en Oostelijk-China ondergaan den invloed der *moessons* : vochtige moesson in het Z. W., die veel regen medebrengt van April tot October; droge moesson in het N. O., die gedurende de andere helft van het jaar waait, van October tot April.

Wateren. — Azië heeft eene nogal ingesneden kust. Toch dringen de zeeën niet diep genoeg in land : zekere punten van het binnenland liggen meer dan 3000 Km. van allen oceaan. — Middel-Azië omvat *besloten bekkens* (meren van het hoogland, meer Aral, Kaspische Zee), waarvan de wateren niet in zee uitloopen. Maar groote stroomen, waarvan verschillende onder de langste en grootste der wereld mogen gerekend worden, vloeien langs zijne boorden. Het zijn de *Siberische* stroomen (Ob, Jenissei, Lena, Amoer), die gedurende vele maanden bevrozen zijn en uitmonden in eene zee vol ijs; de *Chineesche* stroomen. (Gele stroom en Blauwe stroom), welke uitmuntende waterwegen zijn, maar dikwijls overstroomen; de *Achter-Indische* stroomen (Mekong), met stroomsnelten; de machtige *Indische* stroomen (Indus, Ganges), welke delta's vormen; de Tigris en de Eufraat, welke samenvloeien en dan Sjat-el-Arab genoemd worden.

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking. — 850 millioen inwoners, of meer dan de helft van het menschdom. Azië is het grootste en ook het meest bevolkte der werelddeelen.

Rassen; talen; godsdiensten. — Het gele ras, in het O., het N. en het midden is het talrijkste (Japanners, Chineezen, Mongolen, Turken). De Hindoe's, Iraniërs, (Perzen, Aghanen) en de Araben, allen ten Z en ten W. van den Ganges, vertegenwoordigen het *blanke* ras. Het *Maleische* ras bewoont het Z. van het schiereiland Malaka en de naburige eilanden. Overal werd de oorspronkelijke kleur gewijzigd door eene talrijke menging.

De voornaamste *talen* zijn het *Japansch*, *Chineesch*, *Hindoestani*, *Arabisch* en *Turksch*.

De vier groote godsdiensten zijn : het *Brahmanisme*, in Indië; het *Boeddhisme* in Achter-Indië, China en Japan (Lhassa, in Tibet, is het godsdienstig middelpunt); de *Islam*, in het grootste gedeelte van West-Azië : Arabië, Aziatisch Turkije, Perzië, Indië (Mekka, in Arabië, godsdienstig middelpunt); eindelijk het *Christendom*, dat in Palestina ontstond

en aanhangers telt in Siberië en Aziatisch Turkije (Armenië, Anatolië, Syrië) en in de verschillende andere landen.

Bij deze godsdiensten moeten nog de nationale godsdiensten gevoegd worden, zooals het *Confucianisme* en de *eeredienst der voorouders* in China en het ruwe *heidendom* der noordelijke volkeren.

Staatkundige verdeeling. — Omtrent de helft van Azië behoort aan Europeesche mogendheden : vooral Rusland, Engeland en Frankijk. Toch heeft Azië ook belangrijke onafhankelijke Staten : het Japansch keizerrijk, China, het koninkrijk Siam, het emiraat Afghanistan, het Perzisch rijk en het Osmanisch rijk.

1. *Aziatisch Rusland* bestaat uit *Siberië*, *Turkestan* en *Transkaukasië*. Het is zeer groot, maar bijna niet bewoond. — Siberië is eene groote vlakte, met zeer streng klimaat en eene der minst bevolkte streken der wereld; het heeft dezelfde plantengordels als Rusland, en brengt graan, hout en goud op. De Transsiberische spoorweg doorkruist gansch Siberië. — Turkestan is bezet met steppen en woestijnen; het is eene streek van *akkerbouw* (graangewassen en katoen) en *veeteelt* (geiten, paarden, kameelen en ossen); het wordt doorkruist door den Transkaspischen spoorweg. — Transkaukasië *doet aan landbouw*, maar levert in de eerste plaats petroleum op (Bakoe).

Voornaamste steden. — **Tiflis, Bakoe, Taschkent, Irkoetsk.**

2. *Japan* bestaat uit eilanden en bekleedt, ten O. van Azië, dezelfde ligging als de Britsche eilanden ten opzichte van Europa. Het is een *landbouwstaat* (rijst, thee, moerbeziën, bloemen waaronder vooral de nationale bloem, de chrysanthemum) en een land van *nijverheid*, (steenkool, koper, zijde en katoen, porselein, metaalbewerking en scheepstimmerwerven). Japan, overbevolkt en gansch modern, is eene groote *huishoudkundige* en *militaire* mogendheid geworden, die voor zich de heerschappij eischt over het verre Oosten en den Stillen Oceaan (geel gevaar). Reeds is Korea (Seoel) eene ware Japansche kolonie geworden.

Voornaamste steden. — **Tokio**, de hoofdstad; **Jokohama**, hare haven; **Kioto** en zijne haven **Osaka**.

3. *China* vormt nu eene republiek en telt pas 100 millioen inwoners minder dan Europa (400 millioen). Het is in de eerste plaats een *bandbouwstaat*, die veel rijst opbrengt (waarop de volksvoeding steunt), thee (de nationale drank) en zijde (zijdewormteelt). Langen tijd bleven de vreemdelingen er buitengesloten; maar sedert eenige jaren staat het land open voor Europeesche nijverheid en handel.

Voornaamste steden. — **Peking**, de hoofdstad; **Kanton, Shanghai, Hankau, Foe-tschou, Hang-tschou, Nanking.** Aan de Engelschen, **Hong-Kong.**

4. *Achter-Indië* heeft nog slechts éénen onafhankelijken staat, het koninkrijk *Siam*, hst. Bangkok. Het is verdeeld tusschen Frankrijk, ten O., en Engeland, ten W. Frankrijk bezet er *Tonkin* (Hannoï), *Annam* (Huë) en *Cochinchine* (Saïgoen). Engeland bezit er vooral *Birma* met Rangoen, en *Singapore*.

5. *Voor-Indië*, evenals China dicht bevolkt (300 millioen inw), is de voornaamste onder de Britsche koloniën, en vormt het *Keizerrijk Indië*. Het brengt vooral op rijst, thee, tarwe, suikerriet, katoen en jute ; dank zij de steenkolen begint Indië ook aan *nijverheid* te doen (katoen- en jute-weverij) ; het is ook reeds eene *handelsmogendheid*.

Voornaamste steden. — **Calcutta, Bombay, Madras, Benares, Delhi.**

6. *Iran* bevat *Perzië*, hst. Teheran, *Afghanistan*, hst. Kaboel en *Beloedsjistan*, met Kelat als voornaamste stad. Het is eene dorre streek, die weinig bevolkt is. De landbouwrijkdommen worden er haast niet ontgonnen, bij gebrek aan verkeerswegen, en worden door Engeland en Rusland betracht.

7. *Arabië* is een groot schiereiland, in het midden bezet met woestijnen : de kusten der Roode Zee en der Perzische golf behooren tot het Osmanisch rijk. Het overige land is onafhankelijk. Engeland bezit er Aden.

Voornaamste steden. — **Mekka en Medina.**

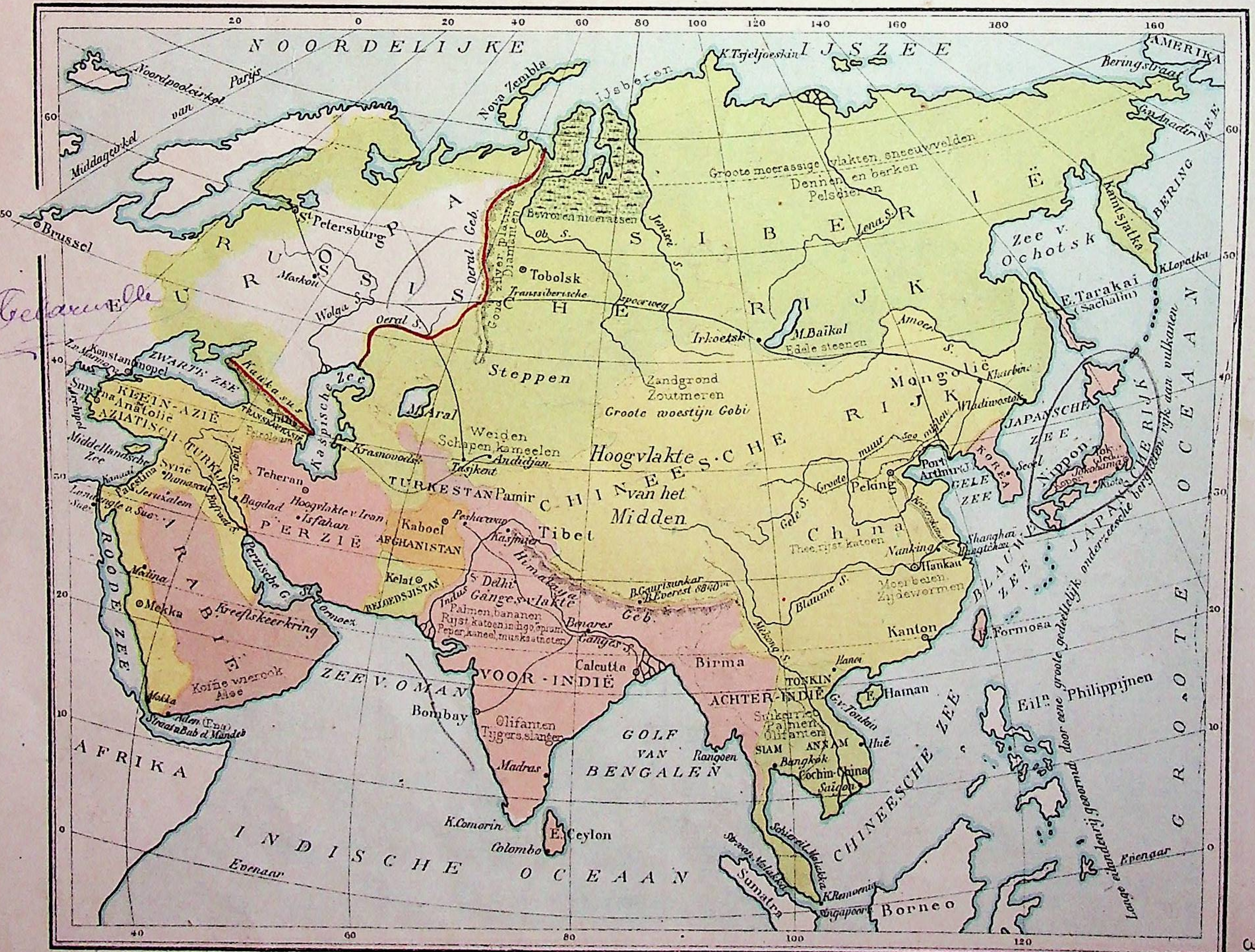
8. *Aziatisch Turkije* bevat streken met afwisselend voorkomen en rijkdom, zooals Anatolië of Klein-Azië, Armenië, Syrië en Palestina. Weleer waren deze streken zeer voorspoedig, maar onder de Turksche heerschappij zijn zij vervallen.

Voornaamste steden. — **Smyrna, Bagdad, Damascus, Jeruzalem.**

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Azië bezit vele *edele metalen* en ook vele *edelsteenen*. — Men vindt er alle *plantengordels*, van de toendra tot de planten der gematigde en der heete luchtstreek. — Ook het dierenrijk is afwisselend : ren- en pelsdieren in het W. ; kameelen, jaks, geiten in het midden; buffels, tijgers, olifanten, in het Z. — De *nijverheid* telt eenige bijzondere takken (porselein, zijden en katoenen stoffen, tapijten, reukwerk).

De *handel* van België met Azië bedraagt 370 millioen (260 invoer, 110 uitvoer), en gebeurt bijna uitsluitend met Engelsch-Jndië, China, Japan en Achter-Indië.

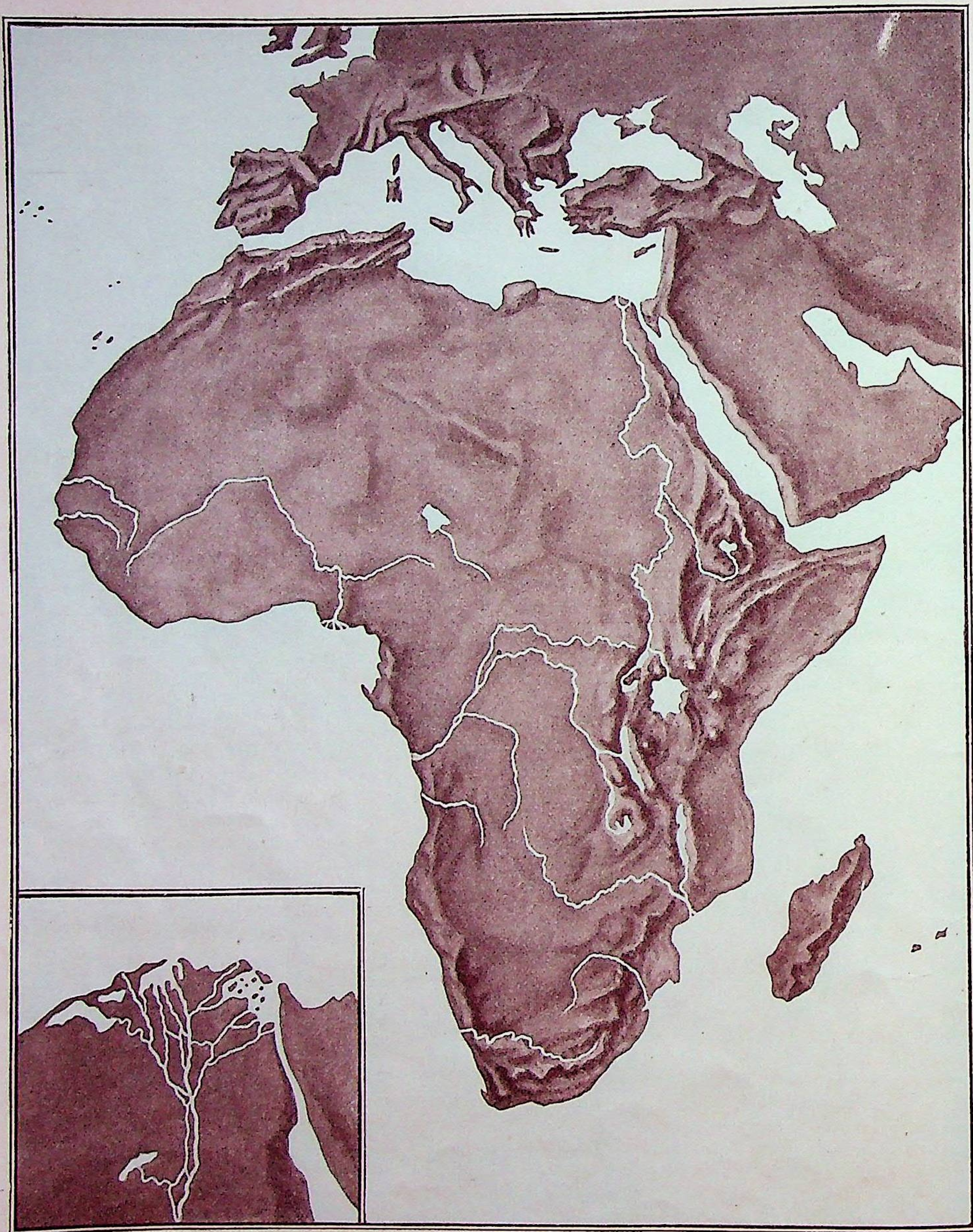
AZIË.



Ad. Wesmael-Charlier, uitgever, Namen

J. Roland, teek.

AFRIKA.



NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging. — Afrika vormt het Z.-W.-gedeelte van de Oude Wereld. Het is met Azië verbonden langs het N.-W. door de landengte van Suez. In het N. is het, ondanks de Middellandsche Zee, maar weinig van Europa gescheiden; de straat van Gibraltar immers is niet breed en naar Sicilië heeft men slechts eenige kilometers. Ten W. ligt de Atlantische Oceaan tusschen Afrika en Amerika. Alleen ten Z. ligt het gansch afzonderd : het loopt uit in de richting van de groote en haast eenzame Zuidelijke IJszee.

Oppervlakte. — 3 maal Europa.

Hoog en laag. — Afrika vertoont eene reusachtige *hoogvlakte*, aan de *kusten* afgezet met *bergketens*, die *terrasvormig* naar de zee afloopen. Terecht heeft men zijn algemeen voorkomen vergeleken bij eenen omgekeerden schotel. — De hoogvlakte vertoont eene *inzakking*, die gevormd wordt door eene reeks bekkens, en met groote meren doorzaaid is. In het N. van den Atlantischen Oceaan tot de Roode Zee is Afrika doorsneden door eene soort plat vlak, de Sahara-woestijn De bodem stijgt in het Z., in Engelsch-Zuid-Afrika. — Afrika is *massief* van vorm en is het meest besloten der werelddeelen.

Klimaat. — Afrika is vooral het land der verzengende luchtstreek. Het wordt doorsneden door den evenaar en de twee keerkringen en heeft slechts één vijfde van zijn grondgebied in de gematigde luchtstreek. Het is ook *het heetste* der vijf werelddeelen. — Aan weerszijden van den evenaar heeft men dezelfde klimaatgordels : eerst den *evenaarsgordel*, altijd warm en zeer vochtig; twee *heete* gordels (Soedan, ten N., het Zambesigebied, ten Z.), ook bijna altijd even warm, maar met afwisselende regen en droogte; twee *woestijngordels* (Sahara, ten N., Kalahari, ten Z.) met groote verschillen in den warmtegraad en uiterst droog; eindelijk twee *gematigd warme gordels* (gebied der Middellandsche Zee; Kaapkolonie ten Z.).

De streek tusschen de beide keerkringen staat onder den invloed den *passaatwinden*, die gedurende gansch het jaar uit het N. O. waaien op het Noordelijk halfrond en uit het Z. O op het Zuidelijk halfrond.

Wateren. — Afrika heeft eene weinig ingesneden kust. Van daar de massieve vorm van het vasteland en de achterlijke staat van de bevolking van het binnenland. — De stroomen zelf (Nijl, Senegal, Niger, Congo, Oranjerivier, Zambesi), laten niet toe ver in het land te dringen. De scheepvaart wordt er onderbroken door watervallen en stroomsnelten, en wanneer men de hoogvlakte afstijgt, hebben zij eenen zeer ongelijken watervoorraad. Ook zijn zij slechts bevaarbaar op enkele deelen van hunnen loop, ofwel in het tijdstip van hoogwater. Buiten deze stroomsnelten, hebben de Afrikaansche stroomen nog als kenmerk dat zij alle eenen boog, bijna eenen kring, beschrijven. — Midden-Afrika is, met Noord-Amerika, de streek der groote meren (Victoria, Tanganika, Niassa).

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking — Omtrent 150 millioen inwoners.

Rassen; talen; godsdiensten. — Twee voorname rassen bewonen Afrika : het *blanke* ras, zeer verbruind, bewoont in het N. de kuststreken der Middellandsche en der Roode Zee (Berberen, Arabieren, Egyptenaren, Abessiniërs, Somaliland); het *zwarte* ras is verspreid over het midden en het Z. en bevat verschillende typen (Bantoe's); tusschen beide rassen in, van den Senegal tot den Nijl, wonen zeer gemengde volkeren.

Al deze volkeren hebben hunne eigene taal. *Turksch* en *Arabisch* worden gesproken en het N van Afrika; *Soeahelisch*, half Arabisch, half Bantoesch, is de handelstaal van heel den Indischen Oceaan; Engelsch, Fransch, Portugeesch, Hollandsch en Duitsch worden in de Europeesche koloniën gesproken.

Ook de godsdienst verschilt zeer: meest alle negers zijn aanhangers van het *fetisjisme;* de *Islam* der Berberen en Arabieren heeft zich ver naar het Z. en het O. verspreid; het *Christendom* telt aanhangers in Egypte, Abessinië en de Europeesche koloniën.

Staatkundige verdeeling. — Afrika is bijna gansch in de handen der Europeanen : de eenige Staten, welke onafhankelijk bleven, zijn *Abessinië* (hst. Adis-Abeba) en de negerrepubliek *Liberia* (hst. Monrovia). Het overige land is verdeeld (bezitting, protectoraat, bezetting) onder Frankrijk, Engeland, Duitschland, België, Portugal, Spanje en Italië.

1. *Frankrijk* bezit meer dan één derde van Afrika. Zijn koloniaal rijk bestaat uit *Algerië*, *Tunis* en *Marokko* (protectoraat) *Fransch West-Afrika* (Senegal, Boven-Niger, een deel van Guinea, Algerijnsche Sahara), *Fransch Equatoriaal-Afrika* (Fransch Congo, Oebangi-Schari, Tsaad-meer), Fransche *Somalikust* (Dsjiboeti) en *Madagaskar*.

De rijkdom van Algerië, Tunis en Marokko bestaat vooral in landbouwvoortbrengselen : graangewassen, olijfboom, wijngaarden, vroege groenten.

Voornaamste steden. — **Algiers, Tunis, Oran, Fez.**

Senegal voert hars en aardnoten uit (voornaamste middelpunten, St. Louis en Dakar); Guinea, meubelhout, palmolie, caoutchouc en goud ; Fransch Congo, ivoor en caoutchouc; Madagaskar, rijst en goud.

2. *Engelands* koloniaal gebied is maar half zoo groot als het Fransche, maar even bevolkt. Het bevat: *Egypte* (bezetting), *Gambia*, een deel van *Guinea*, *Nigeria*, de *Zuid-Afrikaansche Unie* (Kaapkolonie, Oranjekolonie, Transvaal), *Rhodesia*, *Engelsch Oost-Afrika* en Engelsche *Somalikust*.

Onder het zoogezegde gezag van den Khedive, wordt Egypte feitelijk bestuurd door Engeland, dat het zeer bloeiend maakt. Het land is zijne bekende vruchtbaarheid verschuldigd aan de jaarlijksche overstrooming van den Nijl. De bewatering, die onderhouden werd door het optrekken van groote dammen, heeft de landbouwopbrengst grootelijks vermeerderd : tarwe, rijst, katoen, suikerriet. Door het kanaal van Suez (Port-Saïd naar Suez) beheerscht Egypte den zeeweg naar Indië.

Voornaamste steden. — Kaïro, de meest bevolkte stad van Afrika; Alexandrië, de grootste haven.

Onder de benaming *Zuid-Afrikaansche Unie* vereenigde Engeland zijne Zuid-Afrikaansche bezittingen en gaf hun een zelfstandig bestuur. Eertijds deed deze streek alleen aan *veeteelt* (schapen en ossen), maar sedert dien is zij een der rijkste *mijndistricten* der wereld geworden; zij levert het meeste goud (mijnen van Johannesburg, in Transvaal) en diamant (mijnen van Kimberley, in Oranje-kolonie).

Voornaamste steden. — Kaapstad, Johannesburg, Pretoria.

3. *Duitschland* bezit in Afrika een koloniaal gebied, dat groot is, maar niet belangrijk. Het omvat vier afgezonderde gewesten : *Togo* (kust van Guinea), *Kameroen*, *Duitsch Zuid-West-Afrika* en *Duitsch Oost-Afrika*.

4. *Belgisch Congo* (zie verder).

5. *Portugal* bezet een deel van *Guinea* met de *Madeira-* en de *Kaapverdische* eilanden, *Angola* of Portugeesch Congo, eindelijk *Mozambique* of Portugeesch Oost-Afrika.

6. *Spanje* bezit de *Canarische* eilanden, de *Marokkaansche presides* of militaire posten, *Rio de Oro* op de boorden der Sahara, en *Spaansch Guinea* in Duitsch Kameroen ingesloten.

7. *Italië* bezit *Erithrea*, langs de Roode Zee, Italiaansch *Somaliland* en *Tripoli*, onlangs aan de Turken ontnomen.

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — In het *delfstoffenrijk* wordt Afrika gekenmerkt, evenals Azië door zijnen rijkdom aan *edele metalen* en *edelsteenen* Zijn rijkdom aan gewone metalen is nog onbekend; in Algerië wordt veel *ijzer* gevonden en in Katanga (Belgisch Congo) veel *koper*.

In het plantenrijk onderscheidt men 1e het *evenaarswoud*, reusachtig, bijna ondoordringbaar, rijk aan timmer- en meubelhout, caoutchouc-boomen en- ranken, oliepalmen, kokosboomen en banaanboomen; 2e rondom dit woud, de *savanne*, met hoog gras bedekt (brousse of steppe) of bezet met boomen (park); wanneer zij bebouwd wordt, brengt deze streek graangewassen op (sorgho, maïs, gierst), alsook aardnoten en den katoenboom; hare boomen en struiken leveren alle soorten van hars; 3e in de twee gematigd warme gordels vindt men *vruchtboomen*, oranjeboom, citroenboom, vijgenboom, olijfboom, dadelboom, wijngaard; ook kurkeiken, cederboomen en graangewassen.

Het Afrikaansch *dierenrijk* heeft als kenmerk zijne sterke vormen en zijn hoogen lichaamsbouw : olifanten, neushoorndieren, giraffen en alle groote roofdieren; men vindt er ook vele schadelijke dierensoorten, vooral sprinkhanen in het N. en de tsetsevlieg in Midden-Afrika.

Buiten eenige inlandsche takken (marokijn, rietsuiker, wijnen, hars) heeft Afrika geene *nijverheid*. De *handel* met België is van weinig belang : nauwelijks 150 millioen, waarvan meer dan de helft met Belgisch Congo; de rest bijna uitsluitend met Egypte, Algerië en de Kaapkolonie.

AFRIKA.

EUROPA
Londen
Antwerpen
Brussel
Parijs
Madrid
Lissabon
Rome
Konstantinopel
ZWARTE ZEE
KASPISCHE ZEE
Azor en En (Port)
Str. v. Gibraltar
Algiers
Oran
Constantine
Tunis
K. Bon
E. Madeira (Port)
MAROKKO
Marokko
Palmen
Fez
ALGERIË
Atlas
Kurkeiken
Dadels
TUNIS
Tripoli
TRIPOLI
Fezzan
MIDDELLANDSCHE ZEE
AZIË
Canarische E. (Sp)
Alexandrië
Port Saïd
Landengte van Suez
Suez
Kaïro
Palmen
Katoen
EGYPTE
ROODE ZEE
ARABIË
Rio de Oro (Sp)
Kreeftskeerkring
K. Blanco
SAHARA OF GROOTE WOESTIJN
NUBIË
St. Louis (Fr)
Timbocktoe
Niger S.
Leeuwen, struisvogels
Boa's
K. Verde
SENEGAMBIË
Senegal S.
Tsaad M.
ERYTHREA
Aden
G. v. Aden
E. Socotora
Str. v. Bab el Mandeb
Gondar
ABESSINIË
Djibouti (Fr)
ENG. SOM.
K. Guardafui
NIGRITIË OF SOEDAN
GUINEA
(Eng.) (Duitsch)
Eng.
Schari S.
Addis-Abeba
IT. SOMALI
LIBERIA
Mourovia
Kust van Guinea
Leeuwen, slangen
Nijl S.
KAMEROEN
Duitsch
Ubangi R.
Kongo S.
Golf van Guinea
BELGISCH
Stanleyville
Albert M.
OOST AFRIKA
ENG.
Evenaar
FRANSCH
KONGO
Stanley Pool
Brazzaville
KONGO
Stanley Pool
Leopoldstad
Ivoor
Victoria M.
DUITSCH
Tanganjika
OOST-AFRIKA
Banana
Kongo S.
Matadi
Boma
Zanzibar (Eng.)
Lualaba R.
E. Ascension
ATLANTISCHE OCEAAN
PORTUGEESCH
St. Paul de Loanda
KONGO
Eng.
Nyassa M.
Mozambique
E. St. Helena
Zambezi S.
RHODESIA
Port. Oost
Mozambique
Kanaal van Mozambique
MADAGASKAR (Fr)
Tananarive
E. Mauritius
E. Réunion (Fr)
DUITSCH
ZWAFRIKA
Eng.
Sofala
Steenbokskeerkring
Zandwoestijnen van Kalahari
Johannesburg
TRANSVAAL
Pretoria
Kaffers
Hottentotten
Kimberley
Goud
Diamanten
ORAN. S.
Oranje S.
Bloemfontein
KAAPKOLONIE
Kaffers
Goud
Diamanten
Struisvogels
Kaapstad
K. de Goede Hoop
INDISCHE OCEAAN

DELTA en KANAAL VAN SUEZ.

MIDDELLANDSCHE ZEE
Rosette
Damietto
Port-Saïd
Alexandrië
Delta
Kanaal
Pyramieden
Kaïro
Suez
ROODE ZEE
Nijl S.

Ad Wesmael-Charlier, uitgever, Namen

50 100 150 200 250 300 350 400 Myriam

J. Roland, teek.



AMERIKA.



NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE.— Ligging.— De Oude Wereld strekt zich uit van W. naar O., de Nieuwe van N. naar Z., van de eene pool naar de andere. Amerika ligt tusschen twee oceanen, den Grooten of Stillen Oceaan en den Atlantischen Oceaan. De laatste scheidt het van Europa en Afrika; de eerste van Azië, uitgenomen in het N., waar beide vastelanden dicht bij malkaar komen aan de Beringstraat. Het bestaat uit twee groote driehoekige schiereilanden, die zeer breed zijn in het N. en naar het Z. puntvormig uitloopen : *Noord-Amerika* en *Zuid-Amerika*, door de landengte van Panama verbonden.

Oppervlakte. — 4 maal Europa, waarvan meer dan de helft voor Noord-Amerika, en iets minder voor Zuid-Amerika.

Hoog en laag.— De bodem bestaat, van N. naar Z., uit eene *lange reeks vlakten* tusschen *twee rijen bergen :* ten W. de grootste bergketen der wereld (het Rotsgebergte en de Andes); ten O. eene minder verhevene en afgebroken lijn (Alleghaniesgebergte, bergland van Guyana en van Brazilië). De westerketen heeft vulkanen, zoodat de Amerikaansche vuurspuwende bergen, evenals de Aziatische, op rij langs den Grooten Oceaan liggen. — In zijne algemeene voorstelling en zijne kust gelijkt Zuid-Amerika veel op Afrika.

Klimaat. — Door hunne ligging van N. naar Z., aan weerszijden van den evenaar, hebben de beide Amerika's *alle klimaatgordels*, van het koudste en strengste klimaat der poolstreken tot het warmste en brandendste der heete luchtstreek. De Noordpoolcirkel en de Kreeftskeerkring loopen door Noord-Amerika; de Evenaar en de Steenbokskeerkring door Zuid-Amerika. Het gevolg er van is dat het eerste voor het grootste gedeelte tot de gematigde luchtstreek behoort, het tweede tot de heete luchtstreek.

Wateren. — Amerika heeft *vlaktestroomen* (Mackenzie, St-Laurens, Mississippi, Orinoco, Amazonenstroom, Rio de la Plata.) Als kenmerken hebben zij : eenen langen loop, een uitgestrekt bekken en een zeer grooten watervoorraad. Zij zijn uitstekende waterwegen en dikwijls gemakkelijk met elkaar te verbinden.— De Mississippi-Missouri is de langste stroom der wereld (7.200 Km); de Amazonenstroom heeft den grootsten watervoorraad en het grootste bekken : zijn gebied is zoo groot als de drie vierden van Europa (zie diagram nr 1). — Noord-Amerika is, evenals Afrika, het land der groote meren : Groote Slavenmeer, Berenmeer, Bovenmeer, meer Michigan, meer Huron, meer Erie, meer Ontario. Deze laatste vormen de grootste zoetwatermassa der aarde.

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking. — 170 millioen inw.

Rassen; talen; godsdiensten. — De Amerikanen (Indianen of Roodhuiden), die van de eerste bewoners dezer gewesten afstammen, behooren tot het *koperkleurig* ras; hun getal neemt van dag tot dag af. — Het *blanke* ras is er door inwijking overheerschend geworden : in Noord-Amerika heeft men het *Angelsaksische* ras, met *Fransche* bestanddeelen in Canada; het *Latijnsche* ras vindt men in Mejico, Midden-Amerika, de Antillen en in heel Zuid-Amerika (Portugeezen in Brazilië; in de andere landen Spanjaarden met verschillende mestiezen : kreolen, enz.) — Het *zwarte* ras wordt aangetroffen in het. O. der Vereenigde Staten, de Antillen, de Guyana's en in Oost-Brazilië; het bestaat uit de afstammelingen van slaven, die uit Afrika ingebracht werden. — Tot het *gele* ras behooren de Eskimo's van Labrador en de noordpoolstreken en de ingeweken Chineezen en Japanners.

De inlandsche volkeren hebben elke hunne eigene taal. Iedere Europeesche natie heeft hare taal ingevoerd in de streek, die zij koloniseerde : men spreekt Engelsch en Fransch in Canada; Engelsch in de Vereenigde Staten; Spaansch in de republieken van het midden en het Zuiden; Portugeesch in Brazilië. — De wilde volkeren hebben meest een nog ruw *fetisjisme* als eeredienst. Het *Christendom* is de godsdienst van het blanke ras : Protestantisme bij de Angel-Saksen, Katholicisme bij het Latijnsche ras.

Staatkundige verdeeling. — Zooals nu Afrika, telde ook eens de Nieuwe Wereld niets dan Europeesche koloniën; deze hebben echter hunne onafkankelijkheid veroverd en nu is Amerika een *land van republieken*.

NOORD-AMERIKA. — Het bevat : het *Gebied van Canada*, de *Vereenigde Staten*, *Mejico*, de kleine Staten van *Midden-Amerika*, de *Antillen* en *Groenland*.

1. Het *Gebied van Canada* (hst. Ottawa) is eene Britsche kolonie, maar heeft een nogal vrij bestuur. Het is eene uitgestrekte streek, die bijna zoo groot is als Europa, maar weinig bevolkt (7 millioen inw.) Dit laatste moet hieraan toegeschreven worden dat het land vooral bestaat uit *eenzame vlakten*, in het N., en uit *wouden*, van den eenen oceaan tot den anderen. Alleen het Zuiden, (vroeger *de Prairie)* is bedekt met *graanvelden*, die buitengewoon vruchtbaar zijn. Bij den rijkdom van *land-* en *boschbouw* moeten nog gevoegd worden die van den *mijnbouw*, welke zeer verscheiden zijn, vooral *goud* in Klondyke (Dawson city); die der *visscherij* (kabeljauw in New-Foundland) en der *jacht* (pelsdieren). De Canadian Pacific spoorweg (Halifax-Quebec-Vancouver) legt de reis van den Atlantischen naar den Stillen Oceaan af in 5 dagen. Voornaamste steden : Montreal, Toronto, Quebec, Vancouver.

2. De *Vereenigde Staten* (hst. Washington) vormen eene *bondsrepubliek* van 48 Staten. De oppervlakte is

bijna zoo groot als die van Europa; er zijn meer dan 92 millioen inw. De Vereenigde Staten vormen den grootsten *landbouwstaat* der wereld, het tweede *nijverheidsland* en den derden *handelsstaat*. Zij zijn een land van *akkerbouw* en brengen maïs en koren op in het N. en het midden, katoen en suikerriet in het Zuiden. Zij zijn een land van *veeteelt*, dat vooral vleesch oplevert; zij komen vooraan voor de teelt van varkens en runderen. Zij zijn een land van *mijnbouw* en brengen het meest steenkool, ijzer, koper, lood en petroleum op; zij zijn de eenige staat die tegelijk veel goud (Californië en Alaska) en zilver opbrengt. Zij zijn een land van *nijverheid*, dat vooraan komt in de voedingsnijverheid (maalderij en verduurzaamde levensmiddelen) en in de metaal-, weef-, en electrische nijverheid. Zij zijn een *land van handel*, dat voor meer dan 18 milliard zaken doet; aldus komt het onmiddellijk na Groot-Brittannië en Duitschland. Als voornaamsten spoorweg heeft men er den Pacificspoorweg, van New-York naar San-Francisco.

Zooals Groot-Brittannië en Duitschland bijna hebben de Vereenigde Staten 50 steden van meer dan 100 000 inw. waarvan 3 met meer dan anderhalf millioen en 5 andere met meer dan een half millioen. De meest bekende zijn New-York (4 millioen 800 d.) de tweede stad der wereld voor de bevolking en de eerste haven voor de tonnenmaat der schepen; Chicago (2 m. 200 d.); Philadelphia (1 m. 600 d.) St-Louis, Boston, Baltimore, San Francisco, Nieuw-Orleans.

3. *Mejico* (hst. Mejico), 15 millioen inw. brengt veel zilver op. Voornaamste haven : Vera-Cruz.

4. De *Staten van Midden-Amerika* ten getale van 6 (Guatemala, Salvador, Honduras, Nicaragua, Costa-Rica, Panama); zij zijn van weinig belang.

5. De *Antillen*, vooral met negers bevolkt, zijn Europeesche of Amerikaansche koloniën, met uitzondering van *Cuba* (hst. Havana), dat eene republiek is, door de Vereenigde Staten beschermd en *Haïti*, gevormd door twee onafhankelijke republieken (Haïti en San Domingo). *Porto-Rico* hoort toe aan de Vereenigde Staten; *Jamaïca* aan Engeland. Al deze eilanden zijn volkrijk en vruchtbaar; zij verbouwen en voeren vooral uit koloniale waren : koffie, tabak, suikerriet, cacao.

6. *Groenland* is eene ijsstreek, die bijna woest en verlaten is en aan Denemarken toebehoort.

ZUID-AMERIKA. — Het bevat : *Columbia*, *Venezuela*, de *Guyana's*, *Ecuador*, *Peru*, *Bolivia*, *Chili*, *Argentina*, *Uruguay*, *Paraguay* en *Brazilië*.

1 en 2. *Columbia* (hst. Bogota) en *Venezuela* (hst. Caracas) zijn niet rijk. Mer verbouwt er meest koffie en cacao; de veeteelt wordt beoefend in de vlakten van den Orinoco, *Llano's* genaamd.

3. De *Guyana's* zijn Europeesche koloniën : Engelsch Guyana, hoofdplaats Georgetown; Hollandsch Guyana, hoofdpl. Paramaribo; Fransch Guyana, hoofdpl. Cayenne. Zij brengen goud voort.

4. *Ecuador* (hst. Quito, eene stad die zeer hoog gelegen is en omringd van vulkanen).

5. *Peru* (hst. Lima), brengt goud, zilver en koper voort en voert guano uit de Chincha-eilanden.

6. *Bolivia* (hst. Sucre of Chuquisaca, min bevolkt dan La Paz), is een vastelandsstaat met veel metalen.

7. *Chili* (hst. Santiago), heeft Valparaiso als groote haven. Het is een land van mijnbouw in het N., van landbouw in het midden, van veeteelt in het Z. Het voert nitraat uit. De transandische spoorweg verbindt het met Buenos-Aires.

8. De Republiek *Argentina* (hst. Buenos-Aires), zes maal zoo groot als Frankrijk, telt slechts 7 millioen inw., waaronder meer dan 1 millioen inwijkelingen, vooral Europeanen. Argentina doet aan *landbouw* (tarwe en maïs) en *veeteelt* : 5 millioen paarden, 25 millioen ossen, 70 millioen schapen leven er op de weiden der *pampa's*. Het is met Roemenië het land, dat het meest granen naar België zendt en dat, van alle Amerikaansche Staten, het meest zaken met ons doet. Buiten de graangewassen voert het vele huiden, wol, gezouten of bevrozen vleesch, vleeschextract, enz. uit.

9 en 10. *Uruguay* (hst. Montevideo) en *Paraguay* (hst. Assuncion) hebben dezelfde middelen van bestaan.

11. *Brazilië* (hst. Rio de Janeiro) is een overgroote Staat, groot als de 4/5 van Europa, die aan al de andere Staten van Zuid-Amerika paalt, Chili uitgezonderd. Toch heeft het maar 20 millioen inw., want de kuststreek alleen is dicht bevolkt. Het binnenland vormt het gebied der *selva*' s of maagdelijke wouden. Deze zijn rijk aan caoutchoucboomen en ranken van alle slag. Brazilië, dat eens veel goud en diamant opleverde, is nu een *landbouwstaat*. Het komt op den eersten rang voor de opbrengst aan caoutchouc en voor den uitvoer van koffie. Andere merkwaardige gewassen zijn : suikerriet, katoen, rijst, cacao en tabak. Ook doet men er veel aan *veeteelt*.

Voornaamste steden. — **Rio de Janeiro** (900 d.), hoofdstad; **San Paulo**, wiens haven, *Santos*, de groote koffiemarkt is; **Bahia**; **Pernambuco**, **Para of Belem**.

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Amerika is rijk aan *gewone* zoowel als aan *edele metalen*. — Daar men er de verschillende klimaatgordels vindt, heeft men er ook de verschillende vormen in den *plantengroei*. — De *dieren* zijn er klein van gestalte en lichaamsbouw en zeer verschillend van soort.

De metaal- en fabrieknijverheid houdt vooral de Vereenigde Staten bezig; de landbouwnijverheid is daaromtrent algemeen.

De *handel* der Amerikaansche Staten met België wordt geschat op één milliard fr. Deze Staten zijn, volgens het belang van dezen handel : de Vereenigde Staten, Argentina, Chili, Brazilië, Canada, Uruguay, Mejico, Cuba en Peru.



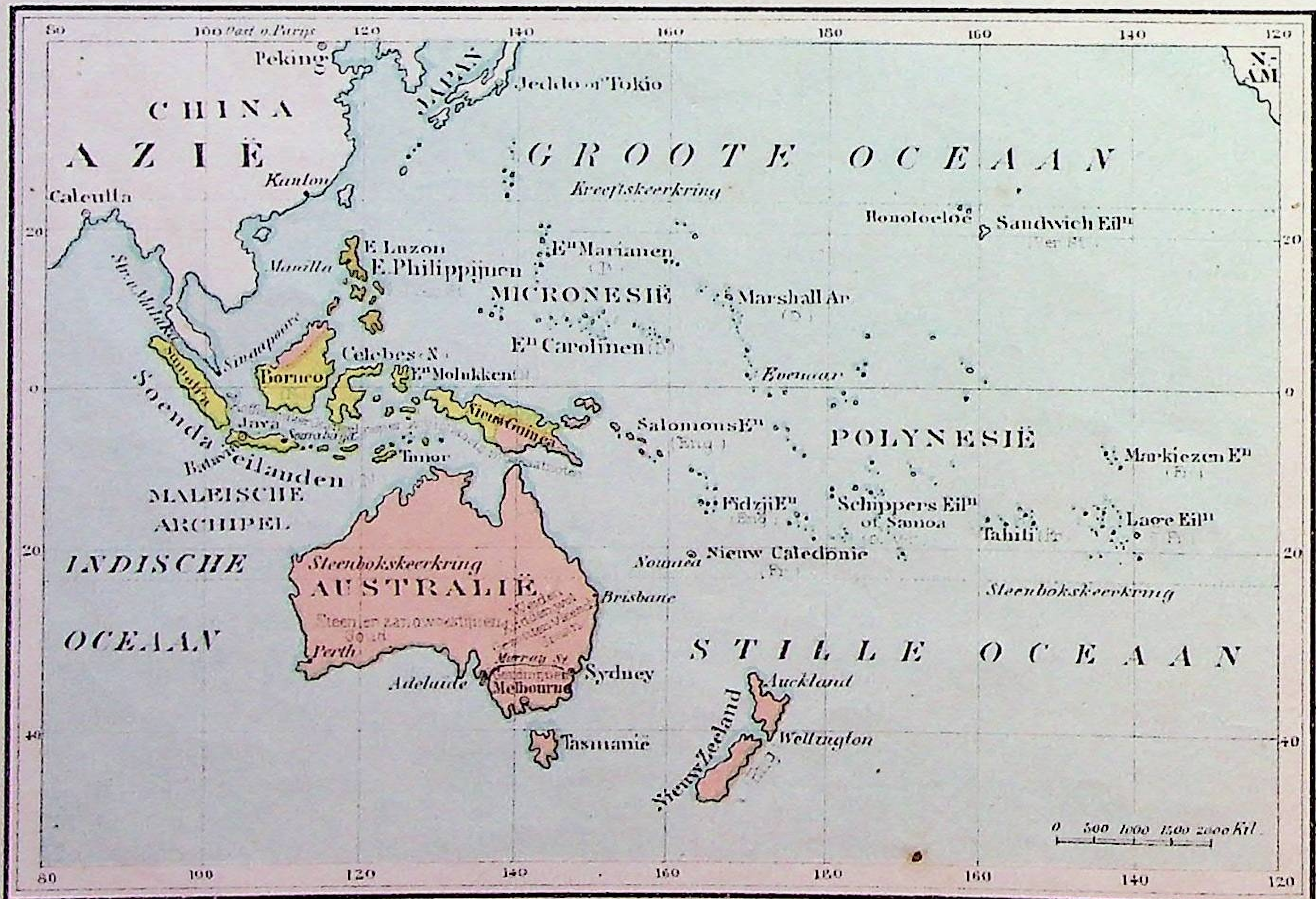
Ad Wesmael-Charlier, uitgever, Namen

0 500 1000 1500 2000 Kilom.

OCEANIE.



OCEANIË



Ad. Wesmael-Charlier

Roland teek.

NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging. — Oceanië bestaat uit een zeer groot aantal eilanden van den Stillen Oceaan, tusschen Azië en Amerika. Zij zijn zeer verscheiden van grootte, van af het koraalrif, dat nauwelijks boven den zeespiegel uitsteekt, tot het vasteland Australië.

Men onderscheidt er gewoonlijk : *Malesië* (eilanden der Maleiers), ook *Insulinde* geheeten; *Melanesië* (eilanden der zwarten), *Polynesië* (talrijke eilanden) en *Micronesië* (kleine eilanden).

Oppervlakte. — De geheele oppervlakte van het Oceanisch land is gelijk aan die van Europa.

Hoog en laag. — Ten W. vormen de eilanden van Oceanië in 't algemeen de voortzetting der landen en bergen van Azië. Onder de eilanden van den Stillen Oceaan hebben er vele hun ontstaan te danken 't zij aan *vulkanen*, 't zij aan *koralen*, dat wil zeggen aan den eeuwenlangen arbeid van kleine diertjes, madreporen geheeten. Deze laatste zijn gewoonlijk vlak en laag en komen nauwelijks boven den zeespiegel.

Klimaat. — Oceanië is door den evenaar doorsneden en heeft bijna overal een *verzengend* klimaat. Toch is het er doorgaans overal gezond, omdat de groote warmte door de zeewinden verzacht wordt.

Wateren. — De eilanden van Oceanië hebben slechts kuststroomen van weinig belang. Alleen de *Murray* in Australië is nog al lang (2.700 km.), maar korter nochtans dan de Donau (2.800 km). — Australië heeft in het binnenland nog vele zoutwatermeren.

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking. — 55 millioen inw. waarvan 40 m. in Nederlandsch-Indië.

Rassen; talen; godsdiensten. — Drie inlandsche rassen bewonen Oceanië : de *Maleiers*, in Malesië; het *zwarte* ras, dit zijn de Papoea 's van Nieuw-Guinea en de Australische inboorlingen; het *polynesisch* ras, van Indo-Maleische afkomst. — Iedere Europeesche natie heeft hare taal in de koloniën ingevoerd. Voor het overige zijn er zoovele talen als archipels. — Hun godsdienst is het *fetisjisme*.

Staatkundige verdeeling. — Oceanië behoort gansch aan Europa en de Vereenigde Staten.

1. *Nederlandsch Indië.* — Nederland heeft er het grootste koloniaal gebied. Dit laatste telt 40 millioen inwoners en omvat heel Malesië, de Philippijnen en een deel van Borneo en Timor uitgezonderd. Het zijn : de Soenda-archipel (Sumatra, Java, Timor), Borneo, Celebes en de Molukken met daarbij het W. van Nieuw-Guinea. De parel onder deze koloniën is Java (4 maal België, 30 millioen inw.); daar liggen Batavia, de hoofdstad, en Soerabaja, de meest bevolkte stad en eene der meest handeldrijvende. Nederlandsch Indië levert vooral koloniale waren op : koffie, rijst, suiker, specerijen, waaronder meest kruidnagels, peper en kaneel; ook tabak, caoutchouc, tin en petroleum.

2. *De republiek Australië.* — Aldus noemt men eene Engelsche kolonie, die een tamelijk vrij bestuur heeft, zooals de Zuid-Afrikansche Unie en het Gebied van Canada. Zij omvat Australië en Tasmanië of Van Diemenland. Australië is een vasteland zoo groot als de $\frac{4}{5}$ van Europa, massief van vorm zooals Afrika en weinig bevolkt (geene 5 millioen inw. bijna allen van Europeesche afkomst). Het binnenland is eene woestijn. — Het vruchtbaarst is het Z.-O. Deze streek maakt van Australië een *landbouwstaat* (graangewassen) en nog meer een land van *veeteelt* (meer dan 100 millioen schapen en ossen), dat veel wol uitvoert; eindelijk een land van *mijnbouw*, met veel goud, zilver, koper en steenkool. — Het Australisch vasteland heeft een eigenaardig dierenrijk, vreemd van bouw zooals de kangoeroe of buideldier en het vogelbekdier. Het heeft planten, zooals den eucalyptus, waarvan de bladeren niet vlak, maar loodrecht wassen.

Voornaamste steden. — Sydney, Melbourne, Adelaïde en Brisbane.

Nieuw-Zeeland is eene Engelsche kolonie, die ook bijna onafhankelijk is en zeer bloeiend (1 millioen inw.). Het is een *landbouwstaat*, die haver en tarwe verbouwt; een land van *veeteelt;* van *mijnbouw*, rijk aan *goud* en *steenkool*. De hst. is Wellington; Auckland is eene belangrijke haven.

3. De *Philippijnen* (8 millioen inw.) hooren toe aan de Vereenigde Staten. Het voornaamste eiland is Luzon, met de hoofdstad, Manila. Zij brengen rijst, suikerriet, katoen en vooral tabak voort. — Aan de Vereenigde Staten behoort ook de vulkanengroep der *Sandwich-* of *Hawaï-eilanden* (hst. Honoloeloe), langs den zeeweg der Vereenigde Staten naar Azië en Australië.

4. De voornaamste bezittingen van Frankrijk zijn : *Nieuw-Caledonië*, met Noumea, eene strafkolonie; de *Tahiti-* en de *Markiezen-eilanden.*

5. In Micronesië heeft Duitschland de *Marianen-*, *Carolinen-* en *Marshall-eilanden* in bezit. Met Hollanders en Engelschen verdeelt het *Nieuw-Guinea* en bezet ook eenige naburige eilanden.

6. *Portugal* bezit een deel van Timor.

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Op het gebied van planten- en dierenrijk is Australië een eigenaardig vasteland : zijne voortbrengselen verschillen gansch met die der andere werelddeelen. Men vindt er gewone en edele metalen.

De *handel* van België met Australië is belangrijk. Hij bedraagt bijna 250 millioen fr., waarvan meer dan 200 voor den invoer. Het handelsverkeer met Oost-Indië bedraagt bijna 20 millioen.

DE BUITENLANDSCHE HANDEL VAN BELGIE.

De handel van België met den vreemde bedroeg in 1911 eene som van 8 milliard franken. — Met dit cijfer komt België op den zesden rang onder de handeldrijvende volkeren, na Groot-Brittannië, Duitschland, de Vereenigde Staten, Frankrijk en Nederland.

Onze invoer bereikte 4 milliard 500 millioen franken; onze uitvoer, 3 milliard 600 millioen franken. Deze invoer en uitvoer geschiedt over land en over zee. — *Over land* : met de talrijke internationale spoorlijnen, die door ons land loopen en met de groote transcontinentale spoorwegen (zie de kaarten); — *over zee* : met de talrijke stoomvaartlijnen, die Antwerpen aandoen of er gevestigd zijn (zie de kaart).

Onderstaande tafel geeft; *a)* de voornaamste in België *ingevoerde* en *verbruikte* waren; *b)* de voornaamste uit België *uitgevoerde* waren. Zij zijn gerangschikt naar hunne waarde in franken.

A. — Invoer.

WAREN IN BELGIË INGEVOERD EN VERBRUIKT (1911).

1. **Tarwe.** — Wij voeren voor 450 millioen in. Roemenië zendt er ons voor 140 m.; Argentina voor 100 m.; de Vereenigde Staten voor 60 m.; Rusland voor 50 m.; Engelsch-Indië voor 40 m.; Bulgarije en Australië elk voor 15 tot 20 millioen.

2. **Wol.** — Wij voeren voor bijna 400 millioen in uit Frankrijk (100), Australië (95), Groot-Brittannië (80), Argentina (50).

3. **Katoen.** — Onze aankoop bedraagt 170 millioen. Het komt ons uit : Engelsch-Indië (60), de Vereenigde Staten (60), Groot-Brittannië (20) en Frankrijk (18).

4. **Huiden.** — Wij koopen voor ongeveer 100 millioen onbereide huiden aan de volgende landen : Argentina (50), Frankrijk (25); Groot-Brittannië (20); Australië (15), Uruguay (10).

5. **Houtsoorten.** — Deze vertegenwoordigen in onzen invoer eene som van omtrent 160 millioen. Wij krijgen timmerhout uit Rusland (60), Zweden (18), Noorwegen (10). Eiken- en notenhout worden ons geleverd door de Vereenigde Staten, Rusland, Frankrijk, Duitschland en Oostenrijk-Hongarije : *Houtdeeg* (30) komt voor meer dan de helft uit Noorwegen.

6. **Gemunt zilver. Ruwe diamanten.** — Uit Frankrijk voeren wij voor 130 millioen gemunt zilver in; Groot-Brittannië vooral zendt ons voor bijna 100 millioen ruwe diamanten, die wij geslepen of ingezet terugzenden.

7. **Steenkool.**— Wij voeren voor ongeveer 130 millioen in. Zij worden ons geleverd door Duitschland voor de helft (65) en door Groot-Brittannië (30).

8. **Caoutchouc.** — Wij voeren voor 115 millioen ruwe caoutchouc in. Hij komt ons uit de Congo-kolonie (42) en uit Groot-Brittannië (16), Frankrijk (13) en Nederland (8).

9. **Maïs.** — Wij koopen en voor meer dan 100 millioen : aan Roemenië (45), Rusland (20), Argentina (15) en de Vereenigde Staten (10).

10. **Vlas.** — Het buitenland zendt er ons voor 100 millioen : Rusland (80). Frankrijk (10) en Nederland (8).

11. **Lijn-, kool-, raap en sesamzaad.** — Lijnzaad, 95; kool- en raapzaad, 35; sesamzaad, 15. — Lijnzaad wordt ons gezonden uit Engelsch Indië (50) en Argentina (35); kool- en sesamzaad uit Engelsch Indië.

12. **Gerst.** — Wij voeren en voor 75 millioen in : uit Roemenië (30), Rusland (12) en Turkije (7).

13. **Nitraat en Guano.** — Wij voeren voor 75 millioen nitraat in : bijna uitsluitend uit Chili, en voor 5 millioen guano uit Peru.

14. **Koffie.** — Wij verbruiken voor 75 millioen. Zij komt vooral uit Brazilië (30); maar ook uit Nederland (Nederlandsch Indië) Frankrijk en Hamburg.

15. **Harsen en gommen.** — Dit zijn teer, pek, asphalt, waarvan wij voor ongeveer 100 millioen invoeren, de helft uit Groot-Brittannië, de andere helft uit de Vereenigde Staten en Rusland.

16. **Metalen.** — Wij voeren voor 150 millioen in :

Ruw gietijzer; 45 m.; *ruw koper*, 30 m.; *ruw lood*, 30 m.; *zink*, 15 m.; *tin*, 10 m.; *aluminium*, 2 m.; *nikkel*, 2 m.. *Gietijzer* komt uit Duitschland (27), Frankrijk (7) en Groot-Brittannië (7).

Koper uit de Vereenigde Staten (14) en Australië (5); ook over Nederland (5) en Groot-Brittannië (2).

Wij krijgen *lood* uit Spanje (14) en Mejico (6).

Tin komt uit Nederland (Nederlandsch Indië) en ook uit Australië, Duitschland en Groot-Brittannië.

Zink bekomen wij uit Frankrijk (6), Nederland (5) en Duitschland (4).

Aluminium wordt ons vooral geleverd door Canada:

nikkel door Frankrijk, Duitschland en de Vereenigde Staten.

17. **Ertsen.** — Wij voeren eene aanzienlijke hoeveelheid verschillende ertsen in : *a)* ijzererts voor 45 millioen; uit Frankrijk (25), het Groot-Hertogdom Luxemburg (18) en Spanje (4); *b)* onder de rubriek « ruwe delfstoffen » — koper-, tin-, lood- en zinkerts — zendt Australië ons voor 50 millioen, Engelsch Indië voor 20 m., Spanje en Frankrijk voor 14 m., Griekenland voor 10 m., Duitschland, Groot-Brittannië, Rusland, Zweden, Italië en Algerië, elk voor ongeveer 8 m.

18. **Koeken.** — De invoer van lijn- en andere koeken beloopt 56 millioen, waarvan bijna de helft uit de Vereenigde Staten.

19. **Linnen garens.** — Wij koopen er voor 35 millioen. Zij komen uit Frankrijk (22) en Groot-Brittannië (9).

20. **Verfstoffen; Scheikundige stoffen; Drogerijen.** — Wij voeren voor 72 millioen verfstoffen in, voor 45 m. scheikundige stoffen, voor 20 m. drogerijen. Duitschland levert ons het meest van deze stoffen : wij koopen er voor 40 millioen verfstoffen, waarvan indigo 32; voor 25 millioen scheikundige stoffen. De Vereenigde Staten zenden ons voor 8 m. drogerijen.

21. **Petroleum.** — Men levert ons voor 38 millioen petroleum uit de Vereenigde Staten (32), Roemenië (3) en Rusland (2).

22. **Stoom- en andere werktuigen; Gereedschappen.** — Wij voeren gegoten werktuigen in voor 40 millioen, ijzeren en stalen voor 23, waarvan de helft uit Duitschland, de andere uit Groot-Brittannië en Frankrijk.

23. **Wijn. Bier.** — Wij verbruiken voor 28 millioen wijn, waarvan 22 uit Frankrijk, nauwelijks 2 uit Spanje en 1 uit Duitschland. — Wij drinken voor 10 millioen vreemde bieren; zij komen uit Duitschland (5) en Groot-Brittannië (4).

24. **Tabak.** — Men zendt ons voor 17 millioen onbewerkte tabak, waarvan Nederland 6 m. en de Vereenigde Staten 6 m. Wij voeren voor 2 millioen sigaretten in vooral uit Frankrijk en Egypte en voor 1 m. sigaren, vooral uit Duitschland en Nederland.

25. **Kramerijen en ijzerwaren.** — Wij voeren voor 28 millioen in, waarvan de helft uit Duitschland, een derde uit Frankrijk.

26. **Hennep; jute.** — Wij koopen voor 16 millioen hennep en 13 m. jute, vooral in Groot-Brittannië en Engelsch Indië.

27. **Plantenoliën.** — Wij voeren voor 34 millioen in, vooral uit Groot-Brittannië (8), Nederland (7) en Frankrijk (olijfolie, 2).

28. **Visch.** — Wij voeren voor 20 millioen visch in, de eene helft uit Nederland, de andere vooral uit Groot-Brittannië.

29. **Paarden.** — Wij koopen voor 23 millioen paarden, vooral uit Groot-Brittannië (11) en Frankrijk (5).

30. **Vee; kippen.** — Wij koopen voor 20 millioen rundvee, vooral in Nederland; voor 6 m. schapen meest in Nederland en Argentina; eindelijk voor meer dan 1 m. kippen in Italië.

31. **Eieren.** — Wij halen er voor 20 millioen : in Rusland (9), Italië (5) Bulgarije (3) en Nederland (3).

32. **Kaas.** — Wij koopen er voor 20 millioen : Nederland (17), Frankrijk (1) en Zwitserland (1).

33. **Boter.** — Wij halen er voor 23 millioen, bijna uitsluitend in Nederland (17).

34. **Cacao.** — Verschillende landen leveren ons voor 17 millioen : Groot-Brittannië, Portugal, Frankrijk, Kongo.

35. **Ivoor.** — Wij voeren voor 11 millioen in, waarvan 10 uit Kongo.

36. **Zijden stoffen.** — Wij koopen voor 12 millioen : van Frankrijk (6), Duitschland (3), Zwitserland (1).

37. **Aardappelen.** — Wij voeren voor 17 millioen aardappelen in, vooral uit Nederland (9) en Duitschland (5).

38. **Rijst. Zout.** — Wij krijgen voor 7 millioen rijst, waarvan de helft uit Engelsch Achter-Indië komt, voor 4 m. zout, waarvan de helft uit Frankrijk

39. **Verschillende.** — Wij voeren voor 21 millioen kleedingstukken en linnengoed in, uit Duitschland, Frankrijk en Groot-Brittannië; — erwten, linzen, boonen en wikken voor eene som van 16 millioen, vooral uit Roemenië, Engelsch Indië, Groot-Brittannië, Duitschland, Bulgarije, Nederland en Rusland; — marmer, uit Italië (4); — vruchten, vooral oranjeappelen en citroenen uit Spanje (5); — thee, uit China (2).

B. — Uitvoer.

WAREN DOOR BELGIË UITGEVOERD (1911).

1. **Wol.** — Wij voeren en voor 350 millioen uit : naar Duitschland (160), Frankrijk (80), Rusland (25), Oostenrijk-Hongarije (20) en Groot-Brittannië (15).

2. **IJzer en Staal.** — Meer dan 200 millioen : gesmeed en geplet ijzer, staal in staven, rails, plaatijzer, balken, ijzer- en staaldraad, nagels. Met bestemming naar de volgende landen : Argentina (25), Groot-Brittannië en Nederland (20), Brazilië en Chili (15), Engelsch Indië, Frankrijk, Japan, Chili, Italië.

3. **Tarwe.** — Wij voeren voor 123 millioen uit, waarvan 83 naar Duitschland en 16 naar Nederland.

4. **Spoor- en tramwagens.** — Voor 120 millioen. Voornaamste bestemming : Frankrijk (40), Argentina (20), Roemenië (15), Brazilië (13).

5. **Steenkool.** — Onze uitvoer bedraagt, coke en briketten inbegrepen, 115 millioen; Frankrijk is onze beste klant (80).

6. **Vlas.** — Wij voeren voor 110 millioen uit; de twee derden naar Frankrijk, de rest naar Ierland en Groot-Brittannië.

7. **Onbewerkt zink.** — Onbewerkt zink is een onzer voornaamste uitvoerartikels : voor 110 millioen. Onze beste klanten zijn : Groot-Brittannië (42), Frankrijk (22), Duitschland (19) en Nederland (10).

8. **Linnen garens.** — Er wordt voor meer dan 100 millioen naar buiten gezonden : naar Groot-Brittannië (33), Duitschland (21), Italië (13) en Nederland (12).

9. **Onbereide huiden.** — Wij voeren er voor 100 millioen uit, waarvan 44 naar Duitschland.

10. **Caoutchouc.** — Naar verschillende landen voeren wij voor 95 millioen uit.

11. **Glaswerk.** — 88 millioen; naar Groot-Brittannië (30), de Vereenigde Staten (6), Nederland (5), Japan en Canada (4).

12. **Katoen.** — Wij voeren voor 75 millioen uit : naar Duitschland (50), Frankrijk (14), Nederland (4).

13. **Suiker.** — 65 millioen; vooral naar Groot-Brittannië (33) en Nederland (4).

14. **Steenen.** — Bouw-, kalk-, plaveisteen, leien, naar Frankrijk (25) en Nederland (13).

15. **Katoenen stoffen.** — 53 millioen; naar Groot-Brittannië (8), Argentina (7), de Vereenigde Staten (6), Turkije (4), Nederland (3) en Kongo (2).

16. **Harsen en gommen.** — Voor 55 millioen, de helft naar Duitschland, de rest naar Frankrijk en Nederland.

17. **Wollen garens.** — 48 millioen; naar Groot-Brittannië (34) en Duitschland (6).

18. **Oliën.** — 37 millioen; naar Duitschland (10), naar Nederland en Frankrijk (5).

19. **Verfstoffen.** — 38 millioen; *scheikundige stoffen*, 43 m.; — *drogerijen*, 12 m.

20. **Papier.** — 35 millioen : naar Groot-Brittannië (11), Japan (4), Nederland (3), Turkije, Brazilië, de Vereenigde Staten (2), China en Canada (1).

21. **Paarden.** — Wij voeren voor 38 milloen paarden uit, vooral naar Duitschland (20) en het Groot-Hertogdom Luxemburg (4).

22. **Maïs.** — Wij voeren voor 35 millioen uit naar Frankrijk, Duitschland en Nederland.

23. **Lijnzaad, enz.** — Wij voeren lijnzaad uit voor 64 millioen, naar Nederland (36) en Duitschland (28), kool- en raapzaad voor 22 millioen, vooral naar Duitschland (15), en sesamzaad (7 m.) naar hetzelfde land.

24. **Ruw lood.** — Wij voeren voor 26 millioen uit naar Frankrijk (12) en Duitschland (8).

25. **Ruw koper.** — Wij voeren voor 18 millioen uit, waarvan één derde naar Duitschland.

26. **Cement.** — 21 millioen, naar Argentina (4), Nederland (4) Duitschland en Groot-Brittannië (2), Frankrijk (1).

27. **Wapens.** — 25 millioen naar verschillende landen, Duitschland (3), Frankrijk, Italië, Rusland.

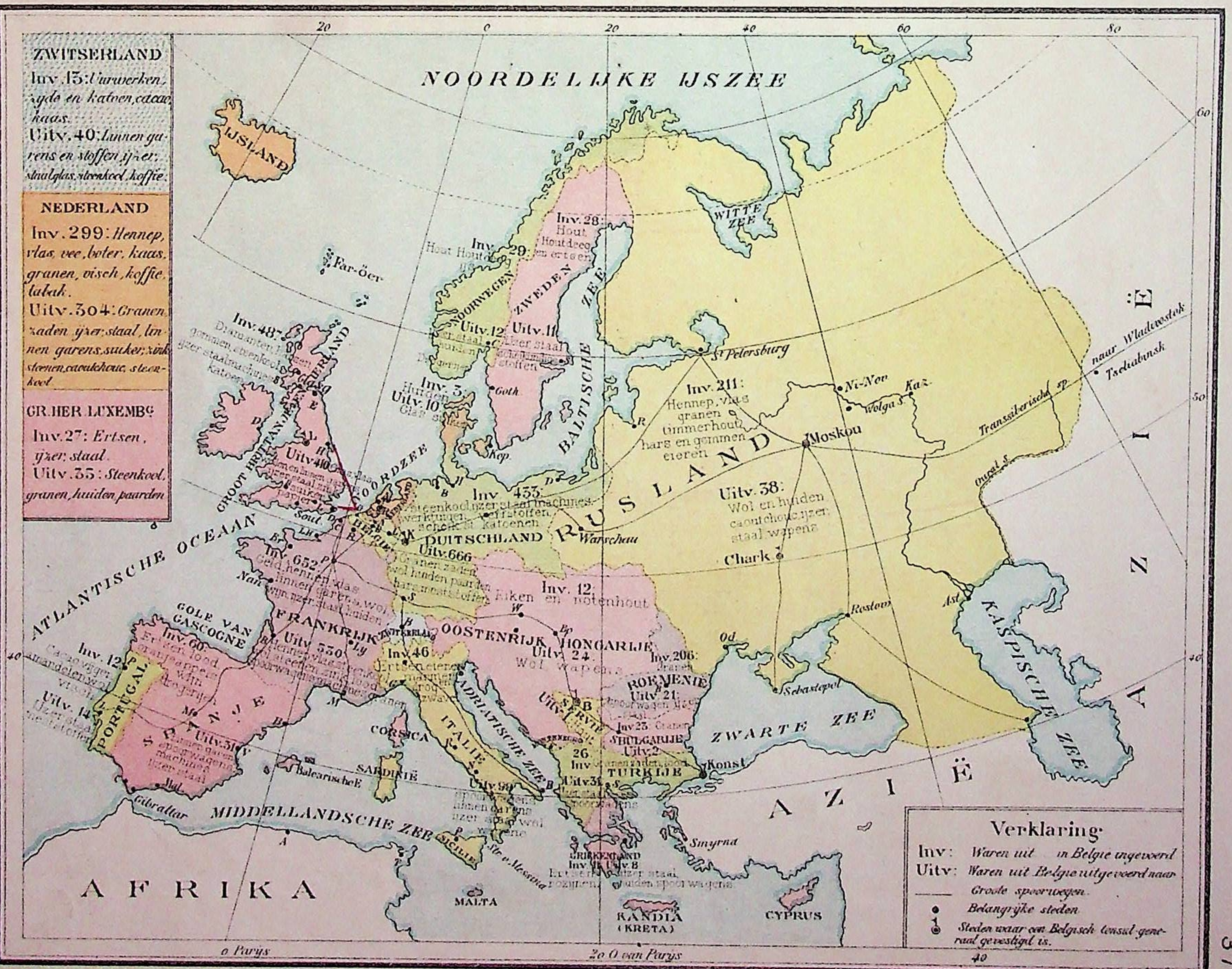
28. **Aardappelen.** — 20 millioen : naar Frankrijk (11) en Duitschland (8).

29. **Vruchten.** — 18 millioen. Vooral ingemaakte vruchten naar Groot-Brittannië, Duitschland, Nederland; versche appelen naar Duitschland (2).

De diplomatieke en consulaire ambtenaren. — De belangen der Belgen worden in het buitenland behartigd door de diplomatieke en consulaire ambtenaren. — Bij de meeste vreemde regeeringen onderhoudt België gezantschappen, die officieel het Belgisch volk vertegenwoordigen en zijne belangen waarnemen. — In de voornaamste plaatsen zijn consulaten gevestigd, bestuurd door consuls-generaal, consuls of vice-consuls; hunne taak is vooral te waken over de handelsbelangen der Belgen en ook in zekere gevallen hunne personen te beschermen.

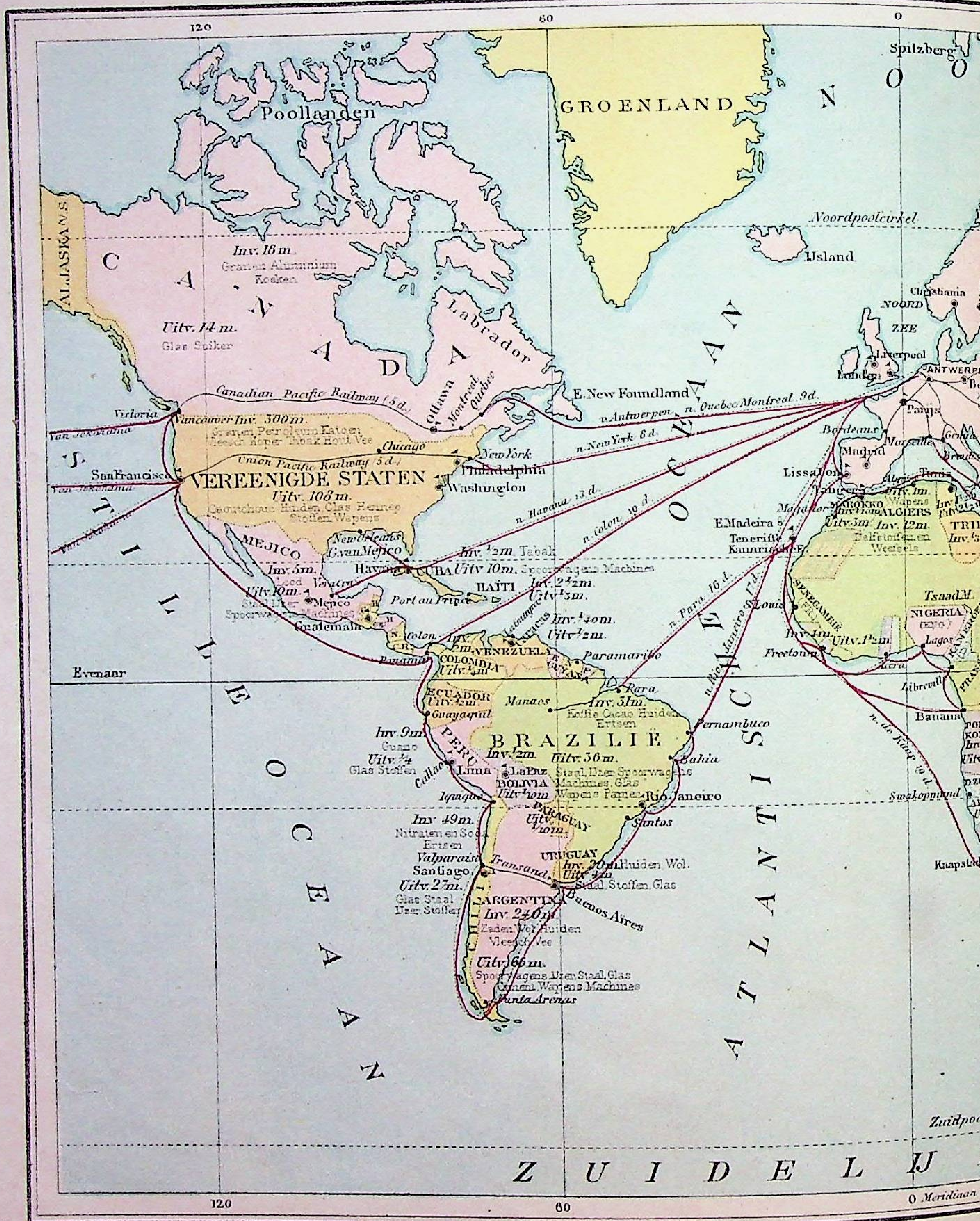
Het Handelsmuseum te Brussel geeft aan de belanghebbenden alle mogelijke inlichtingen over den handel met vreemde landen, de landverhuizing, de vrachten, de aanbestedingen. Men vindt er ook alle officieele stukken, die de handelsbetrekkingen kunnen begunstigen.

HANDELSBEWEGING VAN BELGIË IN EUROPA



J. Roland en E. Ducheane tek.

HANDELSBEWEGING V



Ad. Wesmael-Charlier, uitgever, Namen.



J. Roland en E. Duchesne, lith.

DE KONGO-KOLONIE

VERKLARING

- Landsgrenzen.
- Districtsgrenzen.
- Voltooide spoorwegen.
- Spoorwegen in aanleg.
- Stroomsnelten en watervallen.

- Van den Oceaan tot den voet van het Kristalgebergte. 0 tot 500 m. Atlantische kustvlakte.
- Gebied van het Kristalgebergte en gebied rondom de centrale inzakking: 500 tot 1000 m.
- Groot centrale inzakking: 300 tot 500 m.
- Terras van 1000 tot 2000 m.



Ad. Wesmael-Charlier uitgever, Namen. J. Roland en E. Duchesne teek.

BELGISCH CONGO.

NATUURKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Ligging. — Belgisch Congo ligt *in het hart van Midden Afrika*. Het raakt aan de bezittingen der 4 groote koloniale mogendheden : Frankrijk, Engeland, Duitschland en Portugal. Eene soort smalle gang verbindt het met den Atlantischen Oceaan. Belgisch Congo heeft maar 35 Km. kust.

Oppervlakte. — 80 maal België.

Hoog en laag. — Congo bestaat uit eene *hoogvlakte*, die door eenen *bergzoom* en eene groote helling van eene *smalle kuststreek* gescheiden is.

De bodem stijgt terrasvormig van de kust naar het binnenland; men onderscheidt er *drie voorname terrassen*. Het laagste terras is klein en loopt uit aan de watervallen van den *Beneden-Congo*. Het tweede is zeer groot en omvat gansch het bekken van den Midden-Congo tot Stanley-Falls : het vormt groote vlakten, die met het *evenaarswoud* bezet zijn en afgezoomd door de *savanne* en brousse met hoog gras. Eindelijk het bovenste terras in het bekken van den *Boven-Congo* vertoont eene uitgestrekte *hoogvlakte*; deze is aan de oostergrens der kolonie doorsneden door eene *groote kloof* met meren (Tanganika, Kivu, Albert-Eduard, Albert) en hooge *bergketens* (Ruwenzori, 5.120 m.).

Klimaat. — Congo ligt gansch in de brandende luchtstreek : het is er dan ook altijd warm. Men heeft er twee jaargetijden : het droge seizoen en het regenseizoen. Gedurende dit laatste veroorzaken de drukkende warmte en de vochtige lucht kwade *koortsen*, vooral langs de kust. Het klimaat is veel gezonder op de hoogvlakten in het binnenland, vooral in Katanga. Sommige streken worden verpest door de *tsetsevlieg*, wier beet de *slaapziekte* voor gevolg heeft.

Wateren. — De Congo is een der grootste stroomen der wereld; hij is 4.700 Km. lang en komt op den tweeden rang, na den Amazonenstroom, voor den omvang van zijn stroomgebied en zijnen watervoorraad. Al heeft hij ook verschillende watervallen, toch vormt hij met zijne talrijke bijrivieren het schoonste net waterwegen der wereld, dat zich op eene lengte van 15.000 Km. ontwikkelt. — Van zijne bron naar den Oceaan beschrijft hij den boog, dien men bij alle Afrikaansche wateren terugvindt; ook valt hij met watervallen en stroomsnelten van de terrassen van het binnenland (Hellepoorten, Stanley-Falls, watervallen van den Beneden-Congo).

AARDRIJKSKUNDE DER BEVOLKING. — Bevolking. — Omtrent 15 millioen inw., waaronder slechts 3.350 Europeanen.

Ras; talen; godsdiensten. — De inlandsche bevolking bestaat uit *Negers*, meest allen *Bantoe's*. — Hunne taal is het *Bantoesch*; het *Soehahelisch*, half Arabisch, half Bantoesch is de handelstaal in het O. — Zij belijdt het *fetisjisme*. Talrijke christelijke missiën werken aan de zedelijke verbetering der inboorlingen en leiden ze op tot den landbouw en den beroepsarbeid.

Regeering; bestuurlijke verdeeling. — Het hoofdbestuur zetelt te Brussel, het plaatselijk bestuur te Boma. Te Brussel wordt het uitgeoefend door den *Koning*, met den *Minister van koloniën* en den *Kolonialen raad*. Te Boma wordt het bestuur waargenomen door den *gouverneur-generaal* bijgestaan door verscheidene *onder-gouverneurs generaal*.

De kolonie is verdeeld in 22 *districten*, en deze in *territoriën*; aan het hoofd er van staan *districts-commissarissen* en *bestuurders der territoriën*. De 22 districten zijn : Beneden-Congo, Midden-Congo, Kwango, Kassaï, Sankuru, Leopold II Meer, Evenaar, Lulonga, Bangala, Ubangi, Beneden-Uele, Opper-Uele, Ituri, Stanleystad, Aruwimi, Lowa, Kivu, Maniema, Lomami, Tanganika-Moëro, Lulua, Boven-Luapula. Deze 4 laatste vormen het onder-gouvernement van Katanga, hst Elisabethville.

HUISHOUDKUNDIGE AARDRIJKSKUNDE. — Landbouw. — De negers voeden zich vooral met **manìok**, daarna komen *bananen*, *rijst*, *maïs* en *bataten*; uit Europa werden daarbij ingevoerd *koffie*, *cacao* en *groenten*. — Als nijverheidsplanten heeft men er vooral **caoutchouc**, het voornaamste uitvoerartikel; daarna komen : *palmnoten*, *palmolie*, *kopalhars*, *aardnoten*, *katoen*, *hennep* en *tabak*; ten slotte nog woudboomen, *timmerhout*, *verf-* en *meubelhout* (baobab, bamboe, palissander, ebbenhout, mahoniehout). — De tsetsevlieg belemmert in vele plaatsen de *veeteelt*. Als vee heeft men er enkel eenige *geiten*, eenige *schapen* en daarbij, als huisdieren, *kippen* en *honden*. — Men treft er zeer vele wilde dieren aan, te weten al de Afrikaansche soorten en een aan het land eigenaardig viervoetig dier, den *okapi*. De rivieren zijn vischrijk.

Nijverheid. — Het mijndistrict van Congo is *Katanga* : men vindt er vooral **koper**, *ijzer*, *tin*, en zelfs *goud*, *platina* en *kwikzilver*. — *IJzer* wordt ook veel aangetroffen in het N. van den Beneden-Congo, in de streek van den Mayumbe. Deze streek is ook nog zeer rijk aan *koper*. Men heeft *nikkellagen* ontdekt in het kristalgebergte; op verschillende plaatsen wordt *goud* ontgonnen, vooral te Kilo, district Ituri.

Handel. — Congo werd wel eens geheeten « *eene mijn van caoutchouc en een kerkhof van ivoor.* » Caoutchouc en ivoor zijn dan ook de voornaamste uitvoerartikels. De handel met België bedroeg, in 1911, 85 millioen waarvan 58 invoer en 27 uitvoer. — De handel beschikt er over 1.240 Km. spoorwegen, omtrent 15.000 Km. waterwegen, 9.000 Km. straatwegen en 2.200 Km. telegraaf- en telephoonlijnen (zie de kaart). Men vaart van Antwerpen naar Matadi in 19 dagen.

Bepaling der hemelstreken. — Men kan de hemelstreken vinden over dag met den stand der *zon*; over nacht door middel van de *poolster*; altijd, door middel van het *kompas*.

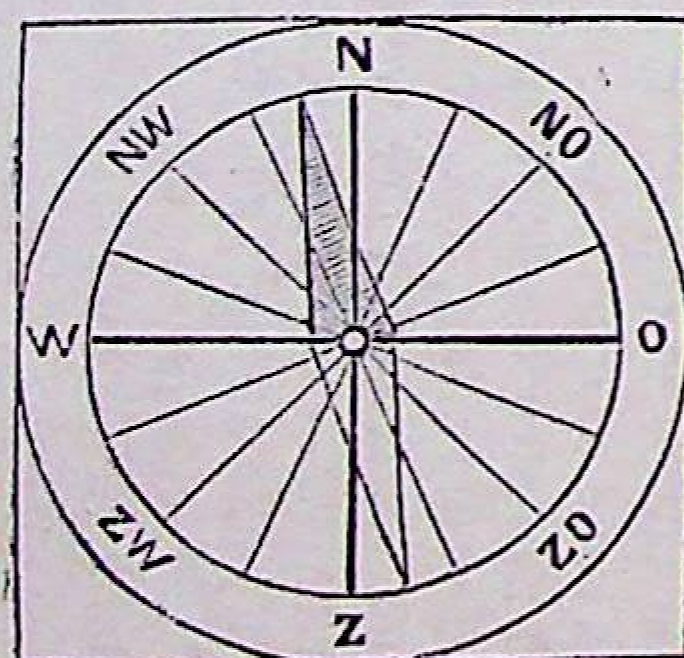
1. Over dag legt men een uurwerk plat, zóódat de kleine wijzer naar de zon wijst; het middelpunt tusschen deze richting en het cijfer XII op de wijzerplaat duidt het Zuiden aan.

2. Over nacht : men zoekt *de poolster*, die altijd in



De poolster.

het Noorden staat. Om haar te vinden zoekt men eerst het schitterende sterrenbeeld den *Grooten Beer*. Dit bestaat uit zeven schitterende sterren, waarvan er vier eenen rechthoek verbeelden — de vier wielen van eenen wagen; — de drie andere vormen eene licht gebroken lijn — den disselboom. — Men trekt nu de lijn voort, die de twee laatste wielen van den wagen verbindt en maakt ze vijf maal langer. Zoo bereikt men eene zeer schitterende ster : het is de poolster. Deze is ook de zevende ster van een sterrenbeeld, dat men den *Kleinen Beer* noemt. Dit is gevormd zooals de Groote Beer, maar de sterren er van liggen in tegenovergestelde richting.



Het kompas.

3. Het *kompas* bestaat uit eene magneetnaald, die los draait op eene stift, welke midden in de windroos staat. De magneetnaald wijst altijd naar het Noorden, maar wijkt lichtjes af naar het Westen. Door middel van dit tuig kan men dus het Noorden vinden.

Breedte. — De *breedte* van eene plaats is de afstand van die plaats tot den evenaar. Men onderscheidt *noorderbreedte* (N.-B.) en *zuiderbreedte* (Z.-B.).

Lengte. — De lengte van eene plaats is de afstand van die plaats tot den *eersten middagcirkel*, die voor ons de middagcirkel van Greenwich is. — Men onderscheidt *oosterlengte* en *westerlengte*.

Breedte en lengte worden geteld met graden, minuten en sekonden, de eerste op den middagcirkel, de andere op den breedtecirkel.

Plaatsbepaling op den aardbol. — Breedte en lengte stellen ons in staat de juiste ligging te bepalen van gelijk welk punt op den aardbol. Het ligt op de doorsnede van den breedtecirkel en den middagcirkel van dit punt. Zegt men b. v. dat zekere stad ligt op 48 N. B. en 15° O. L., dan bevindt zij zich op een punt van den breedtecirkel, welk 48° ten N. van den evenaar gelegen is. Op dezen breedtecirkel telt men dan 15° ten O. van den eersten middagcirkel. Zoo doende vindt men de juiste ligging van deze stad. (Oefening op den aardbol als toepassing : de ligging bepalen der voornaamste punten der aarde).

Meten van den afstand op den aardbol. — Om den afstand te meten tusschen twee punten op den aardbol, neemt men een kompas. Men plaatst de twee uiteinden er van op deze punten; daarna legt men de opening op den evenaar of eenen middagcirkel en men telt de graden van dezen cirkelboog. Een graad op den evenaar of op den middagcirkel is gelijk aan 111 Km. Wanneer men dus 111 vermeningvuldigt door het aantal graden, dan heeft men de lengte in Km. tusschen de twee punten.

Bewegingen der aarde. — Onze aarde heeft twee bewegingen : eene *wenteling om hare as*, en eene *wenteling om de zon*.

1° ***Beweging der aarde om hare as.*** — De aarde, los in de ruimte, wentelt om zich zelve in 24 uren. Deze *wenteling*, die men kan vergelijken bij het ronddraaien van eenen draaitol, geschiedt om de as van den aardbol.

Door deze aswenteling keert de aarde achtereenvolgens alle punten van hare oppervlakte naar de zon toe : van daar de *afwisseling van dag en nacht*.

2° ***Beweging der aarde om de zon.*** — Terwijl de aarde om hare as wentelt, beweegt zij zich tevens om de zon, juist gelijk een draaiende tol op den grond een grooten kring zou maken.

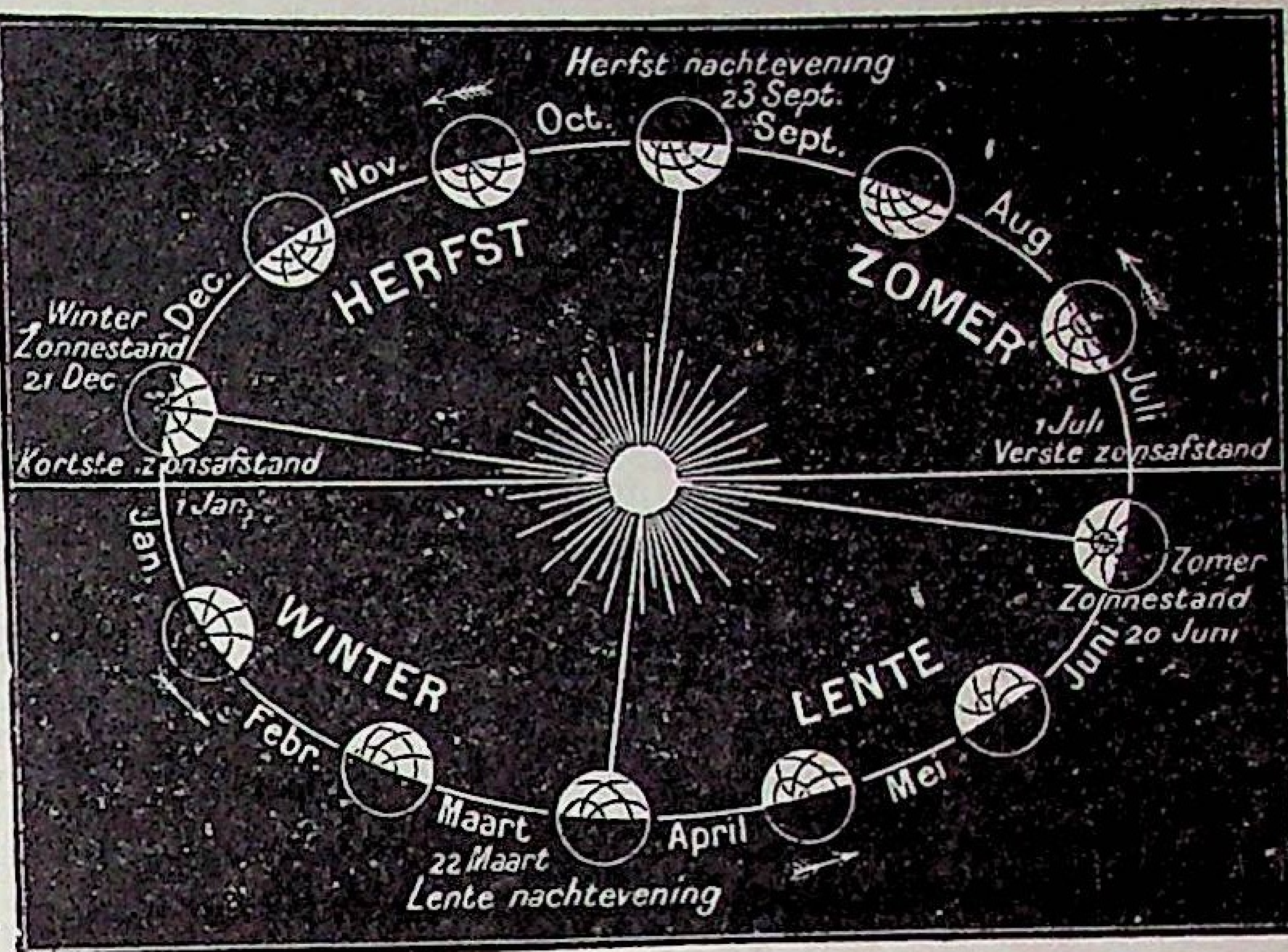
De aarde volbrengt deze reis om de zon in 365 dagen en bijna 6 uren, hetgeen een *jaar* vormt. In deze jaarlijksche beweging helt de aardas eenigszins *deze*

helling der aardas veroorzaakt *de afwisseling der jaargetijden* en het *verschil in lengte* der dagen en nachten. Den 21 Maart bevindt zich de aarde in den stand, die hiernevens afgebeeld is; de zonnestralen vallen dan loodrecht op den evenaar en dag en nacht zijn overal op de aarde even lang. Dat is de *lente-nachtevening (nachtevening = gelijke nachten.)*

Den 22 Juni vallen de zonnestralen loodrecht op het noordelijk halfrond : het is voor ons de *zomerzonnestand* en de tijd der lange dagen; de bewoners van het zuidelijk halfrond hebben dan winter.

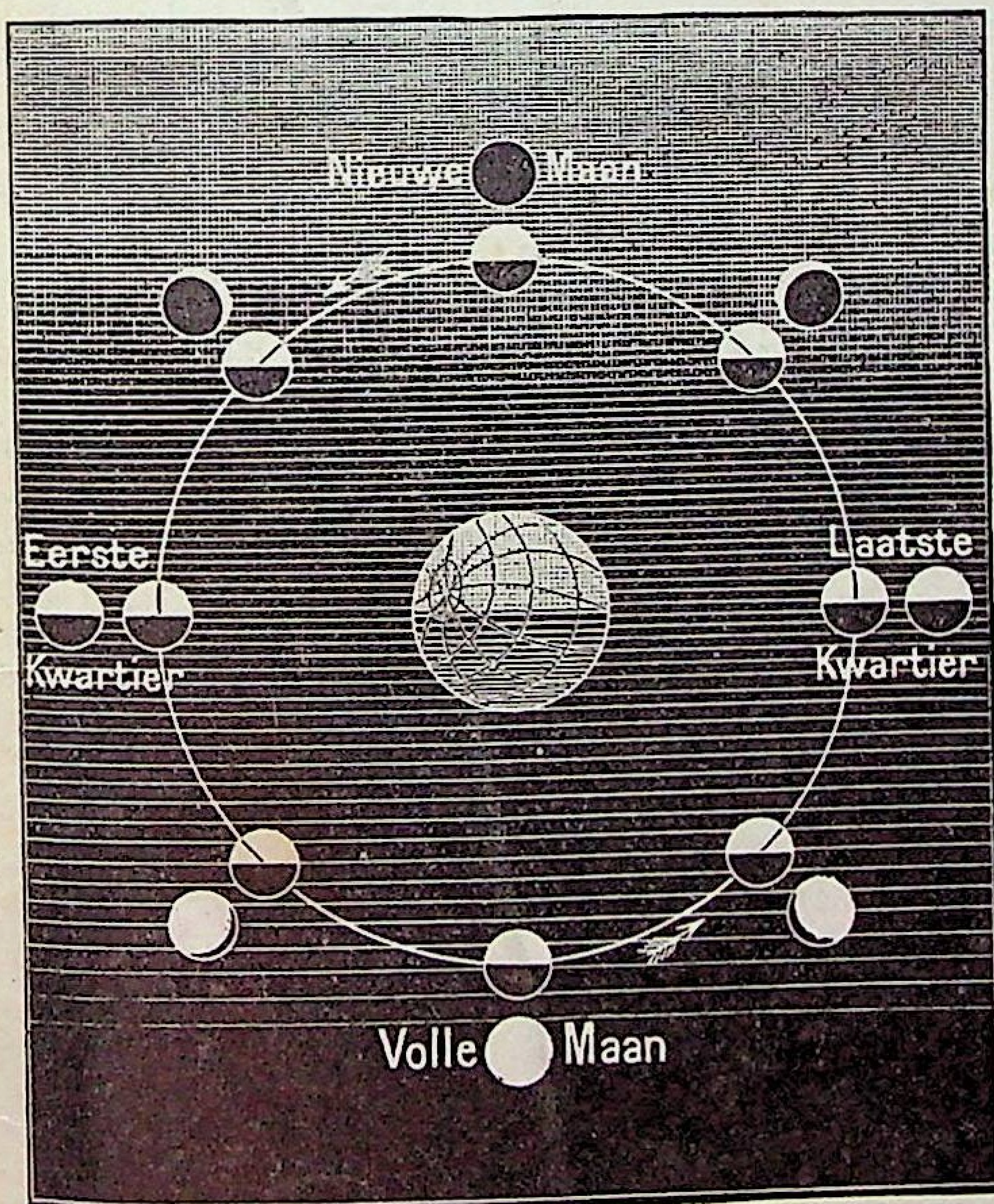
Den 23 September heeft de aarde eenen dergelijken stand als op 21 Maart : het is de *herfts-nachtevening.*

Eindelijk den 22 December vallen de zonnestralen loodrecht op het zuidelijk halfrond : de bewoners van dit halfrond hebben dan zomer, terwijl het voor ons de *winterzonnestand* is en de tijd der lange nachten.



De jaargetijden.

Schijngestalten der maan. — In haren tocht om de zon is de aarde vergezeld van eenen wachter, *de maan.* Dit hemellichaam is omtrent 50 maal kleiner dan de aarde; het is, evenals deze, ondoorschijnend en ontvangt zijn licht van de zon.



Schijngestalen der Maan.

De maan volbrengt eene wenteling om de aarde in 29 $\frac{1}{2}$ dagen. Gedurende dezen tijd neemt zij voor ons oog verschillende vormen aan, die men *schijngestalten der maan* noemt.

Veronderstellen wij eerst dat de maan zich tusschen de aarde en de zon bevindt. Deze verlicht dan de zijde, die van ons afgewend is, terwijl de andere helft duister blijft. Wij kunnen dus de maan niet zien : deze eerste gestalte heet *nieuwe maan.*

Na verloop van eenige dagen wordt een gedeelte der verlichte oppervlakte zichtbaar; het neemt den vorm aan van eene smalle sikkel, waarvan de horens naar het Oosten gekeerd zijn. Den zevenden dag is de sikkel een verlichte halve cirkel geworden : het is *eerste kwartier.*

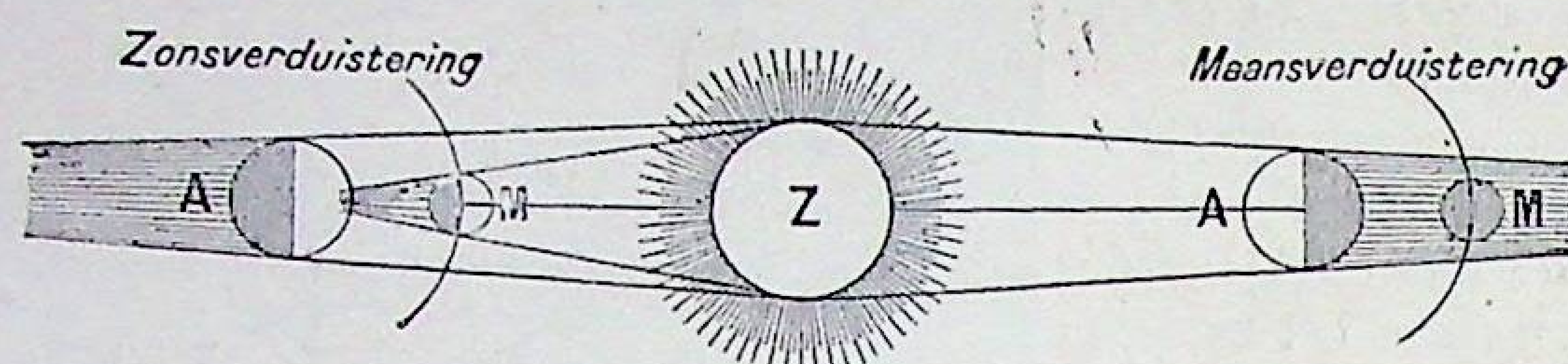
Dit verlichte gedeelte wordt nog grooter en den vijftienden dag zien wij de geheele verlichte oppervlakte der maan, in den vorm van eene schijf : het is *volle maan.* De volgende dagen schijnt de maan met den verlichten kring *af te nemen.* Den 22en dag vertoont zij zich als een verlichte halve cirkel, met de horens naar het westen gekeerd : het is *laatste kwartier.*

Langzamerhand verandert de halve cirkel in eene sikkel : deze wordt steeds smaller en is op den 29en dag geheel verdwenen. Wederom is het nieuwe maan, waarop de andere schijngestalten volgen.

Verduisteringen. — Daar de aarde en de maan ondoorschijnende of donkere bollen zijn, houden zij aan hunne oppervlakte de zonnestralen tegen : aldus vormen zich, aan den kant van hunne niet verlichte helft, min of meer groote schaduwkegels. Wanneer zich nu de drie hemellichamen in dezelfde rechte lijn bevinden, valt de schaduw der aarde op de maan of omgekeerd : dan zegt men dat er *verduistering* plaats heeft.

Men onderscheidt *zonsverduisteringen* en *maansverduisteringen*.

1. ***Zonsverduisteringen***. — De zonsverduisteringen hebben plaats wanneer de maan tusschen de zon en de aarde staat en ons aldus het zonnelicht geheel of ten deele ontrooft. Volgens het gedeelte der zon, dat voor ons onzichtbaar blijft, is de verduistering *volledig*, *gedeeltelijk* of *ringvormig*.



De verduisteringen.

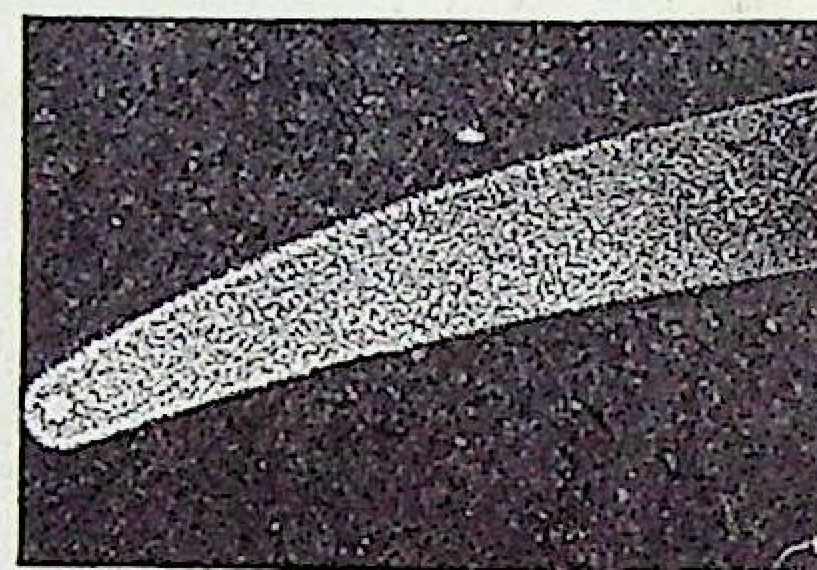
2° ***Maansverduisteringen***. — Deze hebben plaats wanneer de aarde juist tusschen de zon en de maan staat. De schaduw der aarde valt op de maan, die dan geheel of ten deele voor ons onzichtbaar wordt. Er zijn dus *volledige* of *gedeeltelijke* maansverduisteringen.

Daar de maansverduisteringen na verloop van 18 jaar en 10 dagen in dezelfde orde terugkeeren, kan men gemakkelijk lang vooruit het juiste oogenblik aangeven, waarop eene verduistering moet plaats hebben.

De planeten. — De aarde is niet de eenige hemelbol, die zich om de zon beweegt. Verschillende andere, eenige kleiner, andere grooter dan onze aarde, wentelen om de gemeenschappelijke licht- en warmtebron. Men noemt ze *planeten* of *dwaalsterren*. — De planeten zijn *Mercurius, Venus, de Aarde, Saturnus, Uranus* en *Neptunus*.

De kometen. — De *kometen* of *staartsterren* bestaan uit eene *kern*, die schittert als eene ster, eenen minder schitterenden krans, die de kern omgeeft en het *hoofd* genoemd wordt, en eindelijk eenen langen lichtenden sleep, welke de *staart* der komeet is.

De staart der kometen wordt gevormd door eene zeer ijle gasachtige stof : men ziet inderdaad de sterren dwars door dien staart heen. Hij vertoont zich altijd aan de zijde, die van de zon afgekeerd is en neemt in lengte en glans toe, naarmate de komeet de zon nadert.


Komeet.

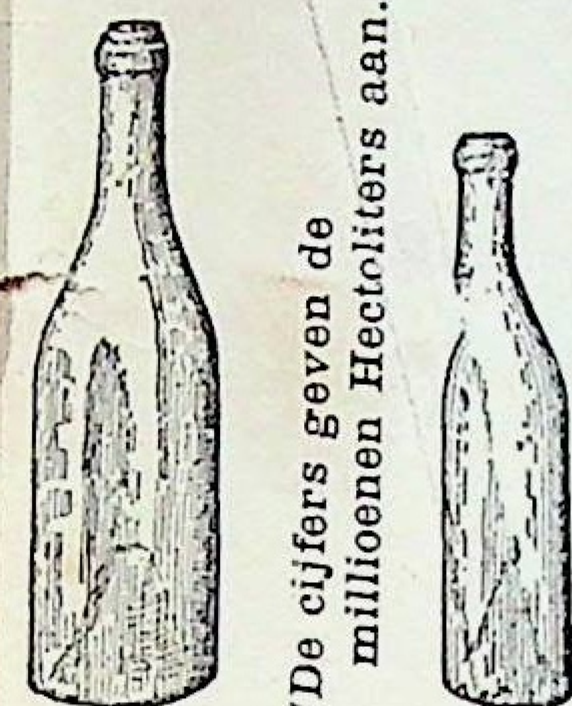
De meeste kometen komen op *geregelde* tijden weder : zij vertoonen zich zeer schitterend in de nabijheid der zon, daarna verwijderen zij zich op onberekenbare afstanden van dat hemellichaam, om na verloop van een zeker aantal jaren opnieuw te verschijnen.

Diag. n° 4.

De mensch DRINKT vooral WIJN, BIER, THEE en KOFFIE.

WIJN. — Wereldopbr.: *178 millioen Hectoliters*

Portugal 4,5 — Oost. 6,5 — Amer. 5 — Spanje 20,5

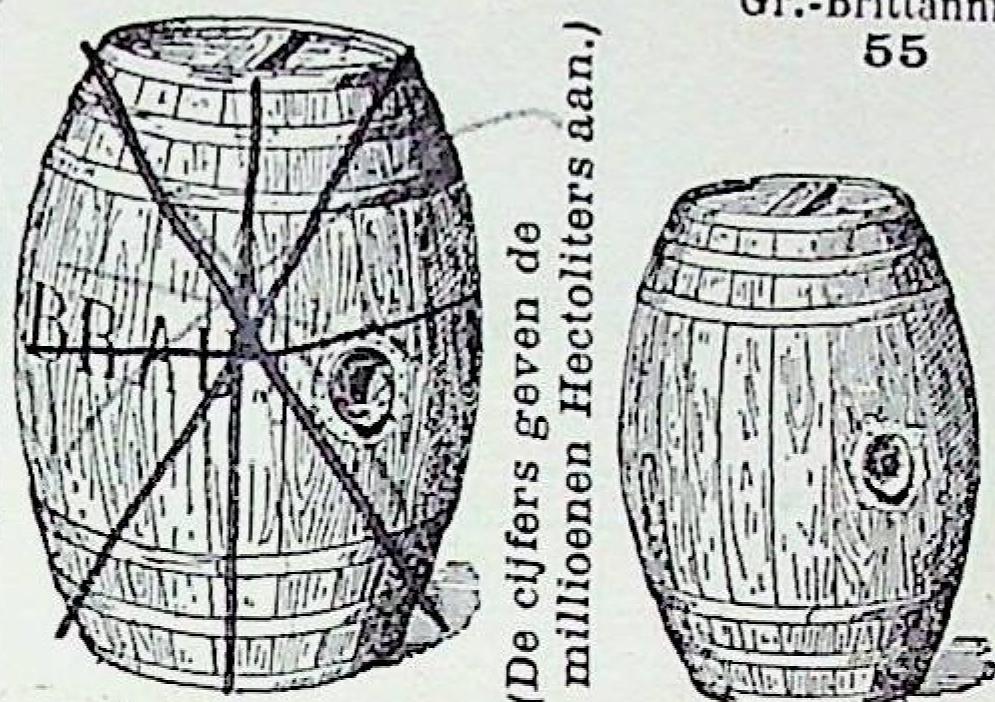


Frankrijk 64 — Italië 5

(De cijfers geven de millioenen Hectoliters aan.)

BIER. — Wereldopbrengst: *270 millioen Hectol.*

Rusland 7 — Frankr. 14 — België 16 — Oost.-H. 21 — Gr.-Brittannië 55



Duitschland 73



Ver. Staten 65

(De cijfers geven de millioenen Hectoliters aan.)

THEE. — Wereldopbrengst: *570.000 ton*

Java 17 — Japan 39 — Ceylon 82 — Eng. Indië 112

(De cijfers geven de duizenden ton aan.)



China 316

KOFFIE. — Wereldopbrengst: *1.100.000 ton*

(De cijfers geven de duizenden ton aan.)

Mejico 36 — Guatem. 32

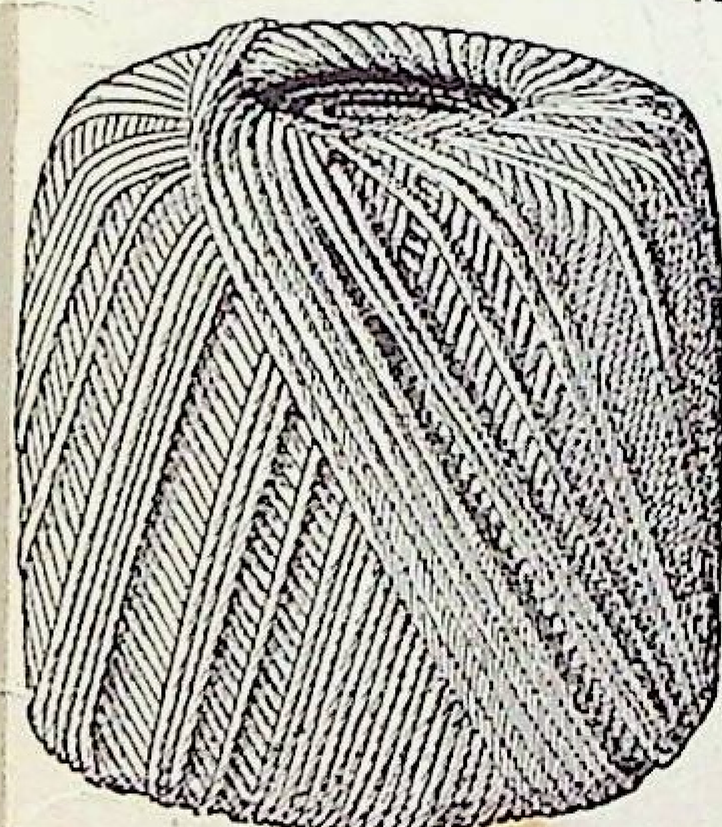
Venez. 60 — N. Ind. 45 — Columbia 36 — Salv. 32 — Haïti 29 — Porto-Rico 20

Brazilië 737

De mensch KLEEDT ZICH vooral met KATOENEN, WOLLEN en ZIJDEN STOFFEN.

KATOEN.

Kor. 70 — Braz. 100 — Chin. 130 — Eypte 290 — Eng. Indië 650



Ver. Staten 2.930

Wereldopbrengst: *4 millioen 400 duizend ton*

(In deze drie reeksen geven de cijfers de duizenden ton aan.)

WOL.

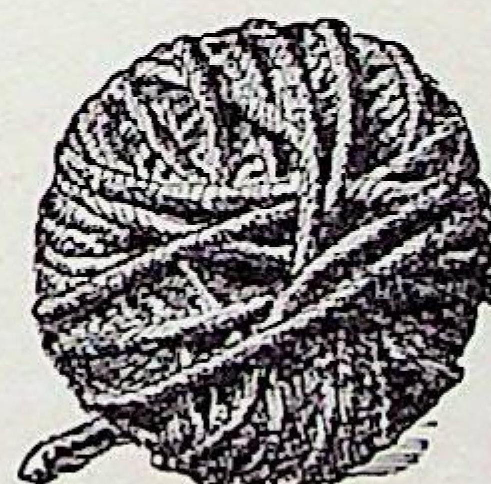
Uruguay 40 — Zuidafr. Un. 47

En. Ind. 40 — Frankr. 47 — Spanje 47 — Gr.-Britt. 60 — N.-Zeel. 65

Wereldopbrengst: *1 millioen 300.000 ton*



Ver. Staten 130



Australië 247



Argentina 170

ZIJDE.

Wereldopbrengst: *23.000 ton*

Frankrijk 0,7 — Turkije 1,3 — Italië 4,7

China 7,6 — Japan 7,5

De EDELE METALEN zijn in de eerste plaats GOUD en ZILVER.

GOUD.

Wereldopbrengst: *665.000 Kilogrammen*

(De cijfers geven de duizenden Kg. aan.)

Canada 15 — E. Indië 16 — Mejico 33 — Rusland 42



Afrika 255 — Ver. Staten 142 — Australië 110

ZILVER.

Wereldopbrengst: *6.320 duizend Kilogrammen*

(De cijfers geven de duizenden Kg. aan.)



Mejico 2.290



Ver. Staten 1.630

Spanje 130 — Duitschland 150 — Peru 300



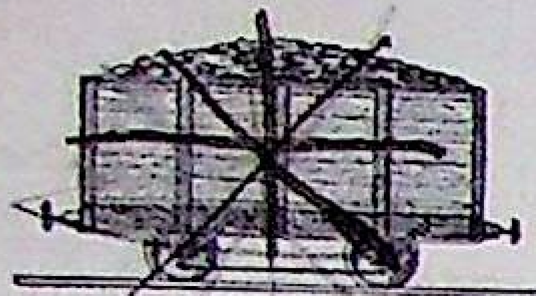
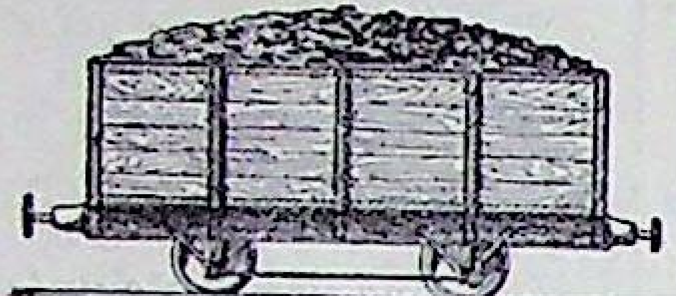
Canada 690 — Australië 530

Onder de ERTSEN zijn STEENKOOL en IJZER het nuttigst aan den mensch.

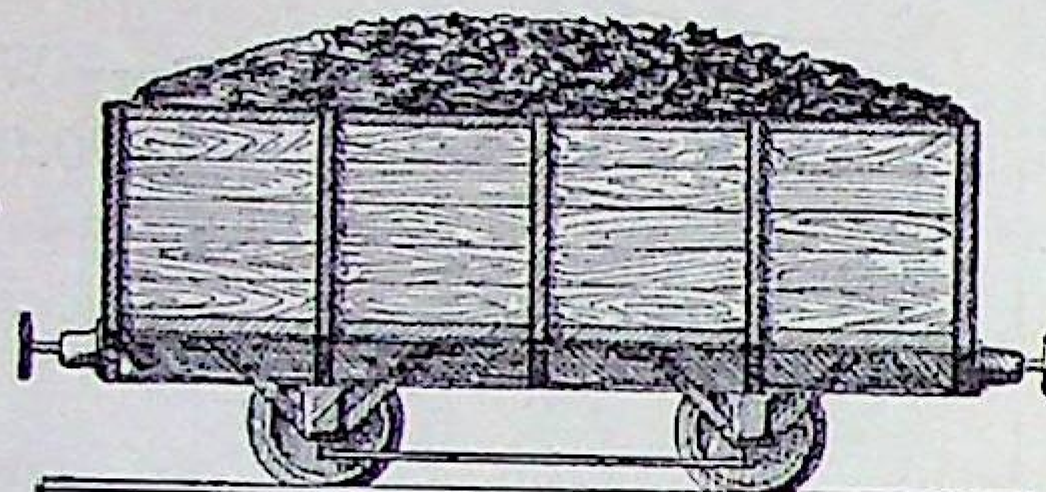
STEENKOOL en BRUINKOOL.

Wereldopbrengst : *1.120 millioen ton*

De cijfers geven de millioenen ton aan.

Rusland **23** — België **24** — Frankrijk **37** — Oostenrijk-Hong. **48**

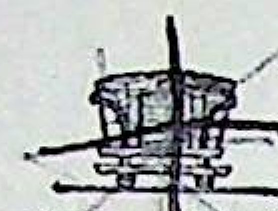
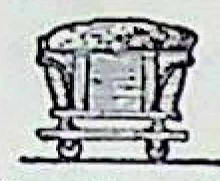
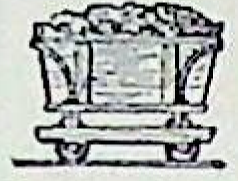
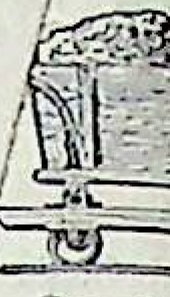


Duitschland **213** — Groot-Brittannië **267** — Vereenigde Staten **437**

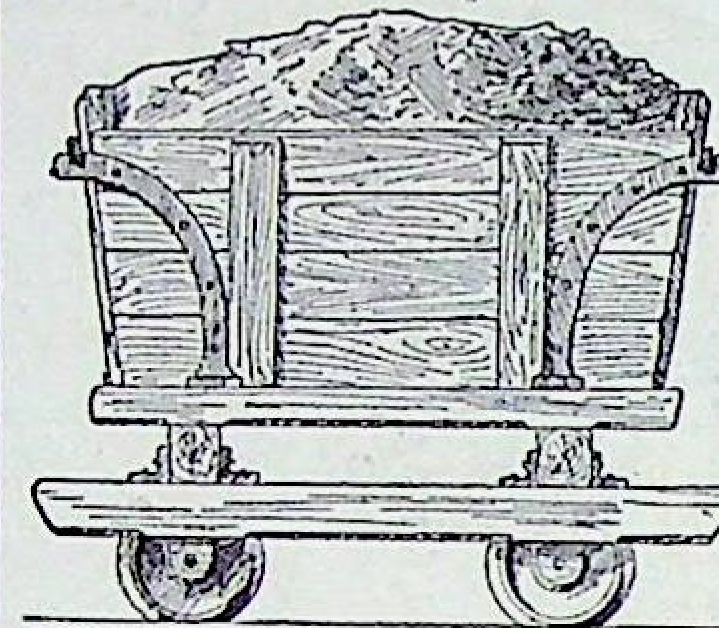
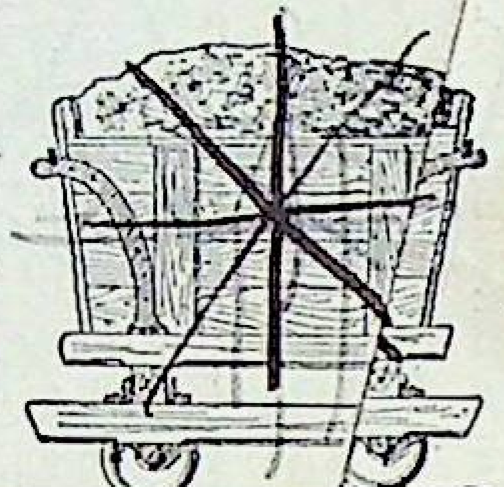
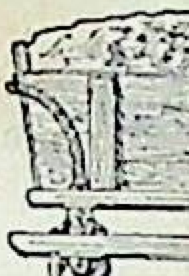
IJZERERTS.

Wereldopbrengst : *134 millioen ton*

De cijfers geven de millioenen ton aan.

Oostenrijk **4** — Zweden **4,5** — Rusland **6** — Spanje

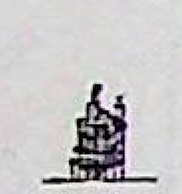
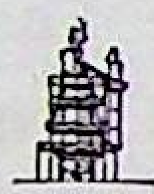
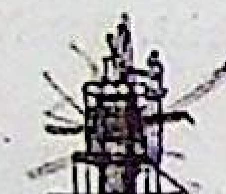
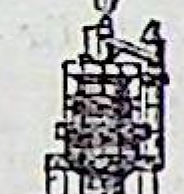
Vereenigde Staten **52** — Duitschland **27** (en Luxemburg) — Gr.-Brittan

De meest gebruikte METALEN zijn IJZER en STAAL.

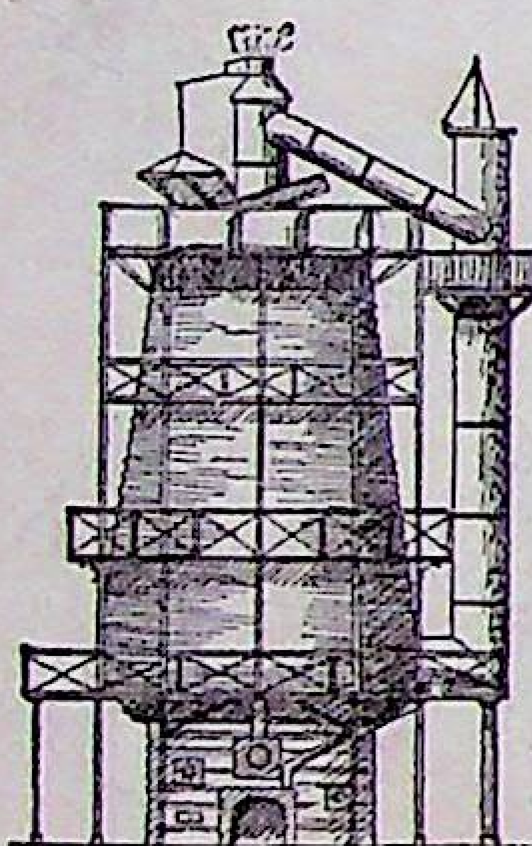
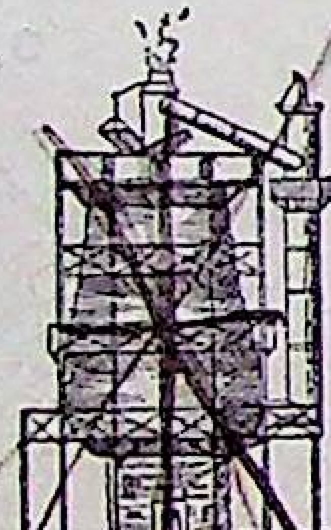
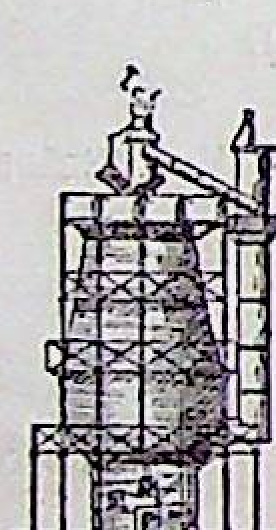
RUW IJZER, GIETIJZER.

Wereldopbrengst : *60 millioen ton*

(De cijfers geven de millioenen ton aan.)

Zweden **0,6** — België **1,4** — Oostenrijk **1,8** — Rusland **2,8**

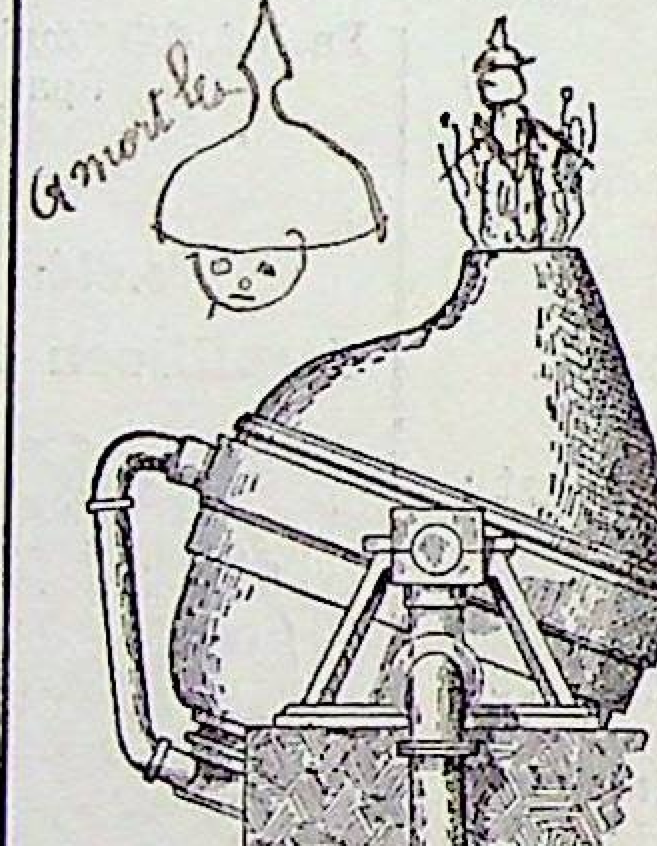
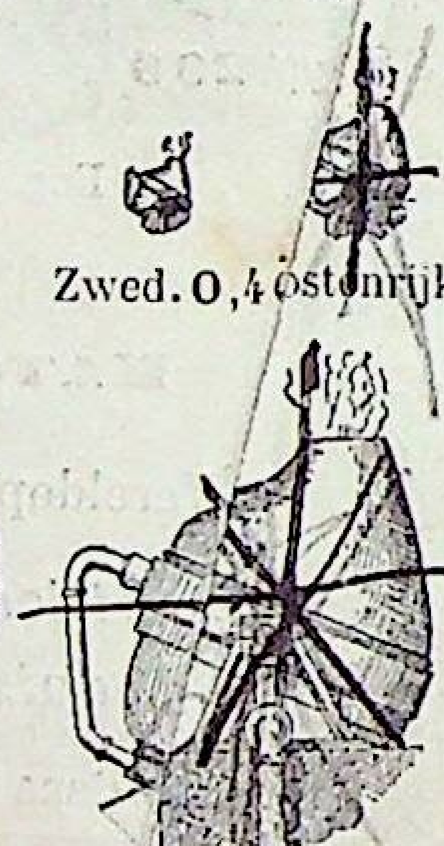
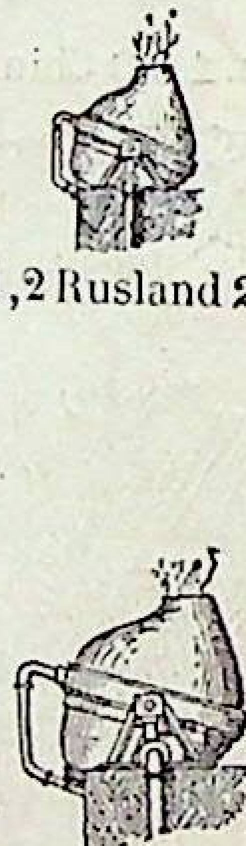
Vereen. Staten **25,8** — Duitschland **12,6** — Gr.-Brit. **10,2** — Frankr. **3,6**

STAAL.

Wereldopbrengst : *50 millioen 1/2 ton*

(De cijfers geven de millioenen ton aan.)

Zwed. **0,4** — Oostenrijk **1,2** — Rusland **2** — Belg

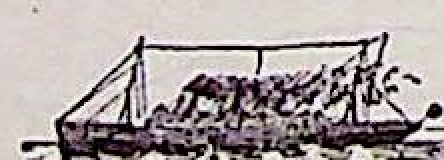
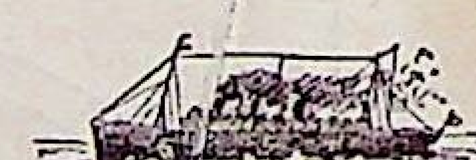
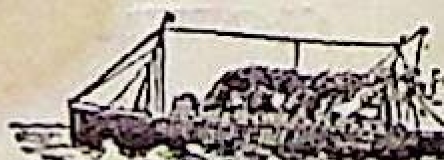




Vereenigde Staten **23,2** — Duitschland **12** — Gr.-Brit. **6,5** — Fran

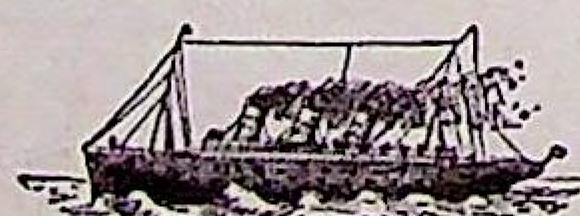
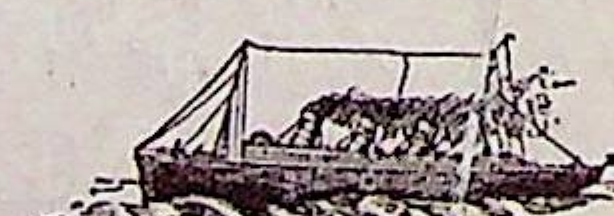
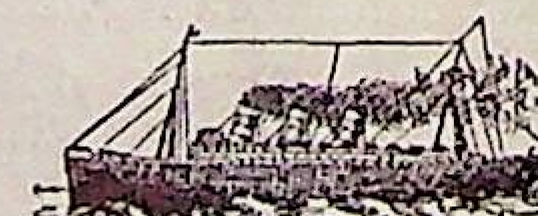
De twaalf voornaamste HAVENS der wereld

De cijfers geven de millioenen ton aan van inkomst en uitgang (1909).

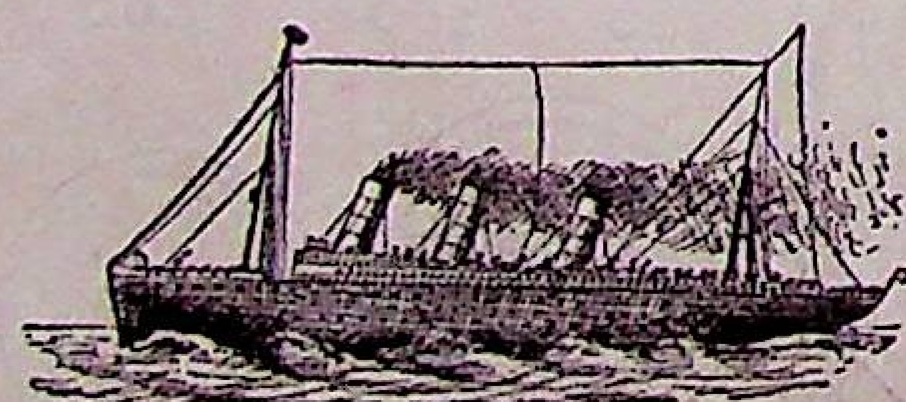
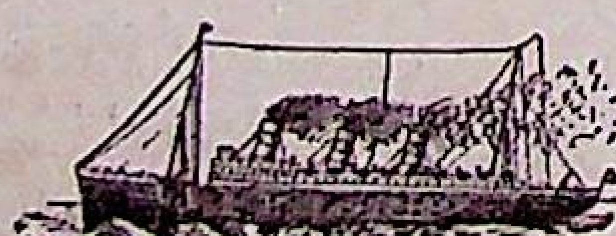


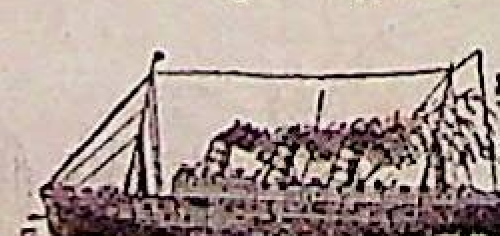




Singapore **13,6** — Genua **13,6** — Marseille **16,7** — Shanghai **17,2** — Rotterdam **18,7**

Cardiff **21,3** — Antwerpen **22,4** — Hong-Kong **23**



Londen **34,6** — New-York **24,1** — Hamburg **23,6** — Liverpool **23,2**

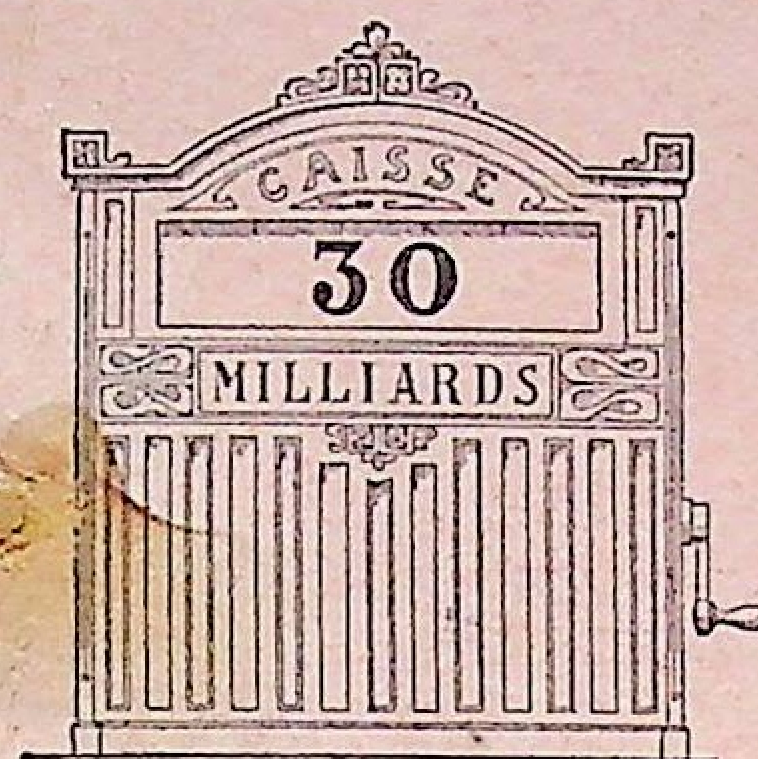
Diag. nr 6.

De bijzondere handel der verschillende Staten van Europa.

Waarde in milliarden franks.



Portug. 0,6 Noorw. 1 Denem. 1,5 Zwed. 1,5 Spanje 2 Zwitserl. 3 Rusland 4 Italië 5 Oostenrijk 5



Groot-Brittannië 30



Duitschland 22



Frankrijk 13

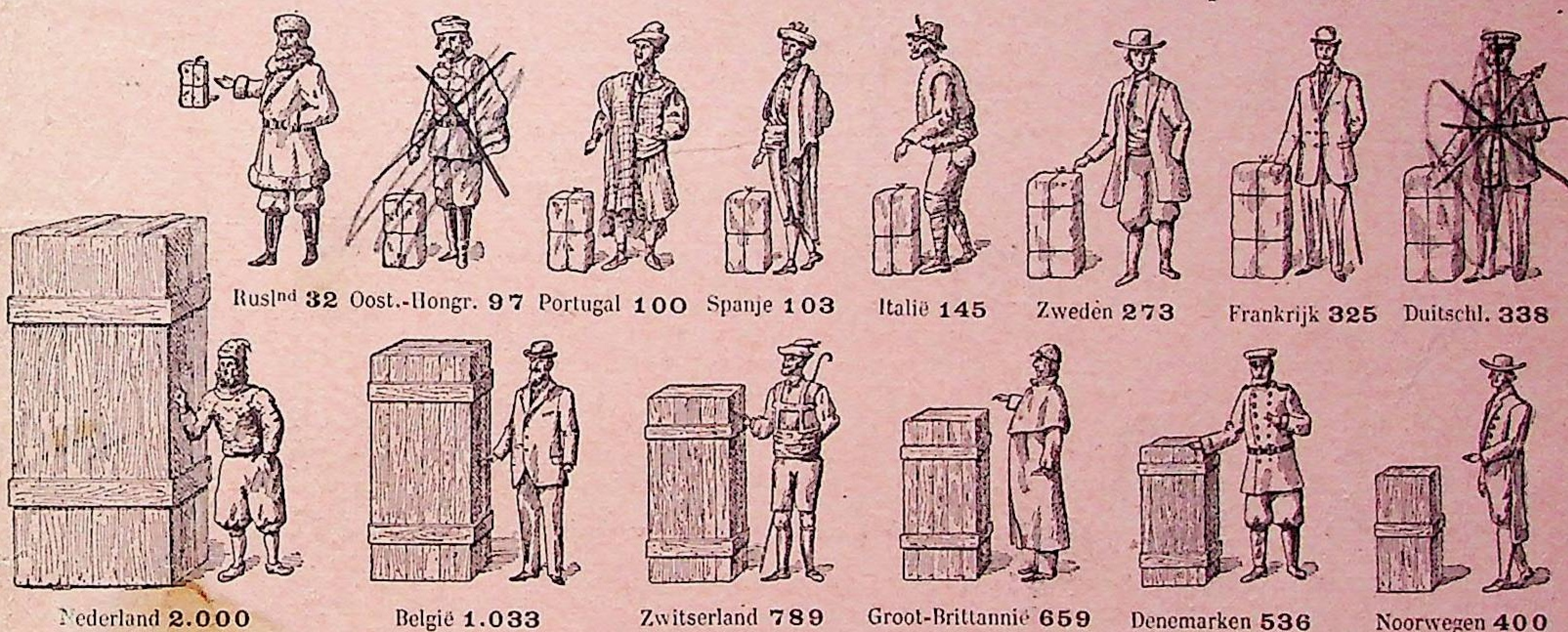


Nederland 12



België 7,7

De handel der voornaamste Staten van Europa : waarde in franken per inwoner.



Ruslnd 32 Oost.-Hongr. 97 Portugal 100 Spanje 103 Italië 145 Zweden 273 Frankrijk 325 Duitschl. 338

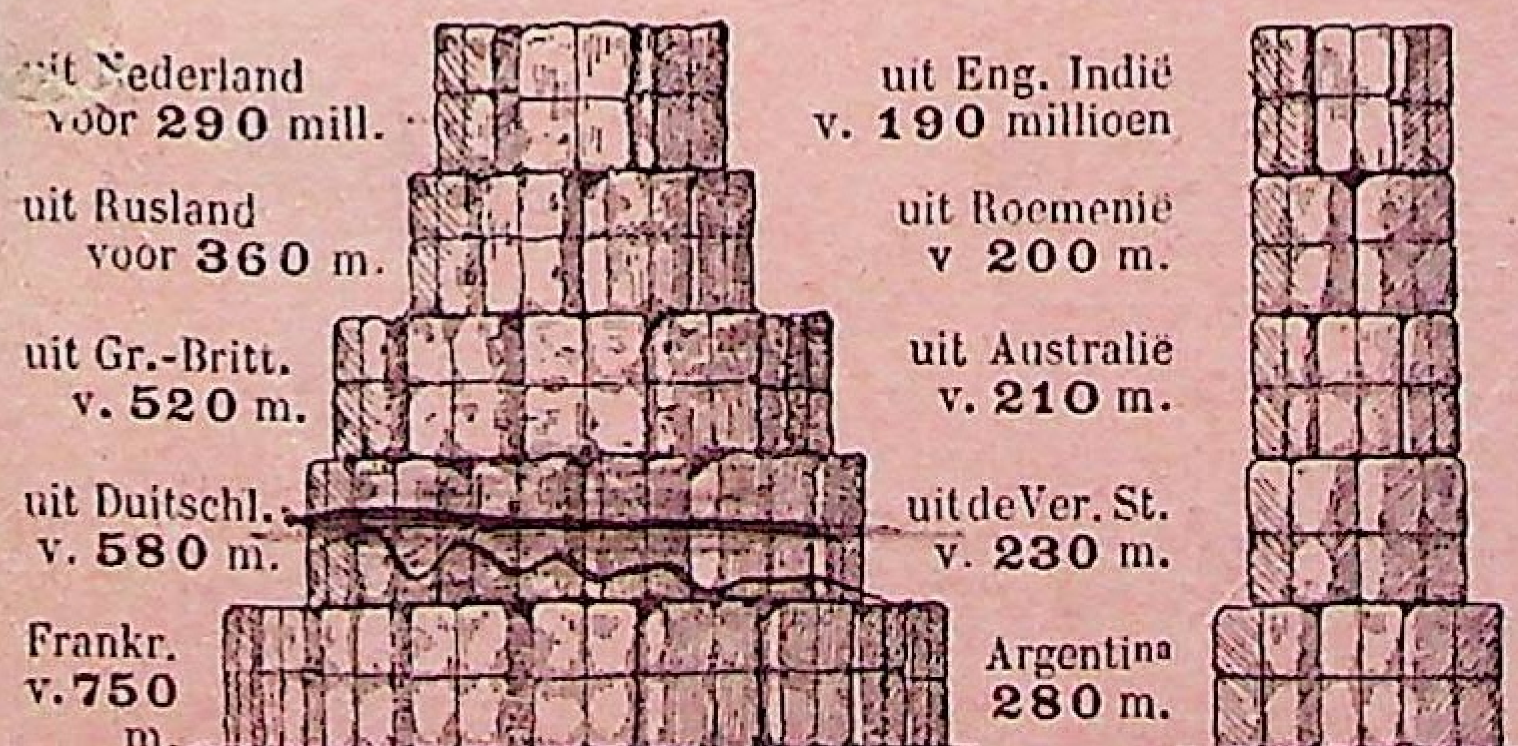
Nederland 2.000 België 1.033 Zwitserland 789 Groot-Brittannië 659 Denemarken 536 Noorwegen 400

Bijzondere handel van België.

(7 milliard 700 millioen — jaar 1910.)

INVOER.

België voert in aan koopwaren :



UITVOER.

België voert uit aan koopwaren :

